

PATRYCJA ALAMA, ARTUR KĘDZIAK, EMILIA KOPEĆ,
DOROTA ŁAKOMIAK, MATEUSZ MAJZER, PATRYCJA MILLER,
LIDIA PAŃCZAK, KARINA RAKOCZY, MARTA ŻYŁKA

DZIEWIĘĆ MUZ LITERATUR SŁOWIAŃSKICH

PRZEWODNIK KULTUROWY ŚLADAMI EMANCYPANTEK
CHORWACKICH, CZESKICH, SERBSKICH I UKRAIŃSKICH
(XIX–XXw.)

PATRYCJA ALAMA, ARTUR KĘDZIAK, EMILIA KOPEĆ, DOROTA ŁAKOMIAK,
MATEUSZ MAJZER, PATRYCJA MILLER, LIDIA PAŃCZAK, KARINA RAKOCZY, MARTA ŻYŁKA

DZIEWIĘĆ MUZ LITERATUR SŁOWIAŃSKICH

PRZEWODNIK KULTUROWY ŚLADAMI EMANCYPANTEK
CHORWACKICH, CZESKICH, SERBSKICH I UKRAIŃSKICH
(XIX–XX w.)

PATRYCJA ALAMA, ARTUR KĘDZIAK, EMILIA KOPEĆ,
DOROTA ŁAKOMIAK, MATEUSZ MAJZER, PATRYCJA MILLER,
LIDIA PAŃCZAK, KARINA RAKOCZY, MARTA ŻYŁKA

DZIEWIĘĆ MUZ LITERATUR SŁOWIAŃSKICH

PRZEWODNIK KULTUROWY ŚLADAMI
EMANCYPANTEK CHORWACKICH,
CZESEKICH, SERBSKICH I UKRAIŃSKICH
(XIX–XX w.)

ŁÓDŹ 2023

OPRACOWANIE BIBLIOGRAFII I PRZYPISÓW
Lidia Pańczak

INDEKS OSOBOWY
Marta Żyłka

INDEKS GEOGRAFICZNY
Emilia Kopeć

PROJEKT OKŁADKI I RYSUNKI
Karina Rakoczy

WYBÓR MATERIAŁU ZDJĘCIOWEGO
Artur Kędziak

PRZEKŁAD I OPRACOWANIE TEKSTÓW ŹRÓDŁOWYCH W KAPSUŁKACH
Dorota Łakomiak, Patrycja Miller

OPRACOWANIE WSKAZÓWEK DOJAZDU
Patrycja Alama

SŁOWNICZEK POJĘĆ
Mateusz Majzer

OPIEKA MERYTORYCZNA NAD PROJEKTEM
Zofia A. Brzozowska

RECENZENT
Piotr Krężel

SPIS TREŚCI

Zamiast wstępu

- I. Dorota Łakomiak, *Eustahija Arsić*
- II. Patrycja Miller, *Magdalena Dobromila Rettigová*
- III. Marta Żyłka, *Milica Stojadinović Srpkinja*
- IV. Artur Kędziak, *Sofie Podlipská*
- V. Emilia Kopeć, *Eliška Krásnohorská*
- VI. Mateusz Majzer, *Łesia Ukrainka*
- VII. Lidia Pańczak, *Marija Jurić Zagorka*
- VIII. Karina Rakoczy, *Isidora Sekulić*
- IX. Patrycja Alama, *Ksenija Atanasijević*

Wskazówki dojazdu

Słowniczek pojęć

Bibliografia

Indeks osobowy

Indeks geograficzny

ZAMIAST WSTĘPU

Z niezwykłą radością i nie bez dumy oddajemy do rąk Czytelników kolejną, trzecią już książkę z cyklu publikacji studenckich, przygotowywanych w Katedrze Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Łódzkiego. Jak poprzednie, jest ona efektem grupowego projektu pisemnego z zakresu specjalizacji turystycznej, który został zrealizowany przez studentów II roku I stopnia filologii słowiańskiej na Wydziale Filologicznym UŁ w semestrze letnim roku akademickiego 2022/2023.

Autorzy tomu za przedmiot swoich naukowych dociekań obrali temat niezwykle ważny z punktu widzenia humanisty, a zarazem relatywnie słabo dotąd eksplorowany na gruncie polskiej slawistyki: postanowili ukazać sylwetki oraz zabytki związane z dziewięcioma twórczyniami słowiańskimi z XIX w. i początku XX stulecia, które w swoich tekstach postulat emancypacji kobiet łączyły z kwestią propagowania kultury narodowej, niejednokrotnie podkreślając ten ostatni element świadomie nawiązującym do ich przynależności etnicznej pseudonimem. Kryterium wyboru stanowił profil studiów Autorów (serbistyczno-bohemistyczny) oraz poznawane przez nich języki. W przewodniku dominują zatem postacie ważne dla kultury Serbów i Czechów. Nie zabrakło jednak reprezentantek innych części Słowiańszczyzny, jak Ukraina czy Chorwacja.

Dorota Łakomjak

I. EUSTAHIJA ARSIĆ

Początek XIX w. dla serbskiej literatury jest bardzo intensywny i bogaty, zarówno jeśli mówimy o tzw. literaturze narodowej, jak i nowoczesnych nurtach literackich, które wówczas panowały. Jest to czas świetności takich osób jak Dositej Obradović czy Vuk Karadžić, którzy w sposób nieprawdopodobny przyczynili się do rozwoju i usystematyzowania języka serbskiego, a także do zebrania i spisania serbskich tekstów folklorystycznych czy rozwoju nauki¹. Przykładów działalności zarówno artystycznej, jak i narodowej mężczyzn w historii Serbii jest tysiące i o nich mówi się naprawdę wiele. Niemniej jednak kobiety również mają swoje osiągnięcia. Co prawda, miano pierwszej serbskiej poetki przypada Jefimiji, która zapoczątkowała literacką działalność kobiet², ale to *de facto* jej następczyni, urodzonej wiele wieków później, przypada tytuł pierwszej serbskiej pisarki³. Czym zasłużyła się dla narodu serbskiego, w jaki sposób była powiązana z największymi nazwiskami epoki oświecenia, jak i preromantyzmu serbskiego, aż wreszcie, dlaczego nazwano ją „Dositejem w spódnicy”?

Eustahija Arsić (z domu Cincić) urodziła się 14 marca 1776 r. w miejscowości Irig (wówczas należącej do Imperium Habsburskiego), która leży na terenie dzisiejszej Wojwodiny, w okręgu sremskim (północno-zachodnia Serbia). O czasach jej młodości i edukacji nie ma zbyt wielu informacji⁴, wiadomo jednak, że od dzieciństwa zostały w niej zakorzenione idee oświeceniowe i kosmopolityczne. Idąc przez jej biografię, trzeba wspomnieć, że na początku XIX w. wraz z rodziną przeprowadziła się do Aradu (leżącego w okręgu Banatu), który znajduje się na terenie dzisiejszej Rumunii. Samo miasto w życiu Cincić odegra dużą rolę, ponieważ będzie to ośrodek jej działalności, którą przyjdzie jej prowadzić, wraz ze swoim mężem. Rozjaśniając wątek Irigu z nawiązaniem do Eustahiji – poza informacją, że to było miejsce jej urodzenia, nie sposób znaleźć jakichkolwiek podań na temat działań przyszłej pisarki czy pozostawionych przez nią tamże zabytków. Prawdą również jest to, że wychodziła za mąż trzy razy. Podobno jej przyjaciel, Joakim Vujić kiedyś powiedział: „W małżeństwie była bardzo nieszczęśliwa”⁵. W wieku szesnastu lat, w 1792 r. poślubiła Jovana Dackovicia, kupca z Koprivnicy (serbska wieś w okręgu niszawskim). Mężczyzna jednak przedwcześnie zmarł (ledwie cztery lata po ich ślubie), a Cincić po raz drugi wyszła za mąż, także za kupca Tomę Radovanovicia – mężczyzna uzyskał we Wiedniu tytuł szlachecki, który także przypadła jego żonie⁶. Wraz z drugim mężem Eustahiji pojawia się związek przyszłej pisarki z Karlovacem, ale tak, jak w przypadku Irigu, informacji na ten temat jest niestety niewiele. Sytuacja z poprzedniego małżeństwa powtórzyła się – Cincić ponownie owdowiała, a następnie poślubiła Savę Arsicia, który był senatorem w Aradzie i mecenasem serbskich pisa-

¹ Więcej o działalności Dositeja Obradowicia można znaleźć w: J. Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Beograd 1914 [=1997], s. 24-25. Więcej o działalności i życiu Vuka Karadžicia można znaleźć w: Lj. Stojadinović, *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1924.

² M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX w.*, Wrocław 2007, s. 19.

³ Tamże, s. 26.

⁴ *Eycmaxuja Apcuħ*, knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/autorke/eustahija-arsic [dostęp: 13.04.2023].

⁵ Wszystkie tłumaczenia, o ile nie zaznaczono inaczej, zrealizowane zostały przez autorkę tekstu.

⁶ S.O. Bulboacă, *Personalități politice, culturale si eclesiastice sârbe din Arad (sec. XVII–XIX)*, „Studii de Știință și Cultură” 3(22), 2010, s. 62.

rzy mieszkających w tym rejonie⁷. Z racji pozycji męża przyszłej pisarki, nie powinien dziwić nas fakt, że ich działalność w mieście przeplatała się, nawet tworzyli wspólne projekty i spędzili ze sobą ponad dwadzieścia lat⁸.

Sava Arsić urodził się w 1760 r. w Aradzie, w rodzinie rzemieślniczej. Kiedy skończył szkołę podstawową, ojciec wysłał go do Seghed, aby nauczył się zawodu krawca. Ze względu na sytuację finansową jego rodziny, młody Sava nie miał szansy na płatne nauczanie w szkole, ale znalazł dla siebie alternatywne źródło pozyskiwania wiedzy ogólnej. Brygadzysta, u którego pobierał nauki, miał dwóch synów, którzy chodzili do gimnazjum. Młody Arsić podsłuchiwał i zapamiętywał wszystko, czego uczono synów jego pracodawcy. Mężczyzna zauważył w młodym Savie zapał i chęć zdobywania wiedzy, dlatego podjął rozmowy z jego ojcem, by jednak posłano chłopca do szkoły – niestety tak się nie stało. Arsić wrócił do domu z dyplomem krawca, ale jego chęć zdobywania wiedzy nie została zduszona przez ten czas⁹. Kilka lat po powrocie Arsicia do Aradu podobno miał dysponować dużym majątkiem, który był gotowy wyłożyć na rzecz rozwoju swojego rodzinnego miasta, jednakże to wydało się trochę dziwne tym, którzy znali jego rodzinę. Pojawia się tutaj bowiem dość ważne pytanie – jak Sava się wzbogacił? Historyk Teodor Petrović powiedział: „Nie wiadomo dokładnie, jak się wzbogacił”¹⁰. Natomiast badacze z Aradu podjęli się rozwikłania tej zagadki¹¹. Arsiciowi nauka zawdzięcza przede wszystkim wkład w rumuńską Preparandię. Na wniosek Uroša Nestorovicia, cesarz Austrii Franciszek I zdecydował się na utworzenie tejże szkoły w 1812 r. i gdyby nie mąż Eustahiji, owa jednostka nie powstałaby – z powodów różnych: od braku podstawowego sprzętu i konieczności znalezienia odpowiedniego budynku, do niespodziewanego pojawienia się nowego podatku na utrzymanie takich instytucji¹². Do końca życia był związany z Preparandią (a nawet był jej dyrektorem), po oficjalnym otwarciu instytucji, ku uciesze mieszkańców, obejmował stanowisko burmistrza miasta w latach 1814–1818 i 1821–1823¹³. Sava Arsić zmarł w 1824 r. W zbiorowej pamięci pozostał jako wymagający, surowy, ale i kochający sprawiedliwość, punktualność i dyscyplinę człowiek, odnoszący jedne z największych sukcesów na stanowisku burmistrza w historii Aradu¹⁴.

Jak już zostało wspomniane, o wczesnych latach nauki Eustahiji Arsić mało wiemy, natomiast o jej chęci zdobywania wiedzy i czytania mówi się sporo. Nawet jej mąż Sava przyczynił się do zwiększenia jej zainteresowania źródłami pisanymi, ponieważ sam był miłośnikiem książek, których posiadał w swojej kolekcji sporo¹⁵. Po osiedleniu się w Aradzie, zaczęła pisać. Jej pierwsza książka – dodajmy, że była pierwszą Serbką, której udało się wydrukować swoje dzieło, stąd nazywana jest pierwszą serbską pisarką – została wydana w 1814 r. w Budzie, kiedy Arsić miała trzydzieści osiem lat. Praca nosiła tytuł *Matczyna rada dla najdroższej młodzieży serbskiej i wołoskiej płci obojga* (*Советъ матернїи предрагой обоого пола юности сербской и валахїѣской*). Co ciekawe, Eustahija nie podpisała się wówczas swoim imieniem i nazwiskiem na początku dzieła, lecz użyła ogólnego określenia – twórczyni. Zaskakujące tutaj było użycie formy żeńskiej i posługiwanie się nią, gdyż do tego czasu nie była ona używana w ogóle – niemniej w kontekście tendencji oświeceniowych był to zabieg w pełni naturalny i świadomy. Dopiero pod ostatnim wierszem książki możemy ujrzeć imię i nazwisko pisarki, zapisywane w tamtym czasie w języku słowiano-

⁷ D. Ćirić, *Tajna Eustahije Arsić: Prva srpska književnica čiji je lik otkriven na porcelanskoj šoljici za čaj*, 24sedam.rs/kultura/7-dana-sa-umeticima/63153/tajna-eustahije-arsic-prva-srpska-knjizevnica-ciji-je-lik-otkriven-na-porcelanskoj-soljici-za-caj/vest [dostęp: 13.04.2023].

⁸ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 26.

⁹ S.O. Bulboacă, *Personalități politice...*, s. 61.

¹⁰ Tamże, s. 61.

¹¹ Więcej o tym, jak Sava Arsić się wzbogacił, można znaleźć w: M. Sandor, *Arad vármegye és Arad Szabad Királyi Város – Monographiája*, [w:] *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Története*, red. J. Benedeka, Arad 1898, s. 286-338.

¹² L. Cerović, *Srbi u Rumuniji*, Temišvar 2000, s. 275.

¹³ S.O. Bulboacă, *Personalități politice...*, s. 61.

¹⁴ Tamże, s. 61.

¹⁵ Tamże, s. 62.

serbskim (musimy pamiętać, że były to czasy jeszcze przed reformą języka Vuka Karadžicia)¹⁶. Zagłębiając się w jej tekst, można zauważyć, że była czytana osobą, ponieważ odwoływała się chociażby do tekstów Dositeja Obradovicia, który był czołowym pisarzem doby oświecenia. Mało tego, jego postać była dla Arsić wzorcem w kwestii posługiwania się słowem pisany¹⁷. W tym miejscu należy w końcu odpowiedzieć na przeze mnie postawione pytanie we wstępie – dlaczego Arsić była nazywana „Dositejem w spódnicy”¹⁸? Połączone jest to zarówno z działalnością Obradovicia, jak i samej pisarki i jej męża. Obradović jako jeden z pierwszych (obok Zaharija Orfelina) w swoich tekstach pisał o potrzebie oświecenia kobiet – umożliwienia im nauki czytania i pisania, jak i udostępnienia podstawowej wiedzy, zdobywanej w szkołach, ale w taki sposób, by nie przyćmić ich głównego powołania. Zaledwie trzydziestostronicowy tekst Arsić zadedykowała Urošovi Stefanovi Nestoroviciovi, który był wówczas ważną osobą w Aradzie¹⁹. Wspomniana książka jest utrzymana w duchu oświecenia – poza nawiązywaniem do Obradovicia, Eustahija przywołuje tradycje kultury antycznej (mitologię i filozofię). Bezpośrednio zwraca się do serbskiej młodzieży (przede wszystkim młodych kobiet), wysuwając swoje pierwsze postulaty: chciała, aby zgłębiały one wiedzę z zakresu geografii, historii, logiki i filozofii. Ponadto tekst zawierał pouczenia moralne, rady związane z wychowywaniem młodego pokolenia oraz jej filozoficzne rozmyślenia²⁰. Chęć emancypacji kobiet, udostępnienia im materiałów do nauki, jak i samej możliwości nauczania w szkołach, będzie napędzać Arsić przez całe życie w jej działalności, co będzie miało odzwierciedlenie zarówno w jej tekstach, jak i innej, pozaartystycznej aktywności.

Magdalena Koch w swojej pracy *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX w.* wyraża się jasno na temat słów, które Arsić przelewała na papier. Według badaczki, pisarka sądziła, że intelektualnie kobiety nie odstają od mężczyzn, ale w czasach, w których żyła, uwidocznienie tego zagadnienia graniczyło z cudem²¹. Wszystkie istniejące w tamtym czasie szkoły pozwalały tylko mężczyznom na naukę. Serbka sama zdobywała swoją wiedzę w zaciszu domowym, czytając najróżniejsze książki i to właśnie w taki sposób namawiała młodych do nabywania wiedzy. Przekazywała im książki, które były potrzebne do nauki, ale na które nie było ich stać²². Dopiero pięćdziesiąt lat po wydaniu pierwszej książki Eustahiji Arsić, kobiety dostały szansę zdawania prywatnych egzaminów końcowych w somborskiej szkole – aż dziewięć Serbek uzyskało w tym czasie tytuł nauczycielek, co było sporą zmianą, pewnym krokiem naprzód, w kwestii kształcenia pań. Jednak dopiero 1 czerwca 1871 r. otwarto odrębną szkołę dla dziewcząt i również wtedy zaczęto je przyjmować na równych prawach na stanowisko nauczycielek w Somborze. Dopiero trzydzieści lat po śmierci Eustahiji Arsić pierwsze kobiety zdawały swoje egzaminy w tej szkole, które potwierdzały ich wykształcenie²³.

Oczywiście *Matczyna rada dla najdroższej młodzieży serbskiej i wołoskiej płci obojga* nie była jedyną książką, którą Arsić wydała. Kolejna publikacja pojawiła się w 1816 r. Zostały w niej wprowadzone pewne zmiany, w porównaniu do pierwszej książki. Na samym początku możemy zauważyć, że autorka podpisała się na stronie tytułowej, swoim pełnym imieniem i nazwiskiem (a nie na końcu utworu, jak poprzednio). Co więcej, był to o wiele ambitniejszy projekt, bo aż pięciokrotnie dłuższy! Problematyka poruszana w dziele jest naprawdę obszerna. Znajdziemy tam zagadnienia z podstawowej wiedzy o naukach przyrodniczych, etyce, historii, anatomii, a nawet (po raz kolejny) filozoficzne przemyślenia samej autorki. Jest to swoiste kompendium dla młodego człowieka o życiu, poruszające wiele jego aspektów (od etapu niemowlęcego, aż do dorosłości). Jednak najważniejszym punktem w dziele Arsić jest nawoływanie kobiet do podejmowania kształ-

¹⁶ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 26.

¹⁷ Tamże, s. 26.

¹⁸ S. Radovanović, *Pogovor*, [w:] *Srpske pesnikinje od Jefimije do danas. Antologija poezije*, Beograd 1972, s. 222.

¹⁹ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 27.

²⁰ Tamże, s. 26-27.

²¹ Tamże, s. 29.

²² Tamże, s. 29.

²³ Tamże, s. 29.

cenia, czytania wszelakich książek i zachęcanie ich do działalności artystycznej²⁴. Tak naprawdę w każdej książce Eustahiji najważniejszymi komponentami będą te rzeczy, które zostały tutaj wymienione. W czasach współczesnych dużą wagę przywiązuje się do języka, którym posłużyła się autorka. W zasadzie książka została napisana w języku słowianoserbskim, ale Arsić połączyła swój ojczysty język, który w tamtym czasie ulegał pewnej rewolucji (i wprowadzone zmiany w nim zaobserwujemy), jak i również pewne cechy redakcji ruskiej cerkiewnosłowiańskiego²⁵. Biorąc pod uwagę te aspekty, niestety zrozumiałe jest to, że z biegiem lat dzieła Eustahiji Arsić zostały zapomniane, a raczej są powszechnie niezrozumiałe dla współczesnych czytelników. Obecnie bariera językowa, jaka dzieli pisarkę od nas, jest przeogromna i jedynym wyjściem, by zrozumieć jej teksty, byłoby przełożenie jej książek na współczesny wariant serbszczyzny. Warto wspomnieć też o tym, że współpracowała z Vukiem Karadżiciem. Została poproszona o zebranie popularnych pieśni z Aradu i okolic²⁶, które Vuk spisywał latami. Do wielkich osiągnięć pisarki należy też przynależność do Macierzy Serbskiej. Była jej członkiem, jako pierwsza kobieta, od 1838 r. Podobno władała paroma językami i poza swoją działalnością literacką tłumaczyła teksty Woltera na serbski²⁷.

Arsić zmarła 17 lutego 1843 r., w swoim domu w Aradzie. Z żadnego jej związku nie narodziły się dzieci, dlatego swój majątek zapisała w testamencie kilku placówkom, które znajdowały się na terenie Aradu i Serbii – w większości to miejsca, do których dotarła razem ze swoim mężem Savą i swoimi wpływami. Zostawiła też pewną sumę pieniędzy na opiekę dla dzieci z pięciu rodzin, które były niepełne. Po jej śmierci kronikarz Aradu, Božidar Panić powiedział: „Miała wielkie serce dla wszystkich bliskich jej osób lub biednych dzieci Aradu”²⁸. Małżeństwo Arsiciów pozostawiło po sobie wielką spuściznę, a wiele aradzkich obiektów nosi ich ślady do dziś.

Zakończenie

Żyjemy w obszarze między Ziemią a królestwem powietrza. Dlatego chwiejemy się w takim stanie między niewiedzą i nieświadomością, że lepiej być nie może. Wszystko, co jest godne obserwacji w przyrodzie, dzieje się w królestwie powietrza. Jeśli chcemy wzbić się w powietrze, ziemia pomaga nam swoim nieprzepartym ciężarem; myślę, że to odważne posunięcie.

E. Arsić, *Совѣтъ матерній: предрагой обоого пола юности сербской и валахійской, аки Исчадіе нежного чувствованія, имже благо и щастіе отрасли рода своего обимаеѣт Сочинителница*, Buda 1814, [cyt. za:]

Eustahija Arsić – *Polezna razmišljanja*, tłum. S. Bugarski, Temišvar 2013, zenskimuzejns.org.rs/2019/12/10/prosvetiteljske-ideje-eustahije-arsic/ [dostęp: 12.06.2023].

Obecnie Arad to miasto w zachodniej Rumunii, które położone jest w malowniczym zakolu rzeki Maruszy, ok. dwadzieścia km od węgierskiej granicy. Początki osadnictwa w tym miejscu datuje się na XI w. Będąc na drodze najważniejszego szlaku handlowego tamtejszych rejonów, osada bardzo szybko rozwinęła się, dzięki czemu przeobraziła się w ważny ośrodek handlowy. W 1551 r. miasto zostało podbite przez wojska tureckie. Pod panowaniem osmańskim Arad pozostawał przez przeszło sto pięćdziesiąt lat, po których wrócił w granice Królestwa Węgierskiego. Swój kolejny wielki rozkwit miasto przeżywało w XIX w. dzięki industrializacji²⁹. Jak już zostało wspomniane, małżeństwo Arsiciów pozostawiło po sobie wiele śladów w murach tego miasta.

²⁴ Tamże, s. 28-31.

²⁵ Tamże, s. 32.

²⁶ S.O. Bulboacă, *Personalități politice...*, s. 62.

²⁷ D. Ćirić, *Tajna Eustahije Arsić...* [dostęp: 13.04.2023].

²⁸ S.O. Bulboacă, *Personalități politice...*, s. 63.

²⁹ navtur.pl/place/show/2818,arad [dostęp: 29.04.2023].

Twierdza Arad jest największym i jednym z najważniejszych zabytków istniejących w zachodniej części miasta. Wzniesiona została w drugiej połowie XVII w. (prace nad nią trwały ok. dwudziestu lat³⁰) i była uważana za jedną z najbardziej imponujących fortyfikacji wojskowych tamtych czasów. W ciągu przeszło dwustu lat budowla przeżyła wiele wydarzeń, ważnych dla historii³¹ – oczywiście, skupimy się na jej powiązaniu z Arsiciami, a właściwie z Savą, mężem Eustahiji.

Fot. 1.1. Twierdza w Aradzie

Źródło: photos.wikimapia.org/p/00/00/68/32/32_big.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Mężczyzna w 1796 r., już wtedy jako czołowy obywatel, został mianowany przez dowódcę twierdzy kapitanem serbskiej kompanii miasta – tzw. Gwardii Cywilnej, która na samym początku liczyła tylko siedemdziesięciu śmiałków. W krótkim jednak czasie grupa ochotników zwiększyła się do pięciuset³². W tamtym okresie stacjonowały tam pułki, walczące na

frontach: tureckim (1788–1790), francuskim i włoskim (1793–1799), a w tych czasach Arad z twierdzą pozostawały bez opieki. Jednocześnie, podczas potyczek, w murach twierdzy skrywało się tysiąc dwieście jeńców francuskich. W 1796 r. powołano trzy kompanie miejskie, w tym serbską, na czele której stanął kapitan Sava Arsić, a jego następcą został Jovan Vasić³³. Mowa tutaj o ostatniej wojnie austriacko-tureckiej, w której żołnierze z Aradu odegrali ważną rolę. Powstałe pułki przetrwały aż do Wiosny Ludów (1848–1849), a w ciągu dwudziestu lat wojny z Francją w murach twierdzy zginęło ponad trzy tysiące jeńców z tegoż kraju. Ponadto fortyfikacje przetrwały ciężkie bombardowania, a dzięki posiłkom żołnierze zdołali przetrwać przedłużające się oblężenie. W 2010 r. poczyniono kroki, by kompleks wcielono do trasy turystycznej, jednak było to dość utrudnione zadanie, ponieważ budowla musiała zostać przekazana z rąk Ministerstwa Obrony Narodowej władzom lokalnym³⁴. Wzniesiona na planie gwiazdy z sześcioma bastionami, jest zaliczana do budowli późniejszej fazy, która kończyła ewolucję systemów „gwiazdnych fortyfikacji” w Transylwanii. Mury ułożone w trzech rzędach zostały postawione z cegieł, a ich grubość wynosiła około trzech metrów – wówczas były otoczone fosą, która była wypełniona wodą z rzeki Maruszy. Ściany zostały wzniesione pod takim kątem, by pociski odbijały się od nich rykoszetem. W środku kompleksu znajdowały się trzy typy budowli: kwatera główna, straż warowna i klasztor szpitalny, w skład którego wchodził barokowy kościół, który dziś jest w ruinie³⁵. Obecnie kompleks otacza wkomponowany weń (także na bazie gwiazdy) malowniczy ogród.

Powracając do samej Eustahiji – jednym z ciekawszych zabytków pozostawionych przez nią jest porcelanowa filiżanka. Bardzo długo nie wiedziano, jak – wtedy jeszcze przyszła – pisarka wygląda, dlatego austriacki mistrz Bauer namalował portret Eustahiji (wówczas jeszcze Radovanović, po drugim mężu) właśnie na wspomnianej filiżance. W tym czasie, pijąc z niej herbatę, kobieta nie sądziła, że kilka wieków później będzie to cenna pamiątka. Animację, jak wyglądała ta filiżanka, możemy zobaczyć na serbskim kanale YouTube *MONDO PORTAL*³⁶.

³⁰ I. Tuleu, *Cetatea Aradului*, prourbe.ro/monumente/cetatea-aradului/ [dostęp: 29.04.2023].

³¹ *Cetatea Aradului*, cetatea-aradului.ro/ [dostęp: 29.04.2023].

³² Tamże.

³³ S.O. Bulboacă, *Personalități politice...*, s. 61.

³⁴ *Cetatea...* [dostęp: 29.04.2023].

³⁵ I. Tuleu, *Cetatea...* [dostęp: 29.04.2023].

³⁶ Mondo Portal, *Prkosne Srpkinja: Znate li priču o prvoj srpskoj spisateljici fantastike, Eustahiji Arsić?*, youtube.com/watch?v=IPgQhJSCZO0 [dostęp: 30.04.2023].

W testamencie Arsić przekazała pewną sumę pieniędzy na serbską cerkiew św. św. Piotra i Pawła. Pierwsze wzmianki o budowlu pojawiły się w 1666 r., ale nie traktują one bezpośrednio o cerkwi, tylko o trzech duchownych. Dopiero w 1698 r. Jovan Tekelija osiedlił się w Aradzie i założył w nim specjalną gminę, oddzielną od tamtejszej ludności i kazał wybudować osobny kościół pod wezwaniem św. Mikołaja. Kiedy prace nad twierdzą Arad trwały, na przełomie dwóch wieków budowniczy kompleksu fortyfikacji wzniesli świątynię św. św. Piotra i Pawła, około trzydziestu kilometrów na zachód od poprzedniego kościoła. Fundamenty wykonano z ciosanego kamienia, sklepienie zaś z cegły i drewnianych desek. W 1702 r. ukończono budowę cerkwi i obecnie jest to najstarszy budynek Aradu. W ciągu wielu lat trwały prace renowacyjne – dobudowywano lub odbudowywano poszczególne części budowli i ulepszano ją. O wnętrzu zaczęto podawać informację od finalizacji przegrody ołtarzowej w 1769 r. – wtedy ukończono drewniany cokół, a prace malarskie (ikonostas i mniejsze ikony) zostały zakończone nie później niż w 1772 r. Wykonanie nowych malowideł, jak i czyszczenie starych elementów, odbyło się w 1845 r. Do tego czasu artystą, który wykonał większość obrazów, był Nikola Aleksić, a jego wnuk Stevan w 1902 r. odrestaurował zniszczone prace dziadka. Niestety, niektóre z nich były w takim stanie, że musiały zostać całkowicie odnowione. Jest to pierwsza serbska cerkiew w Rumunii, która posiada ambonę.

Fot. 1.2. Cerkiew św. Piotra i Pawła

Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0c/Biserica_83.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Na wschodniej bramie zachował się kuty, żelazny napis, który podaje, że została ona подарowana przez Savę Tekelię w 1819 r. Budynek zachował swój pierwotny wygląd – zbudowany na planie krzyża, posiada zewnętrzną nawę, z łukowatą absydą ołtarza. We wnętrzu wszystkie naściennne malowidła wymagają ponownej renowacji, ze względu na złą wentylację i zastosowane dawniej techniki malarskie. Na terenie cerkwi pochowane zostały znane osoby z miasta, w tym matka i mąż Eustahiji Arsić – pisarka nad ich grobem, który znajduje się w bramie, umieściła tablicę³⁷. 21 grudnia 2003 r., w sto sześćdziesiątą rocznicę śmierci Eustahiji, w cerkwi odsłonięto tablicę pamiątkową ku jej czci. Znajduje się na zewnętrznej ścianie budynku³⁸.

Bardzo ważnym ośrodkiem turystyczno-kulturowym Aradu jest Kompleks Muzealny Arad (*Complexul Muzeal Arad*), który na przestrzeni lat rozrósł się do obecnego stanu. Muzeum Arad zostało założone w 1893 r. i na początku obejmowało tylko wystawę relikwów rewolucji roku 1848. Ekspozycja była wówczas wystawiana w korytarzu na drugim piętrze Teatru Państwowego. Dwie dekady później (w 1913 r.) muzeum przeniesiono do budynku Pałacu Kultury, wraz z filharmonią i biblioteką miejską. Poza powiększeniem ekspozycji o wystawy historyczne, archeologiczne i galerię sztuki europejskiej, w okresie międzywojennym dobudowano izby pamięci poświęcone politykom z miasta. Po szeregu zmian i ustaleniu nowego planu wystaw, w latach 1958–1988 na terenie powiatu powstały muzea: Lipova (Muzeum Miejskie), Syria (Muzeum Pamięci I. Slavici i E. Montia), Savârsin (Muzeum Sztuki i Etnografii) oraz Minis (Muzeum Winorośli i Wina). Obecnie wszystkie wymienione ośrodki wchodzą

³⁷ S. Bugarski, *Srpske pravoslavne crkve u Rumuniji*, rastko.rs/rastko-ro/crkva_arad.htm [dostęp: 30.04.2023].

³⁸ Cerkiew, jak i wspomnianą tablicę, można obejrzeć na serbskim kanale YouTube: Al Albatross, *Crkva svetog Petra i Pavla Arad*, youtube.com/watch?v=AuRIwSoyelo [dostęp: 30.04.2023].

w skład Kompleksu Muzealnego, w którym możemy podziwiać ponad sto dwadzieścia pięć tysięcy eksponatów³⁹. Co prawda, śladu po małżeństwie Arsiciów tam nie odnajdziemy, ale jest to dość spory obszar, na którym zebrano dziedzictwo kulturowe miasta, w którym pisarka żyła aż do śmierci.

Fot. 1.3. Kompleks muzealny w Aradzie

Źródło: lh5.googleusercontent.com/p/ (dostęp: 13.06.2023)

Ciekawym, lecz niepozornym obiektem na mapie Aradu jest tzw. Dom z kłódką (*Casa cu Lacăt*), który został wybudowany w 1800 r. Związana jest z nim pewna legenda – w jednym z narożników budynku (od strony ulicy Pławnej) znajdował się pień drzewa, który był zabezpieczony metalowym prętem zamykanym na kłódkę. W większych ośrodkach, które znajdowały się pod panowaniem austriackim, zrodził się taki zwyczaj, że w gildiach, pod koniec szkoleń wbijano gwóźdź w specjalny pień. Legenda podaje, że nawet przyjezdny czeladnik musiał poddać się temu zwyczajowi, by publicznie udowodnić biegłość w swoim fachu. Kiedy ten obrzęd przeszedł do historii, był ważnym elementem lokalnej kultury i istniał do czasu zniesienia gildii w 1872 r. Podobno był to germański obyczaj, dlatego nie tylko w Aradzie możemy zaobserwować lub usłyszeć o pozostałościach po nim. W przypadku domu w tym mieście, drzewo znajdowało się we wnętrzu budynku. Jednocześnie ta niecodzienna konstrukcja wyjaśnia genezę nazwy budowli. Legenda głosi, że śmiałek, który otworzył zamek bez zniszczenia kłódkę, uzyskał dostęp do domu, a co za tym idzie, będzie mógł w nim zamieszkać.

Pojawia się jednak pewien problem, ponieważ zamek został zaprojektowany w taki sposób, że nie ma mechanizmu, który pozwoliłby na jego otwarcie, bez kompletnego zniszczenia kłódkę. Co więcej, przez pewien czas ten budynek pełnił funkcję siedziby tajnej austriackiej policji cesarskiej. Podobno piwnica domu miała służyć jako więzienie dla kilku rewolucjonistów. Istnieje również podanie, że pod budynkiem istniała sieć katakumb, które prowadziły do obszaru nazywanego Subcytadelą. Miały być używane przez wojsko, ale te informacje nie zostały potwierdzone. Obecnie wiadomo, że zejście do podziemi budynku jest niemożliwe – podczas ulew woda wypływała z piwnicy⁴⁰. Niewątpliwie jest to jeden z ciekawszych obiektów w Aradzie, owiany pewną tajemnicą, którą może kiedyś pewnemu śmiałkowi uda się rozwikłać.

³⁹ *Complexul Muzeal Arad*, museumarad.ro/ [dostęp: 30.04.2023].

⁴⁰ F. Arjocu, *Casa cu lacăt din Arad – legenda*, [w:] *Drum liber – Vezi România cu alți ochi*, drumliber.ro/casa-cu-lacat-din-arad-legenda/ [dostęp: 30.04.2023].

*Magdalena
Dobson*

Patrycja Miller

II. MAGDALENA DOBROMILA RETTIGOVÁ

Ostatnie lata XVIII w. i pierwsza połowa wieku XIX na ziemiach czeskich to czas tzw. odrodzenia narodowego, charakterystycznego dla kilku ówczesnych narodów słowiańskich, nieposiadających własnej państwowości. W tamtym okresie język czeski, na skutek germanizacji, został wyparty z administracji i szkolnictwa przez język niemiecki (naród czeski znajdował się wówczas pod panowaniem Habsburgów już od przeszło 250 lat)⁴¹. Czeskim posługiwali się przede wszystkim chłopci oraz mieszkańcy prowincjonalnych miast. W większych ośrodkach językiem tym mówiła głównie biedota, choć były też miasta niemal całkowicie zniemczone, jak chociażby Brno czy Ołomuniec. Przyjęło się wyróżniać trzy etapy czeskiego odrodzenia narodowego. Pierwszy, kojarzony z postacią Josefa Dobrovského, charakteryzował się naukowym podejściem do języka czeskiego oraz jego historii. Etap ten trwał od ok. lat siedemdziesiątych XVIII w. do pierwszych lat XIX w. Druga faza, trwająca do 1830 r., była już bardziej ofensywna i wiązała się z działalnością Josefa Jungmanna, twórcy pięciotomowego słownika czesko-niemieckiego. Ostatni etap odrodzenia to czas, w którym proces ten objął ludzi ze wszystkich warstw społecznych⁴². Mniej znaną postacią z tamtego okresu dla polskiego czytelnika jest, bez wątpienia, pierwsza czeska pisarka⁴³ – Magdalena Dobromila Rettigová. Jest ona autorką wielu wierszy, opowiadań, modlitewnika oraz podręcznika dla dziewcząt, lecz to *Domowa książka kucharska (Domáci kuchařka)* przyniosła jej sławę⁴⁴. Uważana jest za twórcę czeskiej nomenklatury kulinarnej⁴⁵, a jej *Domáci kuchařka* przez lata stanowiła wzór dobrze napisanej książki kucharskiej⁴⁶.

Informacje o wczesnych latach życia Rettigovej (z domu Artmannovej) znaleźć można w jej autobiograficznych zapiskach, stworzonych już w dorosłym życiu. Autobiografia Rettigovej składa się z dwóch ściśle ze sobą powiązanych części. W pierwszej, napisanej w 1830 r., liczącej zaledwie dwadzieścia pięć stron, skupia się ona głównie na wspomnieniach z dzieciństwa. Druga część, którą spisała w wieku czterdziestu pięciu lat, jest sześciokrotnie obszerniejsza. Znowu dużo miejsca zajmują tu opowieści z najmłodszych lat życia autorki, ale można również znaleźć w niej historię początku znajomości z jej przyszłym mężem, pierwszych lat ich małżeństwa oraz działalności literackiej⁴⁷.

Magdalena Artmannová urodziła się 31 stycznia 1785 r. w małej wsi Všeradice, 40 km na południe od Pragi. Jej ojciec był urzędnikiem szlacheckim niższego szczebla⁴⁸. Nie ma pewności co do jego narodowości. Mógł być zarówno Niemcem, jak i Czechem. Matka, Josefa z domu Kubíková, była najprawdopodobniej Czeszką⁴⁹. W wieku pięciu lat mała Magdalena przeprowadziła się z rodzicami do Statenic, niewielkiej wioski na północ od Pragi. Ponieważ nie było tam szkoły, mu-

⁴¹ R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 192.

⁴² P. Jokeš, *Czeši. Przewodnik po historii narodu i państwa*, Kraków 2020, s. 210-213.

⁴³ V. Vostřebalová i J. Jungmann za poprzedniczkę Magdaleny D. Rettigovej uważali Annę Korábovą, którą Rettigová miała okazję poznać po przeprowadzce do Uścia nad Orlicą. Więcej na temat działalności A. Korábovej i jej męża w: J. Johanides, *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou 1995.

⁴⁴ M. Lenderová, *Kuchařské knihy a národní identita v 19. století*, „Studia Historica Nitriensia” 2, 2015, s. 196.

⁴⁵ Tamże, s. 200.

⁴⁶ Tamże, s. 203.

⁴⁷ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 15-18.

⁴⁸ Tamże, s. 20-21.

⁴⁹ Tamże, s. 30.

siała pobierać naukę w domu. Jej edukacją w głównej mierze zajmowała się matka. Z powodu zakazu zabawy z dziećmi chłopów oraz faktu, że była jedynaczką (jej wcześniejsze rodzeństwo – starsza siostra oraz dwóch młodszych braci – zmarło niedługo po narodzinach), młoda Rettigová skazana była na spędzanie większości czasu z matką, która od najmłodszych lat uczyła ją wykonywania różnych prac domowych. Jako przykład surowości matki w wychowaniu córki może posłużyć historia o lalce, którą dostała ona od dziadka jako prezent gwiazdkowy. Matka, widząc bawiącą się Magdalenę, skarciła ją słowami: „Ależ to wstyd, kiedy taka duża dziewczynka bawi się lalką!”. Sześciolatka słysząc to, zawstydzona się i spaliła lalkę w piecu. Matka za ten uczynek pochwaliła ją, za zdolność do oderwania się od zabawy⁵⁰. Edukacja domowa, jaką otrzymała dziewczyna, była wyłącznie w języku niemieckim, a czeskiego nauczyła się dopiero będąc mężatką. Gdy miała osiem lat, urodził się jej młodszy brat, który był chorowitym dzieckiem. W tym samym roku, w wieku czterdziestu jeden lat, zmarł jej ojciec na zapalenie płuc. Długo Magdalena nie potrafiła sobie poradzić z tą stratą⁵¹. Śmierć jedynego żywiciela rodziny oznaczała katastrofę. Rodzina wprawdzie przeprowadziła się do Pragi, gdzie przewlekła choroba matki zmusiła dziesięcioletnią Magdalenę do zajęcia się ogniskiem domowym. Po dłuższym pobycie w Pradze wdowa wraz z córką i synem przeniosła się do Pilzna. Tam po raz pierwszy w życiu przyszła pisarka miała okazję uczęszczać do szkoły. Językiem wykładowym był naturalnie w tamtym czasie niemiecki. W szkole wyróżniała się jako wzorowa uczennica. W okolicach 1798 r. rodzina znów przeniosła się do Pragi. Trzynastoletnia już Magdalena dorastała gnębiona przez ciotkę i kuzynkę⁵². W innej części domu mieszkało kilku studentów prawa – w tym jej przyszły mąż. To właśnie w tym miejscu pierwszy raz skrzyżowały się ich drogi. Pomimo kolejnej przeprowadzki utrzymali kontakt, a z czasem młodzieniec stał się jej powiernikiem. Jako utalentowany rysownik przygotowywał również dla niej wzory do haftu⁵³. W przyszłości miał się też stać ilustratorem jej książek⁵⁴. Z powodu nieprzyjemnych sytuacji związanych z tym, że była obiektem westchnień znacznie starszych od siebie mężczyzn, Magdalena miała negatywne nastawienie do instytucji małżeństwa. Sytuacja zmieniła się, gdy ktoś ofiarował ogromną sumę pieniędzy za jej poślubienie. Zainteresowana wyraziła wówczas opinię, że wołałaby za męża swojego przyjaciela, który za jej pieniądze mógłby ukończyć studia, a nawet zrobić doktorat z prawa. „W ten sposób zdobędę uczciwego człowieka, który będzie mnie szanował i mnie kochał” – miała powiedzieć. Po pewnych trudnościach (matka wołała wydać córkę za kogoś majątnego) 31 stycznia 1808 r., w dniu dwudziestych trzecich urodzin panny młodej, Magdalena Artmannová została żoną o jedenaście lat starszego Jana Aloisa Rettiga⁵⁵.

Urodził się on we wschodnich Czechach 21 czerwca 1774 r. Pochodził z rodziny mieszanej – ojciec był Niemcem, a matka Czeszką. Od najmłodszych lat posługiwał się zarówno językiem niemieckim, jak i czeskim. Wiele podróżował z rodzicami po Czechach, a w szkole uzyskiwał bardzo dobre wyniki w nauce. Najpierw przez dwa lata studiował w Pradze filozofię, lecz później, idąc w ślady ojca-prawnika, również skłonił się ku prawu. Po ukończeniu studiów nie mógł sobie pozwolić, z powodu problemów finansowych, na otwarcie niezależnej kancelarii, dlatego też pozostała mu praca pomocnika w zawodach około-prawniczych⁵⁶. Już podczas studiów wykazywał entuzjazm w stosunku do czeskiego ruchu odrodzeniowego. Pisał i publikował prace wyłącznie w języku czeskim. Zachęcał i wspierał żonę w jej twórczości literackiej, w szczególności czeskojęzycznej oraz podczas nauki czeskiego⁵⁷. To, że Rettigová uczyła się tego języka już jako dorosła osoba, nie było niczym niezwykłym. Nawet filary czeskiego odrodzenia, jak np. Jungmann czy Havlíček przyznawali, że języka pisanego musieli uczyć się już w wieku dorosłym, a Dobrovský

⁵⁰ Tamże, s. 21-25.

⁵¹ Tamże, s. 30-31.

⁵² Tamże, s. 33-37.

⁵³ Tamże, s. 39.

⁵⁴ Tamże, s. 63.

⁵⁵ Tamże, s. 41-44.

⁵⁶ Tamże, s. 46-48.

⁵⁷ Tamże, s. 56-59.

miał okazję poznać czeski dopiero w liceum⁵⁸. Mąż był dla Rettigovej, jak sama określiła go w swych zapiskach, nauczycielem i mentorem⁵⁹. Pierwsze dziesięć lat wspólnego życia małżeństwa spędziło w trzech miejscowościach. Były to kolejno: Praga (półtora roku), Tabor (cztery lata) i Přebouč (pięć lat). Ciągłe przeprowadzki wynikały z charakteru pracy Jana⁶⁰. Podczas pobytu w Taborze Rettigová urodziła córkę i syna, którzy zmarli w wieku niemowlęcym⁶¹. W 1813 r. w Přebouču powiła córkę, której nadała imię starszej zmarłej siostry. Jindřiška w przyszłości zdobędzie uznanie jako śpiewaczka operowa. Dwa lata później na świat przyszedł syn Rettigovej, który również otrzymał imię swojego przedwcześnie zmarłego brata – Karel. Podczas ostatniego roku pobytu w Přebouču, zaledwie tydzień po narodzinach, kolejne dziecko Rettigovej zmarło⁶². Tam też Magdalena podjęła pierwsze próby pisania prostych wierszy po czesku. Rozpoczęła również działalność pedagogiczną. Zaczęła nauczać miejscowe dziewczyny gotowania i rękodzieła. Prowadziła także zajęcia, na których zapoznawała kursantki z czeską literaturą. Następnie wyjechała wraz z rodziną do Uścia nad Orlicą, gdzie spędziła sześć lat. Było to miasteczko z długą tradycją muzyczną i teatralną. Małżeństwo miało okazję poznać kilka wpływowych rodzin, które również silnie utożsamiały się z narodem czeskim⁶³. Magdalena kontynuowała swoje bezpłatne kursy kulinarne dla dziewcząt, a jej rodzina powiększyła się w 1821 r. o kolejnego syna⁶⁴. Wraz z jedną z wyżej wspomnianych rodzin, małżeństwem Korábów otworzyła „czeską czytelnię”, która bezpłatnie udostępniała wszystkim chętnym literaturę w języku czeskim⁶⁵. W czasach, w których nie przykładano większej wagi do kształcenia dziewcząt, połączenie przez Rettigová zajęć praktycznych z edukacją w duchu patriotycznym było rozwiązaniem idealnym. Gdy jako nastolatka mieszkała u ciotki, sama czytała jedynie w nocy, w tajemnicy, gdyż było to przez jej krewną postrzegane jako strata czasu. Rettigová łącząc, być może, zdaniem niektórych – bezsensowne, zajęcia z czeskiej literatury z tymi przygotowującymi młode dziewczyny do roli gospodyń domowych, żon, matek, z pewnością zachęcała ich rodziców do posłania je na kurs⁶⁶. Nie był to jednak jedynie „trik marketingowy”, ale bardzo ważna kwestia dla Rettigovej. W 1833 r. skończyła pisać swój podręcznik skierowany do młodych gospodyń (*Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerkám československým*). Zawierał on wskazówki, w jaki sposób osiągnąć satysfakcję z życia domowego, zarówno swoją, jak i męża. W części teoretycznej można było znaleźć sposoby na zadowolenie męża, a część praktyczna zawierała m.in. instrukcje dotyczące pielęgnacji kołder, dziergania, utrzymania czystości w kuchni czy przygotowywania soków i konfitur⁶⁷. Rettigová, choć nigdy głośno o tym nie mówiła, nie była zadowolona z pozycji kobiet w społeczeństwie. W niepublikowanych rękopisach, w których wychwalała męża oraz swoje małżeństwo, używała również takich sformułowań jak: „kobieta jest niewolnicą męskiej woli” czy „panna młoda jest ofiarą prowadzoną do ołtarza”. Zdawała sobie sprawę, że gdyby los postawił przed nią innego mężczyznę, jej życie mogłoby wyglądać zupełnie inaczej⁶⁸. Do literackiego dorobku Rettigovej należą również miłosne opowiadania dla nastolatków. Pełniły one funkcję zarówno rozrywkową, jak i edukacyjną, a przede wszystkim przyzwyczajały młodzież, która do tej pory czytała literaturę po niemiecku, do języka czeskiego⁶⁹.

⁵⁸ Tamże, s. 79; P. Jokeš, *Czeši. Przewodnik po...*, s. 212.

⁵⁹ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 19.

⁶⁰ Tamże, s. 45.

⁶¹ Tamże, s. 63.

⁶² Tamże, s. 74, 204.

⁶³ Tamże, s. 75-77, 120.

⁶⁴ Tamże, s. 87.

⁶⁵ Tamże, s. 98.

⁶⁶ Tamże, 37, 121.

⁶⁷ Tamże, s. 243-244.

⁶⁸ Tamże, s. 196-198.

⁶⁹ Tamże, 135-137.

Niedźwiedź i małpka

Siedziałam zamyślona w moim pokoiku, gdy nagle gwizdanie i bęben wyrwały mnie z zadumy – co to? Cóż innego niż niedźwiedznicy z niedźwiedziem i małpką. Po chwili, gdy ta nieprzyjemna muzyka ukarała me uszy, niedźwiedznik zadbał również o moje oczy – zaczął bowiem zmuszać kijem niedźwiedzia do tańca. Niedźwiedź mruknął, wstał i zaczął się niezdarne obracać. Drugi niedźwiedź, oczekując tego samego losu, bujał na grzbiecie żwawą małpkę. Ta jednak, zeskoczywszy raptownie w dół, wskoczyła na głowę tańczącego niedźwiedzia, drapała go, czochrała i wszelkie figle z nim wyprawiała; łobuzy śmiali się. Niedźwiedź wprawdzie mruczał, ale w pazurach przednich łap trzymał laskę, na tylnych tańczył, paszczę miał zamkniętą na kłódkę – co mógł zrobić? – musiał zacisnąć zęby i tańczyć.

Ten widok wywołał u mnie różnorakie myśli: „Biedny niedźwiedź!” westchnęłam i natychmiast zasmuciło się serce moje: „Biedny człowiek!” – Czyż nie zdarza się, i to dość często, że niejednemu poważanemu mężczyźnie żona na sposób tamtej małpy, głową mu zarządza; i co ma zrobić biedak? Ręce bywają związane różnymi okolicznościami, a usta zamknięte pozłacanym zamkiem, który mu żona z posagiem przyniosła, co ma zrobić? – musi tańczyć. Niedźwiedziowi niedźwiedznik przynajmniej gwizdże, a biedny mąż musi tańczyć bez muzyki i biada mu dopiero, kiedy żona mu zaśpiewa. [...]

J. Johanides, *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou 1995, s. 318-319.

W 1826 r. została wydana *Domowa książka kucharska*, która, jakkolwiek nie była pierwszą książką kucharską w języku czeskim, stała się niewątpliwie najpopularniejszym tego rodzaju opracowaniem na ziemiach czeskich. Książka ta była za życia autorki czterokrotnie uzupełniana i rozszerzana. W tym czasie cztery wersje pojawiły się też w języku niemieckim. Ogółem opublikowano 36 wydań w języku czeskim i 10 w niemieckim⁷⁰. Zdaniem niektórych, pojawienie się również niemieckich wersji książki zaburza patriotyczną aurę działalności Rettigovej. Patriotyczno-edukacyjne hasła w niemieckich wydaniach zastąpiono ogólnikami. Powód, dla którego Rettigová zdecydowała się wydać swoją pracę również w tym języku, może być czysto finansowy: rozszerzenie grona odbiorców. Mógł mieć na to wpływ jednak również sposób myślenia wielu mieszczan, którzy uważali czeski za język z o wiele mniejszym prestiżem⁷¹. Książka Rettigovej nie powinna być postrzegana jedynie jako zbiór przepisów. Ponieważ spisywała ona prawdziwe, wypróbowane receptury, zgodnie z którymi gotowała jej „matka i babka”, praca jej stanowi świadectwo pamięci zbiorowej. W jasny sposób wyjaśniała po czesku przygotowanie czeskich potraw, a jeśli nie była pewna, czy zostanie dobrze zrozumiana, zapisywała w nawiasie terminy w języku niemieckim. Słownik Jungmanna, który skodyfikował i ustabilizował literacki język czeski, został wydany parę lat później, więc nie mogła się do niego w razie wątpliwości odwołać⁷². Do nazewnictwa dań używała zdrobnień oraz terminów związanych z kwiatami⁷³. Jej praca została wielokrotnie splagiatowana, a niekiedy pozwalano sobie nawet na zuchwałe oskarżanie Rettigovej o kradzież⁷⁴. Dwa lata przed wydaniem swojego najsłynniejszego dzieła Magdalena wraz z rodziną przeniosła się do Rychnova nad Kněžnou, gdzie kontynuowała swoją działalność edukacyjną wśród miejscowych dziewcząt. Jednocześnie jej stan zdrowia stale się pogarszał⁷⁵. Po dziesięciu latach przeprowadziła się, już po raz ostatni – do Litomyśla⁷⁶. Kontynuowała tu zajęcia

⁷⁰ Tamże, 143-145.

⁷¹ M. Kouba, *„Böhmisches Kochbuch auch in deutscher Sprache herauszugeben...” Obrozenecké kuchařské knihy v kontextu česko-německé kulturní výměny*, [w:] *Interkulturalität in Sprache, Literatur und Bildung. Interculturality in language, literature and education. Interkulturalita v jazyce, literaturě a vzdělání*, red. P. Knápek, Pardubice 2016, s. 80.

⁷² M. Lenderová, *Kuchařské knihy...*, s. 198-199; M. Kouba, *„Böhmisches Kochbuch auch...”*, s. 71.

⁷³ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 72; M. Lenderová, *Kuchařské knihy...*, s. 205.

⁷⁴ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 150-152; M. Lenderová, *Kuchařské knihy...*, s. 202-203.

⁷⁵ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 168-171.

⁷⁶ Tamże, s. 227.

z prowadzenia domu i czeskiej literatury⁷⁷. Jej mąż zmarł 26 lipca 1844 r., krótko po siedemdziesiątych urodzinach, na niewydolność płuc⁷⁸. Okres po jego śmierci był dla Rettigovej trudny zarówno pod względem zdrowotnym, jak i finansowym. Zmarła rok później, 5 sierpnia 1845 r., na niewydolność wątroby. Pogrzeb zorganizował jej młodszy syn Josef Ondřej. Na grobie ulokowano zwykły żeliwny krzyż, taki sam, jaki Rettigová umieściła na grobie męża. W 1885 r., w setną rocznicę jej narodzin, postawiono nad jej grobem ozdobny kamienny pomnik. Opinia publiczna o śmierci Rettigovej została poinformowana artykułem w *Květach*. Nie był on podpisany, lecz przypuszcza się, że napisał go J. H. Pospíšil, wieloletni wydawca książek Rettigovej⁷⁹. Niewiele wiadomo o poglądach Magdaleny Dobromily Rettigovej na tematy narodowe, lecz pewnym jest, że identyfikowała się jednoznacznie jako Czeszka⁸⁰, a za sprawą swojej działalności edukacyjno-wychowawczej i literackiej była mocno zaangażowana w proces czeskiego odrodzenia narodowego.

* * *

Litomyśl, miasto w którym Rettigová spędziła jedenaście ostatnich lat swego życia, położone jest we wschodniej części kraju pardubického, na granicy Czech i Moraw. Zamieszkuje je ponad 10 000 mieszkańców, a jego położenie przy granicy z Polską (niespełna 60 km) sprawia, że jest idealnym miejscem na weekendowy wypad do naszych południowych sąsiadów⁸¹. W centrum miasta, na wzgórzu, ulokowany jest renesansowy zamek z XVI w. Zbudowano go na zlecenie Najwyższego Kanclerza Królestwa Czech, Wratysława II z Pernštejna, jako prezent dla jego ukochanej żony, Marii Manrique de Lara. Fasada zamku upiękoszona została ponad ośmioma tysiącami *sgraf-fito*, wśród których można dostrzec róż-

norakie motywy. We wnętrzu budynku podziwiać można wiele pięknych malowideł ściennych i sufitowych. Jednym z najciekawszych pomieszczeń jest unikatowy klasycystyczny teatr zbudowany w latach 1796–1797. Działał prężnie aż do połowy XIX w. Do dziś zachowało się oryginalne oświetlenie, dekoracja i maszyna sceniczna oraz widownia. Od 1999 r. zamek widnieje na liście UNESCO⁸².

Fot. 2.1. Pałac w Litomyšlu

Źródło: google.com/pl.wikipedia.org [dostęp: 13.06.2023]

Na wzgórzu zamkowym można obejrzeć też zrewitalizowaną powozownię, stajnie lub browar zamkowy. Czerwona wieża, zbudowana na przełomie XV i XVI w., jest jedyną widoczną pozostałością fortyfikacji Górnego Miasta w Litomyšlu⁸³. W najbliższej okolicy znajduje się również Muzeum Regionalne, które zostało założone w 1891 r. W piwnicach budynku prezentowane są odkrycia archeologiczne, takie jak fragmenty murów, bram czy domu mieszczkańskiego z XIV–XVII w. Muzeum umożliwia zobaczenie rękopisu z XIV w., zawierającego pieśni na święta kościelne na cały rok, jak również śpiewnika z czeskimi pieśniami utrakwistycznymi. Wykorzystywany był on

⁷⁷ Tamże, s. 233.

⁷⁸ Tamże, s. 248.

⁷⁹ Tamże, s. 250–251.

⁸⁰ Tamże, s. 125.

⁸¹ *Základní údaje o Litomyšli*, litomysl.cz/zakladni_udaje_o_litomysli [dostęp: 08.04.2023].

⁸² *Renesanční zámek*, litomysl.cz/atraktivy/renesancni_zamek [dostęp: 08.04.2023]; *zamek-litomysl.cz* [dostęp: 08.04.2023]; *Zámecké divadlo*, zamek-litomysl.cz/cs/o-zamku/zamecke-divadlo [dostęp: 08.04.2023].

⁸³ *Červená věž*, zamecke-navrsi.cz/cs/m-76-cervena-vez [dostęp: 08.04.2023].

po 1620 r. przez katolików, którzy usunęli z niego fragmenty z „wadliwymi” pieśniami. W budynku obejrzeć można również bogatą kolekcję zoologiczną. W zbiorach muzeum znajduje się też mapa Czech z 1722 r., autorstwa inżyniera wojskowego Jana Kryštofa Müllera, nad którą pracował pięć lat. W zakładzie etnograficznym prezentowane są repliki ubrań z XIX w., a w gabinecie historii nowożytnej można znaleźć przedmioty, których właścicielami byli m.in. Magdalena Dobromila Rettigová, Bedřich Smetana, Božena Němcová, Teréza Nováková czy Alois Jirásek⁸⁴.

W posiadaniu archiwum muzealnego znajduje się prywatna i rodzinna korespondencja Rettigovej, fragmenty jej dziennika pisanego po niemiecku, część wyżej wspomnianego poradnika dla dziewcząt, który został wydany dopiero siedem lat po jego ukończeniu, oraz niekompletny rękopis *Domáci kuchařky*. W zbiorach po Rettigovej można obejrzeć miniaturowy drewniany gołębnik z papierowymi kwiatami i gołębiami, który umieszczony jest pod szklanym kloszem; kielich z przezroczystego szkła zdobionego szlifowanym i grawerowanym matowym dekokrem w formie szachownicy oraz złoceniami; filiżanki wykonane z porcelany z białą glazurą i złotymi zdobieniami w postaci kwiatów i kraty oraz porcelanowy serwis kawowy, pokryty białym szkliwem z namalowanymi niebieskimi liniami oraz kokardkami. Wśród pamiątek znajdują się również dzbanki do kawy z roślinnymi i kwiatowymi motywami oraz formy do pieczenia⁸⁵.

Fot. 2.2. Portmoneum

Źródło: portmoneum.cz/imager/data/homepage/homepage/.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Muzeum sprawuje pieczę również nad Portmoneum. W przeszłości był to dom należący do Josefa Portmana, bibliofila i drukarza Litomyśla. Portman w latach dwudziestych ubiegłego wieku poprosił Josefa Váchala, wszechstronnie utalento-

wanego pisarza i malarza, o udekorowanie ścian i sufitów dwóch pomieszczeń znajdujących się w budynku. Dzieło, które stworzył Váchala, łączy motywy chrześcijańskie i orientalne. Na ścianach i sufitach dostrzec można różne postaci duchów, diabłów czy demonów⁸⁶. Muzeum zarządza również rodzinnym mieszkaniem Bedřicha Smetany, w którym eksponowane są przedmioty z osobistego majątku znakomitego czeskiego kompozytora⁸⁷.

W pobliżu muzeum znajduje się kościół Znalezienia Krzyża Świętego, który związany jest z zakonem pijarów, zaproszonych w 1640 r. do Litomyśla przez panią Frebonię z Pernštejna. Świątynię budowano w latach 1714–1721 we włoskim stylu. Budynek płonął czterokrotnie, a od lat sześćdziesiątych XX w. zaczął służyć jako magazyn mebli miejskich. W latach 2011–2015 przeszedł całkowitą renowację, a w świątyni umieszczono instalacje sztuki współczesnej. Istnieje też możliwość wejścia na punkt widokowy między wieżami. Ogrody klasztorne, sąsiadujące z zabytkiem, powstały w 2000 r. i oferują piękny widok na panoramę miasta⁸⁸. W niewielkiej odległości od starego centrum zlokalizowany jest kościół św. Anny, znajdujący się na terenie cmentarza, na

⁸⁴ *Muzejní expozice*, rml.cz/cs/muzeum/expozice.html [dostęp: 08.04.2023]; *Historie muzea*, rml.cz/cs/muzeum/historie.html [dostęp: 08.04.2023].

⁸⁵ Informacje te uzyskałam poprzez korespondencję elektroniczną z kierownikiem Muzeum Regionalnego w Litomyśli, René Klimešem oraz archiwistą, Miluše Vopařilovą. Fotografie przedmiotów można obejrzeć pod adresem sbirky.rml.cz/hledani.php, wpisując w okno wyszukiwarki „Rettigová” [dostęp: 29.04.2023].

⁸⁶ *Portmoneum*, zamecke-navrsi.cz/cs/m-70-portmoneum [dostęp: 08.04.2023].

⁸⁷ *Rodný byt Bedřicha Smetany*, zamecke-navrsi.cz/cs/m-298-rodny-byt-bedricha-smetany [dostęp: 08.04.2023].

⁸⁸ *Chrám Nalezení sv. Kříže - piaristický*, litomysl.cz/sedmikosteli/chram_nalezeni_sv_krize_piaristicky [dostęp: 08.04.2023]; *Chrám Nalezení sv. Kříže*, zamecke-navrsi.cz/cs/m-69-chram-nalezeni-sv-krize [dostęp: 08.04.2023]; *Kláštevní zahrady*, zamecke-navrsi.cz/cs/m-72-klasterni-zahrady [dostęp: 08.04.2023].

którym pochowana została Rettigová. Budowla powstawała w latach 1670–1672. W środku znaleźć można częściowo oryginalną dekorację z lat siedemdziesiątych XVII w. Na cmentarzu, oprócz naszej bohaterki, spoczęło wielu ważnych obywateli miasta⁸⁹. Nagrobek pisarki w postaci obelisku ozdobiony został kwiatowymi motywami, a rzeźbiony profil Rettigovej wpisany jest w kamienny wieniec. Niżej wygrawerowany złoty napis informuje, kto spoczywa w tym miejscu.

Fot. 2.3. Nagrobek Magdaleny Dobromily Rettigovej na cmentarzu przy kościele św. Anny

Źródło: iispp.npu.cz/mis_public/preview [dostęp: 13.06.2023]

W samym centrum miasta znajduje się Plac Smetany, który ze swoją długością prawie pięćset metrów jest jednym z najdłuższych w Europie Środkowej. Plac otaczają mieszczańskie domy o wyglądzie późnobarokowym i klasycystycznym⁹⁰. Atrakcją jest również zegar astronomiczny z 1907 r., umieszczony na wieży starego ratusza. Znajdują się na nim cztery postacie kobiece symbolizujące pory roku. Między cyframi widnieją łacińskie napisy, które, czytane zgodnie z ruchem wskazówek, tworzą zdanie *virtus oMni loco nasCitur, oMnes Invltat serVos reges* („Cnota rodzi się w każdym miejscu, rzuca wyzwanie wszystkim, zarówno niewolnikom, jak i królom”). Większe litery w zdaniu wskazują rok 1907. Zegar pokazuje lokalny czas słoneczny w formacie dwudziestoczworogodzinnym, jak również aktualną fazę Księżyca⁹¹.

W mieście tym corocznie organizowany jest również festiwal gastronomiczny im. Magdaleny Dobromily Rettigovej. Impreza odbywa się w maju, a co roku wybierany jest inny temat przewodni. Festiwal przyciąga kucharzy z całego świata, a podczas jego trwania prezentowane są lokalne produkty, które można skosztować i kupić. Wokół głównego konkursu skupione są również pomniejsze atrakcje, gry i zabawy⁹². Oprócz wyżej wymienionych atrakcji w Litomyšlu odbywa się corocznie wiele wydarzeń kulturalnych.

⁸⁹ *Kostel sv. Anny*, litomysl.cz/sedmikosteli/kostel_sv_anny [dostęp: 08.04.2023].

⁹⁰ *Historické centrum*, litomysl.cz/atraktivita/historicke_centrum [dostęp: 08.04.2023].

⁹¹ *Litomyšlský orloj*, litomysl.cz/atraktivita/litomyslsky_orloj [dostęp: 08.04.2023].

⁹² gastroslavnosti.cz/ [dostęp: 08.04.2023]; *Gastronomické slavnosti M.D. Rettigové v Litomyšli*, kudyznudy.cz/akce/gastroslavnosti-magdaleny-dobromily-rettigove [dostęp: 08.04.2023].

Marta Żyłka

III. MILICA STOJADINOVIĆ SRPKINJA

Milica Stojadinović Srpkinja urodziła się 6 lipca 1828 r. we wsi Bukovac w serbskiej Wojwodinie, jako córka Wasilija Stojadinovicia i Jelisavety⁹³. Kiedy miała rok, cała jej rodzina przeniosła się do wsi Vrdnik. Ukończyła gimnazjum dla dziewcząt w Varadinie (ob. Petrovaradin)⁹⁴.

Zadebiutowała jako poetka w 1847 r. w ukazującym się w Peszcie czasopiśmie *Serbski narodni list*, wierszem *Mladi Srbin*⁹⁵. Wydała trzy edycje swojej książki poetyckiej: pierwszą w roku 1850, następnie drugą w 1855 r. oraz w 1869 r. Każde kolejne wydanie było poszerzane o nowe wiersze. W okresie romantyzmu, w czasie budzenia się świadomości narodowej oraz odrodzenia kulturowego Stojadinović pisała przede wszystkim utwory o charakterze patriotycznym, poświęcone najważniejszym wydarzeniom z historii Serbii, takim jak bitwa na Kosowym Polu, powstania serbskie przeciw Imperium Osmańskiemu z początku XIX w. czy Wiosna Ludów z 1848 r. Pisała również o ważnych postaciach historycznych, jak car Stefan Dušan (1308–1355)⁹⁶, legendarny bohater bitwy na Kosowym Polu, Miloš Obilić⁹⁷, Đorđe Petrović 'Karađorđe' (1762–1817)⁹⁸ czy hajduk Veljko (1780–1813)⁹⁹.

Jej dziennik *U Fruškoj Gori 1854* cieszył się dużym uznaniem i do dzisiaj służy w literaturze serbskiej za paradygmat kobiecego pisania. Ukazał się on w trzech wydaniach: pierwszy tom opublikowano w 1861 r. w Nowym Sadzie, drugi rok później w Zemunie, a trzeci w 1866 r. ponownie w Nowym Sadzie. Dziennik ten zawiera m.in. szczere wyznania i osobiste przemyślenia, choć widać, że Stojadinović nie była w swoich wypowiedziach zupełnie otwarta. Wynika to z tego, że tekst od początku przeznaczony był do publikacji i sprawy najbardziej prywatne podane zostały autocenzurze. W *U Fruškoj Gori 1854* znalazły się również własne komentarze oraz refleksje Milicy na temat przeczytanych dzieł, przekłady literackie z języków niemieckiego oraz francuskiego, liczne wiersze i opowiadania autorstwa *Srpkinji*, a nawet listy do przyjaciół, opublikowane w całości. Dziennik zawiera też zapisy poświęcone pieśniom ludowym, baśniom, wróżbom, przypowieściom oraz ustnym relacjom dotyczącym obyczajów oraz świąt serbskich, które to Stojadinović wysyłała Vukovi Karadžićovi (1787–1864)¹⁰⁰, gdy ten pracował nad badaniami etnograficznymi serbskiej twórczości ludowej. Dziennik stanowi więc swego rodzaju małą antologię folkloru serbskiego z terenów Wojwodiny¹⁰¹.

Z początku Milica Stojadinović podpisywała swoje utwory pseudonimem *jedna Srpkinja* ('pewna Serbka'). To patriotyczne określenie miało za zadanie akcentowanie przede wszystkim jej przynależności narodowej. W późniejszym okresie dołączyła je do swojego nazwiska i podpisywała się jako „Srpkinja Milica Stojadinović” lub używała skrótu SMS. Stosowała również

⁹³ M. Mirković, *Milica Stojadinović Srpkinja – viteškinja tužnog lika*, zrnoznanja.com/milica-stojadinovic-srpkinja-viteskinja-tuznog-lika/ [dostęp: 10.05.2023].

⁹⁴ *Milica Stojadinović Srpkinja*, pl.wikipedia.org/wiki/Milica_Stojadinović-Srpkinja#cite_note-enciklopedia-1 [dostęp: 10.05.2023].

⁹⁵ *Milica Stojadinović*, knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/en/authors/milica-stojadinovic [dostęp: 10.05.2023].

⁹⁶ *Stefan Urosz IV Duszan*, pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Urosz_IV_Duszan [dostęp: 10.05.2023].

⁹⁷ *Miloš Obilić*, pl.wikipedia.org/wiki/Miloš_Obilić [dostęp: 10.05.2023].

⁹⁸ *Карађорђе Петровић*, sr.wikipedia.org/wiki/Карађорђе_Петровић [dostęp: 10.05.2023].

⁹⁹ *Хайдук Вељко*, sr.wikipedia.org/wiki/Хайдук_Вељко [dostęp: 10.05.2023]; M. Koch, *Mistrzynie myślenia. Serbski esej feministyczny (XIX–XXI w.)*, Poznań 2019, s. 53.

¹⁰⁰ *Vuk Karadžić*, pl.wikipedia.org/wiki/Vuk_Karadžić [dostęp: 10.05.2023].

¹⁰¹ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 46–47.

kolejność „Milica Stojadinović Srpkinja” ze skrótem MSS. W ten sposób podpisywała nie tylko swoje wiersze, ale również korespondencję¹⁰².

Przez współczesnych sobie romantyków zwana była *Vrdnička vila* (‘rusałka z Vrdnika’). Jeszcze za życia stała się legendą epoki romantyzmu. Zyskała status czołowej literatki, była znana i ceniona w kręgach intelektualnych Nowego Sadu, Belgradu czy Wiednia. Vuk Karadžić i jego żona Ana nazywali Milicę *kći iz Fruške* (‘córką z Fruškej Gory’). Pisarka współpracowała z Karadžićem w ramach jego etnograficznych badań nad serbską twórczością ludową. Zbierała pieśni ludowe, baśnie, liczne opisy obyczajów i świąt z terenów Wojwodiny, a nawet wróżby, o czym zostało już wspomniane wcześniej¹⁰³.

Stojadinović była wysoko ceniona przez Petara Petrovicia Njegoša (1813–1851)¹⁰⁴, poetę romantycznego i władcy Czarnogóry, z którym to poznała się w 1851 r. w Wiedniu. Swój zachwyt nad pisarką Njegoš wyraził w słowach: *Ja poeta, ona poeta, da nijesam kaluđer, eto kneginje Crnoj Gori* („Ja jestem poetą, ona jest poetą, gdybym nie był mnichem, oto księżna Czarnogóry”)¹⁰⁵.

Warto też wspomnieć o przyjaźni między Srpkinją a poetą Ljubomirem Nenadovićem (1826–1895)¹⁰⁶, którego w swoim dzienniku oraz w listach do niego nazywała *brat od Avale* lub *pesnik od Avale* („bratem z Avali”, „poetą z Avali”¹⁰⁷). Przypuszcza się nawet, że pisarka była przez pewien czas muzą Nenadovicia i jego skrywaną miłością. Często się odwiedzali, pisali do siebie listy, a nawet poświęcali sobie nawzajem wiersze. Milica wysyłała poecie swoje prace, jeszcze przed opublikowaniem ich, by ten mógł wyrazić o nich opinię¹⁰⁸.

Stojadinović była też przyjaciółką i miłością poety Đorđe Rajkovića (1825–1886)¹⁰⁹. Często przyjeżdżał on do Vrdnika z Nowego Sadu, gdzie był nauczycielem, i udzielał Milicy lekcji języka rosyjskiego. Pomagał również wydawać drukiem jej utwory. Pisarka korzystała również z pomocy finansowej oraz mecenatu księcia Michała Obrenovicia i jego żony, księżnej Julii. Utrzymywała też kontakty zagraniczne m.in. z czeską pisarką, Boženą Němcovą (1820–1862)¹¹⁰, irlandzką badaczką, Louisą Karr czy Ludwigiem Augustem Franklem (1810–1894)¹¹¹, który był jej najbliższym zagranicznym przyjacielem. Poznali się za pośrednictwem Vuka Karadžicia w 1851 r. Frankl korespondował z Milicą po niemiecku, wysyłał jej książki i czasopisma oraz wspierał ją w trudnych chwilach, również finansowo. Pozostał przy niej po tym, gdy straciła swoją pozycję po śmierci matki (1855), a następnie ojca (1864), co ostatecznie, po długotrwałym procesie spadkowym z braćmi, doprowadziło do tego, iż została zupełnie pozbawiona dachu nad głową. Utraciła też protektorów i mecenasów: Petara Petrovicia Njegoša, który zmarł w 1851 r., Vuka Karadžicia, który odszedł w tym samym roku, co jej ojciec, oraz księcia Michała, zabitego w zamachu w 1868 r. Odwrócili się od niej dawni przyjaciele, przede wszystkim Ljubomir Nenadović, którego brat brał udział w zamachu na Obrenovicia. Jedynym wiernym przyjacielem pisarki, nawet po jej śmierci, okazał się Frankl. Zaprezentował on wówczas jej artystyczną biografię oraz opublikował wspomnienia o niej oraz o ich długoletniej przyjaźni. Wyrażał dezaprobatę dla obojętności serbskiego środowiska literackiego wobec zmarłej poetki¹¹². Niestety, Stojadinović zmarła w 1878 r. w samotności, pozbawiona środków do życia, zapomniana¹¹³. Została pochowana na koszt miasta

¹⁰² Tamże, s. 45.

¹⁰³ Tamże, s. 41-42.

¹⁰⁴ *Piotr II Petrowiç-Niegosz*, pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_II_Petrowiç-Niegosz [dostęp: 10.05.2023].

¹⁰⁵ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 42.

¹⁰⁶ *Љубомир Ненадовић*, sr.wikipedia.org/wiki/Љубомир_Ненадовић [dostęp: 10.05.2023].

¹⁰⁷ Avala to wzgórze usytuowane ok. 16 km na południe od Belgradu, na którym mieszkał Ljubomir Nenadović.

¹⁰⁸ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 42-43.

¹⁰⁹ *Đorđe Rajković*, en.wikipedia.org/wiki/Đorđe_Rajković [dostęp: 10.05.2023].

¹¹⁰ *Božena Němcová*, pl.wikipedia.org/wiki/Božena_Němcová [dostęp: 10.05.2023].

¹¹¹ *Ludwig August von Frankl*, en.wikipedia.org/wiki/Ludwig_August_von_Frankl [dostęp: 10.05.2023].

¹¹² M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 43-44.

¹¹³ Tamże, s. 41.

na Tašmajdanie (rejon Belgradu). W 1905 r. jej szczątki przeniesiono na Nowy Cmentarz (Novo Groblje) w Belgradzie, a następnie do rodzinnego grobu w Požarevacu¹¹⁴.

Milica Stojadinović została doceniona dopiero w okresie modernizmu, kiedy to wzrosło zainteresowanie różnych środowisk (od akademickich po feministyczne) pisarstwem Serbek¹¹⁵. Obecnie Srpkinja zajmuje należne jej, czołowe miejsce wśród prekursorów serbskiej literatury. W 1994 r. Centrum Kultury Wojwodiny (ZKV) ustanowiło konkurs o nagrodę imienia Milicy Stojadinović Srpkinji, w którym od 2009 r. prawo udziału mają wyłącznie kobiety¹¹⁶. Decyzja o powstaniu konkursu zapadła na posiedzeniu działającego w ramach ZKV Komitetu Spotkań Literackich *Milici u pohode*. Nagroda przyznawana jest co roku, w październiku za tomik poezji wydany w języku serbskim od momentu ostatniego spotkania Komitetu¹¹⁷.

Śpiewam piosenkę
do czego popycha mnie ciemny, pochmurny wieczór:
Gwiazdy się ukrywają
Niebo jest zachmurzone,
Chmury kłębią się
Po niebie w pośpiechu.
Chmury straszne,
Ach, gdzie, gdzie?
Nie zakrywajcie nieba!
Na jednym końcu
Białego świata
Z nadzieją świeci jedna gwiazda.
(...)

M. Stojadinović Srpkinja, *Певам несму*, poezija.info/pevam-pesmu-milica-stojadinovic-srpkinja/ [dostęp: 12.06.2023].

Dom we wsi Vrdnik, w którym mieszkała Milica Stojadinović, znaleźć można pod adresem: ul. Ravanička 33. Został on zbudowany w XIX w. Powstał jako budynek parterowy, podpiwniczony, na planie prostokąta, ustawiony dłuższym bokiem w linii regulacyjnej ulicy. Elewacje są proste, niezdobione, zmieniające się w czasie, podobnie jak otwory okienne¹¹⁸. Niestety, obecnie dom popada w ruinę, a w jego wnętrzu nie uświadczymy już ani jednego przedmiotu, który znajdował się tam za czasów Milicy. Kiedyś odbywały się tu zebrania wspomnianego już wcześniej Komitetu Spotkań Literackich *Milici u pohode*, ale odkąd dom zaczął niszczyć zarówno wewnątrz, jak i od zewnątrz, wydarzenie zostało przeniesione do szkoły podstawowej, noszącej imię Milicy Stojadinović¹¹⁹, która znajduje się we Vrdniku przy ul. Boška Sremca bb¹²⁰.

¹¹⁴ *Milica Stojadinović-Srpkinja*, xn--meb.pisz.pl/Milica_Stojadinović-Srpkinja [dostęp: 10.05.2023].

¹¹⁵ M. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*, s. 52

¹¹⁶ *Nagrada „Milica Stojadinović Srpkinja”*, sr.wikipedia.org/sr-el/Награда_Милица_Стојадиновић_Српкиња [dostęp: 10.05.2023].

¹¹⁷ *Konkurs za nagradu „Milica Stojadinović Srpkinja”*, delfi.rs/vesti/vest/890_konkurs_znagradu_milica_stojadinovic_srpkinja_delfi_knjizare.html [dostęp: 10.05.2023].

¹¹⁸ *Kuća u kojoj je živela Milica Stojadinović Srpkinja u Vrdniku*, sr.wikipedia.org/sr-el/Кућа_у_којој_је_живела_Милица_Стојадиновић_Српкиња_у_Врднику [dostęp: 10.05.2023].

¹¹⁹ J. Simić, *Obraz crveni pred kućom vile vrdničke: Na Fruškoj gori propada dom u kojem je Milica Stojadinović Srpkinja provela detinjstvo*, novosti.rs/drustvo/vesti/1166945/obraz-crveni-pred-kucom-vile-vrdnicke-fruskoj-gori-propada-dom-kojem-milica-stojadinovic-srpkinja-provela-detinjstvo [dostęp: 10.05.2023].

¹²⁰ osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/irig/os-milica-stojadinovic-srpkinja-vrdnik [dostęp: 10.05.2023].

Od 1974 r. w Nowym Sadzie, Bukovacu (gdzie Milica się urodziła) oraz Vrdniku odbywają się przywołane już wcześniej spotkania literackie *Milici u pohode*. Organizatorem wydarzenia jest Centrum Kultury Wojwodiny *Miloš Crnjanski*, a gospodarzami wspomniana już Szkoła Podstawowa im. Milicy Stojadinović Srpkinja oraz biblioteka, która również nosi imię poetki¹²¹. Mieści się ona we wsi Bukovac, przy ul. Vidovdanskej 17, a zajmuje powierzchnię 66 m² oraz posiada zbiór ponad 12 000 książek dla dorosłych i dzieci¹²².

Fot. 3.3. Dom Milicy Stojadinović Srpkinja

Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/ea/Kuća_u_kojoj_je_ivela_Milica_Stojadinović_Srpkinja_u_Vrdniku.jpg/1280px-Kuća_u_kojoj_je_ivela_Milica_Stojadinović_Srpkinja_u_Vrdniku.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Godzien wspomnienia jest również Monaster Vrdnik na Fruškiej Gorze. To przesiąknięte historią miejsce warto odwiedzić nie tylko ze względu na niesamowite krajobrazy w okolicy czy architekturę i freski, ale również z powodu znajdującego się tam popiersia Milicy Stojadinović z 1912 r., autorstwa serbskiego rzeźbiarza Jovana Pešicia (1866–1936)¹²³. Również we wsi Bukovac można znaleźć popiersie Srpkinja, a ponadto dom, w którym się urodziła, oznaczony tablicą pamiątkową¹²⁴. W 1851 r. Anastas Jovanović (1817–1899)¹²⁵ wykonał kalotyp, a wkrótce potem litografię przedstawiającą Milicę Stojadinović¹²⁶. Oba dzieła można podziwiać w Muzeum Miasta Belgrad¹²⁷.

Źródło: [wikipedia/commons/thumb/4/40/Bukovac_8.8.2018_235.jpg/1280px-Bukovac_8.8.2018_235.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/40/Bukovac_8.8.2018_235.jpg/1280px-Bukovac_8.8.2018_235.jpg) (dostęp: 13.06.2023)

Fot. 3.2. Tablica pamiątkowa domu w Bukovacu

Źródło: [wikipedia/commons/thumb/4/40/Bukovac_8.8.2018_235.jpg/1280px-Bukovac_8.8.2018_235.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/40/Bukovac_8.8.2018_235.jpg/1280px-Bukovac_8.8.2018_235.jpg) (dostęp: 13.06.2023)

¹²¹ *Književni susreti „Milici u pohode”*, sr.wikipedia.org/sr-el/Књижевни_сусрети_Милици_у_походе [dostęp: 10.05.2023].

¹²² *Ogranak „Milica Stojadinović Srpkinja”*, cityguide.rs/places/ogranak-milica-stojadinovic-srpkinja/ [dostęp: 10.05.2023].

¹²³ *Manastir Vrdnik*, sr.wikipedia.org/sr-el/Манастир_Врдник [dostęp: 10.05.2023]; *Jovan Pešić*, sr.wikipedia.org/sr-el/Јован_Пешић [dostęp: 10.05.2023].

¹²⁴ *Milica Stojadinović Srpkinja*, sr.wikipedia.org/sr-el/Милица_Стојадиновић_Српкиња [dostęp: 10.05.2023].

¹²⁵ *Anastas Jovanović*, srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=анастас_јовановић [dostęp: 10.05.2023].

¹²⁶ *Милица Стојадиновић Српкиња*, srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=милица_стојадиновић_српкиња [dostęp: 10.05.2023].

¹²⁷ *Žene i Srbija: Velikanke srpske kulture – 18 stvari koje niste znali o 18 književnica, slikarki, filozofkinja koje su krčile put ostali ma*, bbc.com/serbian/lat/srbija-60088229 [dostęp: 10.05.2023].

Fot. 3.3. Popiersie Milicy Stojadinović Srpskinji przy monasterze Vrdnik

Źródło: commons.wikimedia.org/wiki/File:Spomenik_Milici_Stojadinovic_Srpskinji,_Vrdnik.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Artur Kędziak

IV. SOFIE PODLIPSKÁ

Druga połowa XIX w. przyniosła w Czechach rozkwit literatury kobiecej. Więcej pań zaczęło się zajmować twórczością literacką, wprowadzając do niej zmianę, a także przecierając szlaki przyszłym pokoleniom. Okres ten jest głównie kojarzony z Boženą Němcovą, Karolíną Světlą i Elišką Krásnohorską. Są jednak autorki, które również miały znaczenie dla powstania i rozwoju tego nurtu, ale nie cieszą się dużą popularnością. Jedną z nich jest Sofie Podlipská.

Pisarka ta zajmowała się głównie literaturą historyczną, młodzieżową i feministyczną. Życie Sofii Podlipskiej zaczęło się w maju 1833 r.:

Był to 15 maja, dzień przed świętem Jana Nepomucena, święto narodowe w Czechach, a mianowicie w Pradze, w 1833 r. Pragę zalała ludność wiejska z Czech i Moraw w strojach narodowych. Moja matka patrzyła wieczorem przez okno na tętniącą życiem ulicę, na tych pobożnych pielgrzymów. Tu zapukał nowy pielgrzym w jej serce. To ja urodziłam się z łatwością, bez większych problemów. Dała mi na imię Zofia, które przypada w ten dzień i lubiła mnie nazywać swoim małym pielgrzymem¹²⁸.

Ojcem Sofii Podlipskiej był kupiec Eustach Rott (1795–1869), matką Anna z domu Voglová (1811–1882). Miała siostrę Johannę Nepomucenę (po mężu – Mužákovą, znaną jako pisarka Karolina Světlá, 1830–1899) i brata Jindřicha (1837). W jej domu mówiło się po niemiecku. Jako dziecko była bardzo chorowita, w związku z czym rzadko chodziła do szkoły, a jej edukacja opierała się głównie na nauczaniu domowym. W wieku trzynastu lat zrezygnowała z dalszej edukacji i postanowiła od tamtej pory zdobywać wiedzę sama; uczyła się języków obcych, podejmowała również pierwsze próby literackie.

Przełomowy okazał się dla autorki rok 1848, kiedy „zobaczyła odegranie kawałka ważnej historii tego stulecia”¹²⁹, a przede wszystkim zaczęto wydawać więcej książek w języku czeskim, dzięki czemu mogła ona lepiej poznać mowę ojczystą, a także inne języki słowiańskie. W 1857 r., dzięki swojemu nauczycielowi języka czeskiego, Petrovi Mužákov, poznała szanowanego lekarza, Josefa Podlipskiego. Bliższą znajomość nawiązali, gdy mężczyzna zajmował się chorą matką pisarki, a w sierpniu 1858 r. pobrali się. Podlipský był aktywny literacko, opowiadał się również za równouprawnieniem kobiet; to on namówił swoją żonę do poważniejszych literackich prób (wzbogaconych m.in. o takie tematy, jak feminizm czy patriotyzm), a także zawsze ją wspierał w procesie tworzenia. Owocem ich małżeństwa było dwoje dzieci: syn Prokop (1859) i córka Ludmila (1861).

Małżeństwo przerwała śmierć Josefa Podlipskiego, 20 września 1867 r. Kobieta ciężko to przeżyła, co sprawiło, że bardzo przywiązała się do swoich dzieci. Mówiła: „Moje dzieci utrzymują mnie przy życiu, są moją siłą, sztuką, czymś więcej niż tylko nadzieją. Żyję w nich, dla nich i dzięki nim. Nie chcę tu być bez nich”¹³⁰. Nie zarzuciła jednak pisarstwa. Przyjaźniła się z innymi autorami: Boženą Němcovą, Elišką Krásnohorską, Vítězslavem Halkiem, Janem Nerudą i Jaroslavem Vrchlickým. Mieszkanie Sofii Podlipskiej sporadycznie służyło jako miejsce spotkań ówczesnego środowiska artystycznego (np. u profesora Josefa Wenziga, u muzyka-kompozytora Bedřicha Smetany i innych osobistości). Spotkaniom tym brakowało jednak podstawowych

¹²⁸ S. Podlipská, *Můj životopis, „Ženský svět”* 1, 1914, s. 6-7.

¹²⁹ J. Heidenreichová-Holečková, *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*, Praha 1941, s. 20.

¹³⁰ List do Elišky Krásnohorské z 25 kwietnia 1872 r.

atrybutów charakteryzujących tzw. salony, a mianowicie: ustalonego terminu, stałej klienteli i umiejętności płynnego przechodzenia od jednego tematu rozmowy do drugiego, dobrego doinformowania i poruszania szerzej rozumianych tematów społecznych i politycznych¹³¹.

Sofie Podlipská przez resztę życia zajmowała się twórczością literacką i przekładami. Pomogła też założyć „American Ladies’ Club”. Nazwa nie miała znaczenia geograficznego, słowo „amerykański” miało określać organizację jako nowoczesną i postępową¹³². Pisarka pozostawała również w dobrych stosunkach z rodziną i przyjaciółmi.

Zmarła po krótkiej chorobie 17 grudnia 1897 r. w Pradze. Została pochowana na praskim Cmentarzu Olsańskim. W czasie jej pogrzebu pisarka Pavla Maternová wygłosiła przemówienie o zmarłej, w którym mówiła m.in.

Więc nas zostawiła! Jej szlachetną twarz spowijał nieprzenikniony cień śmierci. Jej dobrotliwe oko już nigdy nie zaświeci ku nam iskrą niebiańskiego blasku jej ciepłej dobroci, na jej ustach już nie zagości uśmiech dobroci i miłości, którym przytulała serca dzieci i zdobywała serca wszystkich na raz¹³³.

Podlipská do samego końca wierzyła w życie po śmierci. Według Anežky Čermakové-Slukové, pisarka mówiła: „Nie trzeba mi wierzyć w życie po śmierci, ponieważ jestem o nim przekonana”¹³⁴.

Znamy się?

Spieszę się do domu. Idę ulicą, a wzrok obojętnie pada na damę, która idzie mi naprzeciw. Jest w moim wieku, to znaczy, że jest już stara. Jej twarz jest sympatyczna, bardzo biała, pokryta zmarszczkami. Jednak nadal jej dawne piękno przebija spod maski sześćdziesięciolatki.

Poszłabym obojętnie dalej. Jednak ona spogląda na mnie tak przyjaźnie, znajomo, wciąż pięknym, ciemnym okiem, że jestem zaintrygowana tym spojrzeniem. Zwalniam kroku. Czekam, aż zwróci się do mnie i zapyta mnie: Nie poznajesz mnie? Ale ona idzie dalej, trochę się wahając, jednak nie zatrzymuje się. Jestem przekonana, że się kiedyś znałyśmy, sympatyzowałyśmy, ale nie mogę sobie przypomnieć, kto to był, nie jestem w stanie się nawet do niej odezwać.

Więc mijamy się niewątpliwie na zawsze. Ona ma lepszą pamięć, jednak jest nieśmiała, a ja odważniejsza, jedynie w sercu czuję, że się znałyśmy, tylko głowa o tym nic nie wie.

Wyobrażam sobie, jak się kiedyś poznałyśmy. Bóg wie kiedy i gdzie, i jak odsunęłyśmy głaz nieśmiałości i obcości, by móc wejrzeć w swoje dusze. Zapewne przeżyłyśmy wspólnie miłe chwile. Życie nas rozdzieliło, lecz znów się spotkałyśmy, jak dwa cienie w zaświatach i mijamy się w milczeniu.

O Boże! Jeżeli to, o czym myślę, nie jest złudzeniem, bądź pozdrowiona, miła duszo, do zobaczenia, Bóg wie kiedy i gdzie!

Na ulicy Brednowskiej, 5 października 1892 r.

S. Podlipská, *Láska budoucnosti a jiné práce*, Praha 1903, s. 200-201.

Sofie Podlipská miała duży wkład w rozwój czeskiej literatury. Pisała do takich czasopism, jak „Osvěta”, „Světobor”, „Zlata Praha”, itp. Zajmowała się przekładami tekstów zagranicznych autorek (np. George Sand). Podejmowane przez nią w twórczości tematy były bardzo różnorodne. Starła się krytycznie portretować ówczesne zamożne społeczeństwo (*Nalžovský*, 1878), odwoływała się do wątków historycznych (*Anežka Přemyslovna*, 1879), przedstawiała również budzącą się świadomość narodową rodów patrycjuszowskich (*Peregrinus*, 1881/1882). Część swojej twórczości poświęciła tematyce edukacyjnej (*Opustené dítě. Studie sociální a účinná*,

¹³¹ M. Lenderová, *K hříchu i modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 184.

¹³² D. Asiedu, *A brave few women: the forgotten legacy of the American Ladies’ Club in Prague*, english. radio.cz/a-brave-few-women-forgotten-legacy-american-ladies-club-prague-8631032 [dostęp: 9.05.2023].

¹³³ P. Maternová, *Sofie Podlipská*, „Světobor” 7, 1897, s. 81.

¹³⁴ A. Čermaková-Sluková, *Vzpomínky na Karolinu Světlou*, Praha 1909, s. 98.

1897), utworom dla dzieci (*O Palečkovi*, 1891) czy walce o poprawę statusu społecznego kobiet. Dlaczego w takim razie, pomimo bogatej twórczości i dużego wkładu w rozwój literatury narodowej, nie jest ona tak popularna, jak np. jej siostra, Karolína Světlá? Za główne przyczyny tego stanu rzeczy można uznać nadmierne podkreślanie elementów edukacyjnych w jej utworach, niedostateczne zarysowanie postaci, konstruowanie fabuły w kierunku jednoznacznie szczęśliwego rozwiązania czy zbyt liryczny styl.

Rašínovo nábřeží – ulica w Nowym Mieście i na Wyszehradzie w Pradze. Wał biegnie z północy na południe, wzdłuż prawego brzegu Wełtawy od Tunelu Wyszehradzkiego do mostu Jiráskov.

Nosi imię czeskiego polityka i ekonomisty Aloisa Rašína (1867–1923). Przy nabrzeżu rozciąga się plaża, na której znajdują się galerie, restauracje oraz przystań dla łodzi rekreacyjnych dla turystów. Wał był od średniowiecza główną drogą Podskala, a wraz z postępującą modyfikacją brzegu i budową kamiennego koryta zaczęto go dzielić na trzy odcinki o różnych nazwach. Już na początku XX w., po przecięciu tunelu przez Wyszehradzką Skałę, południowa część ulicy została wybrukowana, utwardzona i nazwana Vyšehradské nábřeží, na odcinku do Zítkovych Sadův.

Fot. 4.1. Rašínovo nábřeží w Pradze

Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/novo_panoramio.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Od 1875 r. do Jiráskovo náměstí dobudowano kamienną część wału i nazwano go „Palacké nábřeží”. Dalej znajdował się most Palackiego i pomnik Palackiego. Odcinek między mostem Palackiego (wówczas Mozarta) a mostem kolejowym został nazwany w 1942 r. na cześć dziennikarza Karla Lažnovského. Te dwie sekcje zostały połączone w latach 1951–1990 pod nazwą „Nábřeží Bedřicha Engelse”, które w 1990 r. zostało przemianowane na „Rašínovo nábřeží”¹³⁵. Sofie Podlipská mieszkała tu od czerwca 1887 r. wraz z rodziną Vrchlických, w domu nr 1672. Niestety, budynek nie zachował się do dnia dzisiejszego.

Veltrusy – to miasto w środkowych Czechach, w powiecie Mělník. Znajduje się na prawym brzegu Wełtawy, ok. 25 km na północ od Pragi, ok. 15 km na południowy zachód od Mělníka i 4 km na północny wschód od Kralup nad Wełtawą. Pierwsza wiarygodna informacja o Veltrusach pochodzi z 1226 r. i jest to przywilej Przemysła Otokara I, przeznaczony dla klasztoru w Doksanach. Do 1410 r. wieś należała do kościoła, później zmienili się jej właściciele. Od XVII w. do 1945 r. tutejsze ziemie, w tym barokowy zamek Veltrus (zrekonstruowany w 2015 r.), były w posiadaniu rodu Chotków.

Fot. 4.2. Veltrusy

Źródło: wikipedia/commons/4/4b/Veltrusy_chateau_CZ_245.jpg (dostęp: 13.06.2023)

¹³⁵ M. Laštovka, *Pražský uličník*, Praha 1998, s. 142.

Znajduje się tu również Kaplica Pogrzebowa Świętego Krzyża. Jest to empirowa kaplica grobowa z lat 1832–1835 autorstwa architekta Heinricha Kocha, wzniesiona dla księcia Ferdynanda Jana Kinskigo (1781–1812) przez jego syna, Rudolfa Kinskigo w miejscu tragicznej śmierci jego ojca, który spadł z konia. Pisarka lubiła tu przyjeżdżać latem wraz z dziećmi.

Velká Chuchle – to dzielnica miejska i obszar katastralny Pragi o powierzchni 460,3 ha, położone w południowo-zachodniej części czeskiej stolicy, na lewym brzegu Wełtawy. Stanowi większą, południową część dzielnicy Praga-Velká Chuchle od 24 listopada 1990 r. Zarejestrowanych jest tu 41 ulic i 500 adresów. Przez gminę przepływa mniejszy dopływ Wełtawy, potok Vrutice. Posiada ona wiele zabytków, m.in. barokowy kościół św. Jana Nepomucena, klasycystyczną dzwonnice z lat osiemdziesiątych XIX w. czy też pierwsze czechosłowackie kino, a także pomniki przyrody, jak „Chuchelský gaj” czy „Lipa wolności”. Są tu również co roku organizowane wyścigi konne, które odbywają się od 28 września 1906 r. Przez jakiś czas w zawodach tych uczestniczył nawet prezydent Tomáš Garrigue Masaryk. Jest to kolejne miejsce, które Sofie Podlipská lubiła odwiedzać wraz z rodziną Vrchlických (w owych czasach Velká Chuchle była nazywana „miejscem uzdrowiskowym” przez praską społeczność).

Žofín Palace to neorenesansowy budynek w Pradze. Jest ośrodkiem kultury, miejscem koncertów, bali, konferencji i wystaw. Znajduje się na wyspie Slovanský ostrov, na Wełtawie w Nowym Mieście. Wyspa ta powstała w XVIII stuleciu. Gdy została zniszczona przez powódź w 1784 r., zabezpieczono ją murem i obsadzono drzewami. W 1830 r. wyspę, znaną wówczas

jako Barvířský ostrov, kupił młynarz Václav Novotný. W latach 1836–1837 stworzył tu pałac, który został nazwany na cześć księżniczki Zofii (po czesku *Žofie*), matki cesarza austriackiego Franciszka Józefa I. W 1848 r. odbył się tu praski kongres słowiański. W 1925 r., na pamiątkę tego wydarzenia wyspa została przemianowana na Slovanský ostrov¹³⁶. Sofie Podlipská często odwiedzała to miejsce w ostatnich latach życia.

Fot. 4.3. Žofín Palace w Pradze

Źródło: [wikipedia/commons/7/72/Palacio_Praga_Republica_Checa.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Palacio_Praga_Republica_Checa.jpg) (dostęp: 13.06.2023)

¹³⁶ *Zofin*, prague.net/zofin [dostęp: 9.05.2023]; *Slovansky Island*, welcometoprague.eu/slovansky-island [dostęp: 9.05.2023].

Emilia Kopeć

V. ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ

Eliška Krásnohorská (właśc. Alžběta Pechová) była czeską pisarką, poetką, krytykiem literackim, tłumaczką, librecistą. Założycielka pierwszego dziewczęcego gimnazjum na terenie cesarstwa austrowęgierskiego, przewodnicząca stowarzyszeń kobiet, bywalczyni salonów literackich, feministka¹³⁷.

Alžběta urodziła się w Pradze, 18 października 1847 r. jako córka rzemieślnika Ondřeja Pecha i jego drugiej żony, Doroty Vodvářkovéj. Miała siedmioro rodzeństwa. Ojciec Alžběty głęboko wierzył w swoje szlacheckie pochodzenie, opierając się na archiwalnych dokumentach mówiących o dawnym rodzie Pechów z Krásnej Hory – właśnie od tego miejsca pisarka zaczerpnęła później drugi człon swojego pseudonimu¹³⁸. Ondřej zmarł, kiedy dziewczynka miała trzy lata, co dla rodziny oznaczało początek problemów z utrzymaniem. Mimo wszystko matka posłała ją do prywatnej szkoły państwa Svobodových, gdzie Alžběta została przemianowana na Eliškę przez dyrektora – tak narodziła się pierwsza część jej późniejszego pseudonimu¹³⁹. W tym czasie starsi bracia zarabiali malarstwem i muzyką, dzięki czemu Alžběta już jako bardzo młoda dziewczyna znalazła się w kręgach artystycznych Pragi. Ona również miała ambicje związane z uprawianiem sztuki, chciała występować na scenie, ale przeszkadzało jej w tym objawiające się od dzieciństwa, reumatoidalne zapalenie stawów. Ukierunkowała więc swoją wrażliwość na literaturę¹⁴⁰.

Debiut poetki, już pod kształtującym się na przestrzeni lat pseudonimem, spotkał się z zainteresowaniem warstwy literackiej. Szesnastoletnia Eliška zaczęła wydawać swoje wiersze w czasopiśmie *Lumír* w 1863 r. Naturalnie nie stało się to bez wcześniejszego zaprezentowania się praskiej śmietance towarzyskiej. Początkująca literatka została wprowadzona do towarzystwa przez swoje przyjaciółki, krewne Františka Ladislava Riegera, które zaprosiły ją na bankiet u polityka, na którym obecna była między innymi Karolina Světlá. To właśnie ona zachęciła dziewczynę do pisania i pomogła jej utorować drogę do czasopisma¹⁴¹. Ta przyjaźń między kobietami będzie utrzymywać się długie lata i inspirować Krásnohorską przez całe życie.

W 1867 r. rodzina Pechów przeniosła się do Pilzna. Poetka stworzyła tam tomik *Z máje žití*, który opublikowała pod koniec roku. Kolejny upłynął pod znakiem podróży po urokliwej krainie Szumawy w południowo-zachodnich Czechach. Eliška uzyskała na tę podróż dofinansowanie od stowarzyszenia Svatobor wspierającego czeskich pisarzy¹⁴². Owocem tych wojaży był tom *Ze Šumavy* (1874), uznawany przez krytyków za jedno z jej największych dokonań, na równi z poprzednim zbiorem¹⁴³. Z wierszy możemy dowiedzieć się, że zwiedzała leśne obszary współczesnego terenu Parku Narodowego Szumawa. Przemierzyła również bogaty historyczno-etnograficznie region Chodská (co opisuje w utworach: *Chodská, Teky Chodská, Na Chodo-*

¹³⁷ L. Heczková, *Eliška Krásnohorská*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Lo-
ufti, Budapest-New York 2006, s. 262.

¹³⁸ V. Tardonová, *Eliška Krásnohorská a Ženské listy (1873–1926)*, Pardubice 2009, s. 14.

¹³⁹ J. Ládyová, *Eliška Krásnohorská nám ženám proslapala cestičku ke vzdělání*, zena-in.cz/clanek/eliska-
krasnohorska-nam-zenam-proslapala-cesticku-ke-vzdelani [dostęp: 20.04.2023].

¹⁴⁰ D. Moldanová, *Czech Women Writers from the National Revival to the Fin de Siècle*, [w:] *A History of
Central European Women's Writings*, red. C. Hawkesworth, London 2001, s. 57.

¹⁴¹ J. Ládyová, *Eliška Krásnohorská nám ženám...* [dostęp: 20.04.2023].

¹⁴² V. Tardonová, *Eliška Krásnohorská...*, s. 21.

¹⁴³ *Eliška Krásnohorská*, [w:] *Slovník českých spisovatelů*, red. R. Havel, J. Opelík, Praha 1964, s. 255-256.

vské věži, Hrad Ryzmberský; miejscami pojawia się w nich miejscowy dialekt). Przyroda, atmosfera i walory historyczne okolicy zrobiły na niej duże wrażenie – w całym tomiku wierszy objawia się zachwyt poetki nad okoliczną florą, fauną, architekturą i historią obszaru, co nadało utworom patriotyczny i nawet patetyczny ton. Autorka wielokrotnie przywołuje opowieści o lokalnych bohaterach, broniących pobliskiej granicy i chwali ich postawę. Zawędrowała też bardziej na południe, gdzie zobaczyła i poznała zamek Rožmberk nad Wełtawą, któremu poświęciła podniosły wiersz *Rožmberk v obrázích*.

W kolejnych latach pisarka działała na polu emancypacji. W 1874 r. wróciła na dobre do Pragi, gdzie czekała na nią przyjaciółka, Karolina Světlá ze świeżymi pomysłami i propozycjami rozwoju: wkrótce namówiła Eliškę do objęcia posady redaktorki w czasopiśmie *Ženské listy*, co przydało jej dodatkowego prestiżu pisarki profesjonalnej. Pod jej zarządem pismo zmieniło swój charakter z głównie beletrystycznego w ambitny, inspirowany filozofią, poruszający tematy polityczne i kształtujący czeską myśl feministyczną¹⁴⁴. Niedługo potem Světlá mianowała ją sekretarką utworzonej przez siebie w 1871 r. organizacji edukacyjno-dobroczynnej *Ženský výrobní spolek*. Stowarzyszenie to miało na celu walkę z ubóstwem wśród wdów po mężczyznach zabitych w wojnie prusko-austriackiej poprzez edukację kobiet, ukierunkowaną na zdobycie wiedzy potrzebnej do podjęcia pracy¹⁴⁵. Krásnohorská miała istotny wkład w istnienie tej instytucji, była opisywana jako bardziej praktyczna i mniej konfliktowa od Karoliny, miała talent do organizacji i duże ambicje¹⁴⁶.

W tym samym czasie rozkwitała kariera Elišky jako librecistki Bedřicha Smetany. Poznali się, gdy pisarka była nastolatką, ale zaczęli współpracę dopiero w latach siedemdziesiątych. W 1876 r. napisała dla niego libretto opery *Hubička*, niedługo potem stworzyli kolejną operę, *Tajemství*¹⁴⁷. Ostatnim wspólnym projektem pisarki i kompozytora była *Čertova stěna*. Prace nad librettem rozpoczęły się w 1879 r. Po raz kolejny w twórczości kobiety doszły do głosu doświadczenia z wypraw po okolicach Szumawy. Eliška osadziła akcję opery w zamku Rožmberku i jego bliskim otoczeniu. W fabule wykorzystała lokalne legendy. Chciała, aby opowieść była odbierana poważnie, interpretowała ją jako alegoryczną walkę piekła i Kościoła. Smetana jednak preferował wydobywanie z fabuły elementów komicznych. Seria nieporozumień między artystami doprowadziła do przedłużenia się prac na wiele miesięcy, niefortunnnych poprawek wprowadzanych przez kompozytora, a nawet ucięcia na jakiś czas kontaktu z librecistką. Opera została ukończona w 1882 r. i jej premiera okazała się zawodem. Winni byli temu po części scenografowie, którzy wykonali swoją pracę niedbale. Opera została przyjęta przez krytyków obojętnie¹⁴⁸. Dopiero po śmierci kompozytora przeszła swoisty renesans, w 1904 r. włączona została do standardowego repertuaru Teatru Narodowego w Pradze. Charlotta Garrigue-Masaryková była jej gorącą zwolenniczką¹⁴⁹.

Lata osiemdziesiąte również były pełne dokonań. W 1882 r., po dziesięciu latach pracy, ukazał się pierwszy w Czechach przekład poetycki *Pana Tadeusza* Krásnohorskéj, uznawany za objaw szczytowej formy ówczesnej czeskiej sztuki translatorskiej¹⁵⁰. W tym okresie rozpoczęła się również jej kariera jako pisarki literatury dziecięcej i młodzieżowej. W 1887 r. ukazała się *Svéhlavička*, adaptacja niemieckiej powieści *Der Trotzkopf* Emmy von Rhoden. Adaptacja ta pozostaje jednym z najsłynniejszych dzieł prozatorskich autorki. Odniosła duży sukces wśród swoich docelowych czytelników. Eliška jest uważana za pionierkę w tworzeniu powieści skierowanych do młodych dziewcząt. Po sukcesie *Svéhlavičky* napisała jeszcze trzy części historii o głównej boha-

¹⁴⁴ L. Heczková, *Eliška Krásnohorská*, [w:] *A Biographical Dictionary...*, s. 263.

¹⁴⁵ D. Moldanová, *Czech Women Writers...*, s. 56.

¹⁴⁶ M. Bahenská, *Ženský výrobní spolek český*, „Český lid” 3(91), 2004, s. 266.

¹⁴⁷ V. Tardonová, *Eliška Krásnohorská...*, s. 22.

¹⁴⁸ C. Fifield, *Smetana and 'The Devil's Wall'*, „The Musical Times” 128, 1987, s. 80.

¹⁴⁹ P. Pražák, *Smetanovy zpěvohry*, t. 4, *Čertova stěna*, Praha 1948, s. 121-124.

¹⁵⁰ J. Dutkowski, *Eliška Krásnohorská*, [w:] *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomów 1890–1990*, t. 2, *Literatura czeska*, red. K. Donabidowicz, E. Spadzińska-Żak, Katowice 1999, s. 254.

terce tego utworu¹⁵¹. W swoich powieściach bardzo często przedstawiała w celach dydaktycznych opozycję kobiety lekkomyślnej i frywolnej oraz kobiety odważnej, szczerzej i pracowitej¹⁵².

Wielkim projektem Elišky Krásnohorskéj było torowanie kobietom drogi do wykształcenia. *Ženský výrobní spolek* zorganizował szkołę przemysłową, jednak edukacja w niej przypominała raczej krótkie kursy niż szkołę średnią z prawdziwego zdarzenia. Celem pisarki było otworzenie gimnazjum dla dziewcząt, które oferowałoby zdanie matury, a przez to – w dalekosiężnym planie – umożliwiłoby kobietom studiowanie w szkołach wyższych. Prawnik polecił jej założenie stowarzyszenia, które finansowałoby część wydatków szkoły. W 1890 r. powstało więc stowarzyszenie *Minerva*. Poetka oczywiście inspirowała się imieniem rzymskiej bogini mądrości¹⁵³. Kolejnym krokiem było opublikowanie w czasopiśmie *Ženské listy* serii apelów do Rady Cesarskiej w Wiedniu o wsparcie dostępu kobiet do edukacji. Apele odniosły sukces – już we wrześniu tego samego roku udało się otworzyć pierwsze dziewczęce gimnazjum w cesarstwie¹⁵⁴. W pierwszym roku istnienia uczęszczało do niego pięćdziesiąt jeden uczennic. W początkowym okresie szkoła nie posiadała swojego budynku i migrowała pomiędzy życzliwie używanymi pomieszczeniami. Pierwsze abiturientki zdały maturę w 1894 r., choć musiały zrobić to zewnątrz, ponieważ *Minerva* nie miała praw szkoły publicznej. Dodatkowo dyplom nie upoważniał ich do aplikowania na uczelnie – to uległo zmianie w 1897 r. i to tylko dla wydziału filozoficznego¹⁵⁵. Krásnohorská przez długi czas była również jedną z osób walczących o dostęp kobiet do uczelni medycznych. W 1902 r. ich wysiłki odniosły skutek, kiedy to Anna Honzáková, absolwentka *Minervy*, zdała egzaminy końcowe na kierunku medycznym na Uniwersytecie Karola¹⁵⁶.

Dalsze lata życia Eliška poświęciła na kontynuowanie pracy w swym czasopiśmie, w stowarzyszeniu *Ženský výrobní spolek*, którego została przewodniczącą, a także na walkę o równouprawnienie nauczycielek. W tym czasie nie dość, że dostawały pensję pomniejszoną o 20% w stosunku do nauczycieli płci męskiej, to były również zobowiązane do utrzymywania tzw. nauczycielskiego celibatu – nie mogły zakładać rodzin w trosce o jakość prowadzonej przez nie edukacji. Prawo to zostało zniesione w 1919 r.¹⁵⁷

Ostatnie lata poetka spędziła na wózku inwalidzkim. Reumatoidalne zapalenie stawów przejęło władzę nad jej ręką, co uniemożliwiło pisanie, a także nad nogą, przez co musiała ograniczyć poruszanie się. W 1922 r. Uniwersytet Karola przyznał jej doktorat *honoris causa*, a prezydent Masaryk mianował ją członkiem Czechosłowackiej Akademii Nauk i Sztuk¹⁵⁸. Eliška Krásnohorská zmarła 26 listopada 1926 r. Pochowano ją na Cmentarzu Olszańskim w Pradze.

Dzieło Krásnohorskéj jest żywe do dziś. Sprawie emancypacji była oddana przez całe swoje życie. Jej pionierskie dokonania na polu walki o równy dostęp do edukacji, do wykształcenia średniego i wyższego utorowały drogę przyszłym pokoleniom kobiet – studentkom, nauczycielkom, feministkom. Na jej powieściach wychowało się wiele dziewcząt, poezją poruszyła wiele serc, publicystyką wywołała wiele potrzebnych dyskusji i zmian. Pracowała według swoich ideałów aż do końca.

¹⁵¹ Z. Tarajło-Lipowska, *Historia literatury czeskiej. Zarys*, Wrocław 2010, s. 162.

¹⁵² D. Moldanová, *Obraz ženského osudu a jeho proměny v tvorbě spisovatelek na přelomu století*, „Česká literatura” 5(34), 1986, s. 425.

¹⁵³ J. Ládyová, *Eliška Krásnohorská nám ženám...* [dostęp: 20.04.2023].

¹⁵⁴ H. Směřičková, *První české dívčí gymnázium 1890–1990: sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990, s. 19.

¹⁵⁵ M. Lenderová, B. Kopiczková, J. Burešová, E. Maur, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 441, 735.

¹⁵⁶ *První české absolventky VŠ byly výsledkem emancipace na konci 19. století*, novinky.cz/clanek/veda-skoly-prvni-ceske-absolventky-vs-byly-vysledkem-emancipace-na-konci-19-stoleti-40028371 [dostęp: 23.04.2023].

¹⁵⁷ J. Ládyová, *Eliška Krásnohorská nám ženám...* [dostęp: 20.04.2023].

¹⁵⁸ Tamże.

Kot w butach

[...] Zamek ten należał do czarodzieja, który był wielki jak olbrzym i posiadał niesamowitą zdolność przemiany w każde zwierzę.

– Słyszałem – powiedział do niego kot – że potrafisz przemienić się w lwa lub słonia. Twoja sława niesie się po całym świecie, przychodzę z dalekiego kraju, żeby się przekonać, czy to prawda.

– Tak, to prawda – powiedział olbrzym, któremu schlebiała pochwała kota – i zaraz ci to udowodnię.

– W mgnieniu oka zamienił się w potężnego lwa.

Kot wyglądał, jakby się strasznie bał, skoczył szybko na okno, by móc ratować się ucieczką. Czarodziej zaśmiał się z jego przerażenia i ponownie przybrał swoją prawdziwą postać.

– Zejdź na dół, nic ci się nie stanie – powiedział.

Kot zeskoczył z okna i powiedział:

– Podziwiam twoją sztukę i będę o niej rozповідаł, gdziekolwiek nie pójde. Ale jeszcze większą sztuką byłoby, gdybyś potrafił zmienić się w małe zwierzątko. Wprawdzie słyszałem, że to również potrafisz, ale nie mogę w to uwierzyć.

– Również i w to przestaniesz zaraz wątpić – powiedział dumnie czarodziej i przemienił się w małą myszkę, która żwawo biegła po pokoju.

Kot tylko na to czekał. Szybko niczym błyskawica rzucił się na niczego nie podejrzewającą myszkę, wbił w nią ostre pazury i w tej chwili zniknęła w jego żołądku. [...]

E. Krásnohorská, *Kocour v botách*, [cyt. za:] L. Bartošková, *Ediční zásahy do vybraných pohádek Elišky Krásnohorské*, Praha 2014 [niepublikowana praca dyplomowa], s. VI–VII.

Rok 1868 twórczyni spędziła w krajach pilzneńskim i południowoczeskim (według współczesnego podziału administracyjnego). Jeżeli chcielibyśmy wybrać się na wycieczkę śladami Elišky Krásnohorské, to chyba właśnie ta okolica byłaby najodpowiedniejsza. Wyprawa do opisywanego w wierszach Chodsko, a zatem w rejony Domažlic, jest propozycją niezwykle wartościową pod względem kulturoznawczym i etnograficznym. Równie ciekawą lokalizacją jest zamek Rožmberk, który robi furorę wśród turystów, a uwzględniony przez pisarkę został zarówno w zbiorze *Ze Šumavy*, jak i w libretcie do opery *Čertova stěna* jej pióra.

Chodowie, po raz pierwszy wspomniani w *Kronice Dalimila* jako waleczni pomocnicy Brzetyслава I w bitwie w Brůdku (1040), byli wolnymi chłopami, którym powierzono zadanie ochrony czeskiej zachodniej granicy, za co na przestrzeni wieków dostawali liczne przywileje¹⁵⁹. W połowie XVIII w. wytworzył się podział na Chodsko Górne i Dolne, co badacze wywnioskowali ze zmian w tradycyjnym stroju. Górne Chodsko miało charakter biedniejszego regionu podgórskiego przy Postřekovie, którego mieszkańcy zajmowali się przede wszystkim rzemiosłem. Chodsko Dolne natomiast składało się z bogatszych majątków rolniczych skupionych wokół Domažlic¹⁶⁰. Nazwa tego ludu miała oznaczać „wolnego chłopą, który chodzi po granicach i stróży”¹⁶¹. Pod koniec XVII w. Chodowie zorganizowali powstanie, którego przywódcą był Jan Sladký Kozina, a powodem – naruszanie ich przywilejów przez miejscową szlachtę, na co nie zareagował król. Powstanie upadło w 1695 r., przywódcę stracono, ale utrzymał się w pamięci Chodów jako bohater¹⁶².

Region, oprócz ciekawej i długiej historii, dziś słynie z barwnych tradycji, sztuki ludowej i słodkości. Aby tego doświadczyć, najlepiej pojechać do Domažlic i zacząć od Muzeum Chodsko. Aktualnie mieści się ono w zamku, na głównym placu miejscowości, w czasach Krásnohorské ekspozy-

¹⁵⁹ *Historie*, chodsko.net/chodskem/strucna-historie [dostęp: 03.05.2023].

¹⁶⁰ *O kraji*, chodsko.net/chodskem/o-kraji [dostęp: 03.05.2023].

¹⁶¹ *Zadní Chodov*, [w:] *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, t. 2, red. A. Profous, Praha 1949, s. 29.

¹⁶² *Sladký Jan Kozina*, chodsko.net/beta/www/chodskem/celeb-detail/1065 [dostęp: 03.05.2023].

cje jednak migrowały po różnych budynkach. Sam zamek sięga historią do XIII w., ale wszelkie jego oryginalne pozostałości zostały zniszczone w pożarach. Obecna forma budowli to wynik rekonstrukcji z 1998 r. Dzięki niej możemy wejść na gotycką wieżę, której Eliška poświęciła wiersz *Na Chodovské věži*, oraz obejrzeć fosę w ogrodach. Udostępnione są także piwnice, a w nich lapidarium¹⁶³. Jeśli chodzi o zbiory muzeum, to jedną z najciekawszych wystaw jest chodskie wesele. Zobaczymy na niej figury woskowe w tradycyjnej chacie, zastępy podczas ślubnych obrzędów¹⁶⁴. Ogromnym walorem ekspozycji jest bogactwo strojów ludowych. Figury przedstawiają kobiety i mężczyzn w różnym wieku, również dzieci, a każda z osób ma odmienny, piękny tradycyjny strój.

Fot. 5.1. Muzeum Chodska

Źródło: muzeum-chodska.com/ (dostęp: 13.06.2023)

W ten sposób przedstawiono różne ich warianty. Rozglądając się po rekonstrukcji fragmentu chaty, ujrzymy kolorowo zdobione drewniane meble – szafy, łóżce, kołyskę. Ważnym elementem wystawy jest chodska ceramika z charakterystycznym tradycyjnym ornamentem. W muzeum zobaczymy też naprawdę unikalny eksponat – wóz pogrzebowy z przełomu XIX i XX w.¹⁶⁵ Odrobina staurowany pojazd zaskakuje dostojnym wyglądem, dokładnością wykonania metalowych detali i wzornictwem na szybach. Oprócz tego znajdziemy tu również ekspozycje dotyczące archeologii i historii okolic. W okolicach placu głównego nie zaszkodzi zajrzeć również do klasztoru augustynów ufundowanego w XIII w., obecnie szczycącego się barokową formą¹⁶⁶. Aby w pełni zaznać klimatu Domažlic, należy skosztować lokalnej odmiany kołacza w którejś z pobliskich cukierni. Warto odwiedzić miasteczko we wrześniu, trwa tutaj wtedy festiwal folklorystyczny¹⁶⁷.

Śladami poetki zajdziemy też do ruin zamku Rýzmberek w miejscowości Kdyně. Eliška Krásnohorská poświęciła temu miejscu wiersz *Hrad Ryzmberský*. W XIII w. zamek nakazał zbudować Przemysław Ottokar II. Budowla była istotnym punktem umocnień na terenie Chodska. Przez trzy stulecia narażona była na pożary, wojny, oblężenia i rabunki, czego skutkiem było zaprzestanie ratowania jej już w XVII w. – od tego momentu figuruje jako ruina. W połowie XIX w. ówczesni właściciele dobudowali wieżę widokową. W międzywojniu wzniesiono tu amfiteatr¹⁶⁸. Ciekawostka: dwadzieścia minut jazdy samochodem na zachód od Rýzmbereku znajduje się ośrodek wypoczynkowy imienia pisarki – pensjonat Krásnohorská w miejscowości Česká Kubice.

Ostatnia propozycja na liście miejsc wartych zwiedzenia śladami Elišky to, trzeba przyznać, prawdziwa gratka dla turystów. Miejsce akcji opery *Čertova stěna*, zamek w Rožmberku nad Wełtawą (znajdujący się ok. trzy kilometry na północny wschód od tytułowego wzniesienia), to jedna z ciekawszych lokalizacji w południowo-zachodnich Czechach. Został ufundowany w poł. XIII w. przez ówczesnego najwyższego marszałka królestwa, Voka I Rožmberka (historię szlachcica pisarka przywołuje w librecie, dodając do niej wiele elementów inwencji twórczej). Jego potomkowie posiadali zamek we władaniu do końca XVI w., aż do wymarcia rodu. Na początku wieku XVII przejęli go Švamberkové, pod których zarządem przebudowano dolną część na modłę rene-

¹⁶³ Domažlice – Chodský hrad, chodsko.net/co-videt/bod-zajmu/115#content [dostęp: 06.05.2023].

¹⁶⁴ Muzeum Chodska na Chodském hradu s bohatými etnografickými sbírkami, kudy-znudy.cz/aktivita/muzeum-chodska-na-chodskem-hradu [dostęp: 06.05.2023].

¹⁶⁵ Muzeum Chodska vystavuje nový exponát, ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1179670-muzeum-chodska-vystavuje-novy-exponat [dostęp: 06.05.2023].

¹⁶⁶ Domažlice – stručně o historii města a jeho památkách, web.quick.cz/chodsko1/historie.htm [dostęp: 06.05.2023].

¹⁶⁷ O festivalu, old.chodskeslavnosti.cz/cs/ofestivalu/ [dostęp: 06.05.2023].

¹⁶⁸ M. Bělohávek, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, t. 4, Západní Čechy, Praha 1985, s. 296-299.

sansową. Zaledwie kilkanaście lat później majątek przeszedł w ręce cesarskiego generała, hrabiego Karola Bonawentury Buquoy, który dostał go od cesarza Ferdynanda II w podzięcie za wspomnienie finansowania armii i zasługi w bitwie pod Białą Górą (1620). Istotną modernizację rozpoczął w 1840 r. potomek hrabiego, Jiří Jan Jindřich Buquoy, której skutkiem była przebudowa w stylu neogotyckim. On również doprowadził do otworzenia zamku dla zwiedzających. Pozostawał on pod władzą tej rodziny aż do końca drugiej wojny światowej, potem został upaństwowiony¹⁶⁹.

Budowla złożona jest z dwóch części, którymi są Horní i Dolní hrad (Górny i Dolny Zamek), historycznie były to dwa odrębne obiekty¹⁷⁰. Horní hrad spłonął w ogromnej części w 1522 r., od wyburzenia uratowano jedynie wieżę Jakobínkę. Zbudowana jest na planie koła. Służyła prawdopodobnie jako strażnica – masa murów jest zbyt mała, żeby wieża mogła pełnić funkcję fortyfikacji. Wspięcie się na jej szczyt po stu siedemdziesięciu stopniach zapewni nam doskonały widok na całą okolicę¹⁷¹.

Fot. 5.2. Zamek Rýzmbek w Kdyně

Źródło: medievalheritage.eu/wp-content/uploads/2019/05/zmberk-rekonstrukcja-03.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Dolní hrad usytuowany jest na cyplu otoczonym z trzech stron wodami Wełtawy. W tej części zamku mamy do dyspozycji drugą, czworokątną wieżę, zwaną angielską. Ona również oferuje taras widokowy, ale tym razem musimy przejść aż dwieście stopni, aby się na niego dostać¹⁷². Zachowało się w niej romańskie okno. Do samego zamku

wchodzimy przez rustykalny portal zdobiony w sposób charakterystyczny dla okresu przejściowego między renesansem i barokiem¹⁷³. Naszym oczom ukazuje się wtedy dziedziniec, miejsce akcji scen aktu drugiego opery *Čertova stěna*. Skrzydło mieszkalne znajduje się po wschodniej stronie, a naprzeciw niego – neogotycka Galeria Krzyżacka z fikcyjnymi portretami przywódców krucjat¹⁷⁴. Na pierwszym piętrze zamku znajdziemy zbrojownię z kolekcją broni białej i palnej, zbroje oraz emblematy heraldyczne. W Sali Rycerskiej obejrzymy galerię obrazów malarzy takich jak Karel Škréta, Jan Kupecký i Norbert Grund. Ta sala jest pełna eksponatów, które zgromadzili ostatni właściciele, założyciele muzeum. Znajduje się tutaj też portret Perchty z Rožmberka, która stała się najśłynniejszym duchem zamku, jego Białą Damą.

Perchta była córką Oldřicha II z Rožmberka, urodziła się ok. 1430 r. Jej historia jest tragiczna. Trudności finansowe rodziny skłoniły ją do zaręczyn ze szlachcicem Janem z Lichtensteinu. Małżeństwo nie było szczęśliwe, w dodatku posag Perchty miał być wypłacany w ratach, ale Oldřich szybko zaniechał płatności, co jeszcze bardziej pogorszyło stosunki między małżonkami. Podobno szlachcianka, mieszkając u męża, została umieszczona w małej komnacie bez ogrzewania,

¹⁶⁹ A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, t. 3, *Budějovsko*, Praha 1884, s. 107-116; *Z Českého Krumlova na hrad Rožmberk*, zamek-ceskykrumlov.cz/cs/tipy-na-vylet/10584-z-ceskeho-krumlova-na-hrad-rozmberk [dostęp: 06.05.2023].

¹⁷⁰ *Rožmberk*, [w:] *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, red. T. Durdík, Praha 2002, s. 485-486.

¹⁷¹ *Jakobínka – historie a rekonstrukce*, hrad-rozmberk.cz/cs/vez-jakobinka/jakobinka---historie-a-rekonstrukce [dostęp: 06.05.2023].

¹⁷² *Hrad Rožmberk – prohlídka interiéru hradu i vyhlídka z věže*, kudyznudy.cz/aktivity/hrad-rozmberk-prohlidky-interieru-hradu-i-vyholid [dostęp: 06.05.2023].

¹⁷³ *Rožmberk nad Vltavou*, [w:] *Umělecké památky Čech*, t. 3, red. E. Poche, Praha 1980, s. 256-258.

¹⁷⁴ Tamże.

prześladowała ją teściowa i szwagierki. Rodzina z Rožmberka nie odpowiadała na jej prośby o pomoc. Po kilkudziesięciu latach Jan zmarł, przed śmiercią miał prosić żonę o wybaczenie, czego ona mu odmówiła. Przeklął ją w odwecie. Po kilku latach sama zmarła. Smutny żywot i klątwy sprawiły, że z Perchtą utożsamiana jest widywana w Rožmberku, ale także w pobliskim Krumlovie, zjawa w bieli¹⁷⁵. „Własna” Biała Dama dodaje zamkowi walorów turystycznych.

To jeszcze nie koniec atrakcji na zamku. Przechodząc na drugie piętro znajdziemy się w pokojach prywatnych rodziny Jiříego Jana Jindřicha Buquoya. Tu możemy zanurzyć się w atmosferze czeskiego arystokratycznego życia. Obejrzymy tutaj dziewiętnastowieczne meble, przedmioty codziennego użytku i portrety rodu¹⁷⁶. Warto zajrzeć jeszcze do piwnic, gdzie odnajdziemy muzeum tortur. Przewodnicy przybliżają historię wymierzania sprawiedliwości w Czechach, opowiadają o pracy kate, o wyrokach śmierci i torturach. Dozwolone jest dotykane narzędzi¹⁷⁷.

Wycieczka śladami Elišky Krásnohorské sprawia najlepsze wrażenie po zapoznaniu się z zaproponowanymi dziełami związanymi z naszą trasą. Wędrowanie po nasączonych historią korytarzach Rožmberka, mając w pamięci sceny opery powstałej we współpracy ze Smetaną, wzbogaca podróżnicze doświadczenie. Równie ciekawe jest zwiedzenie pełnego kolorów Chodska oraz malowniczych szlaków Szumawy z docenionym tomem wierszy Ze Šumavy.

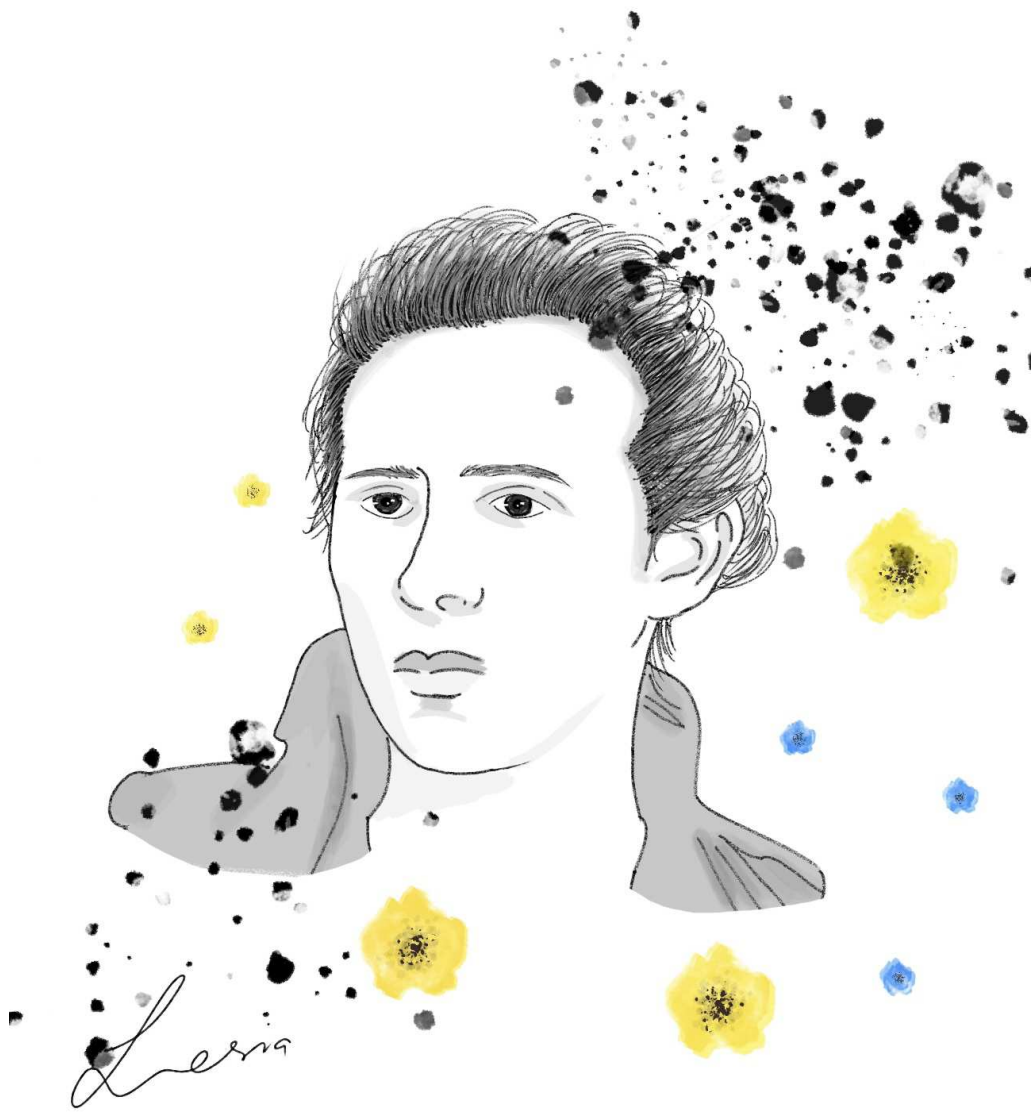
Fot. 5.3. Zamek w Rožmberku nad Vltavą

Źródło: prague.fm/wp-content/uploads/Depositphotos_1191066_XXL-780x470.jpg (dostęp: 13.06.2023)

¹⁷⁵ E. Svobodová, *Odsouzena k věčnému bloudění: Skutečný příběh „bílé paní“ Perchty z Rožmberka*, stoplusjednicka.cz/odsouzena-k-vecnemu-bloudeni-skutecny-pribeh-bile-pani-perchty-z-rozemberka [dostęp: 08.05.2023].

¹⁷⁶ *Soukromé pokoje*, hrad-rozemberk.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/6164-soukrome-pokoje [dostęp: 08.05.2023].

¹⁷⁷ *Muzeum hrdečního soudnictví*, hrad-rozemberk.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/6234-muzeum-hrdelniho-soudnictvi [dostęp: 08.05.2023].

Mateusz Majzer

VI. ŁESIA UKRAINKA

Wielka ukraińska poetka i dramatopisarka Larysa Petriwna Kosacz (później tworząca pod pseudonimem Łesia Ukrainka) urodziła się 25 lutego 1871 r. w dzisiejszym Nowogrodzie Wołyńskim (do 1941 r. istniejącym pod nazwą Zwiahel). Była w rodzinie drugim z szóstki dzieci. Pochodziła z domu ukraińskich intelektualistów. Jej ojcem był prawnik Petr Antonowicz Kosacz. Ukończył on Uniwersytet Kijowski, większość życia spędził w guberni wołyńskiej, był także członkiem „Starej Społeczności” Kijowa (ukr. *Стара громада*). Udziałując w niej poznał Mychajła Pietrowicza Drahomanowa wraz z jego młodszą siostrą, Olhą, którą pojął za żonę¹⁷⁸. Matka Larysy to nikt inny, jak ukraińska pisarka, krytyczka literacka, tłumaczka i etnografka, działająca pod pseudonimem Ołena Pczilka¹⁷⁹. W 1978 r. rodzina Kosaczów z powodu pracy Petra przeniosła się do Łucka, a później, w 1883 r. do wsi Kołodeżno, którą dramatopisarka później uważała za swoją małą ojczyznę.

Łesia urodziła się bardzo słaba, pieściotliwie nazywano ją „Zejiczką” (od nazwy delikatnej, cienkiej rośliny)¹⁸⁰. W 1880 r. zdiagnozowano u niej gruźlicę kości, a w 1883 r. przeszła operację chorych kości lewej ręki. Dotknięte chorobą jednak nadal pozostawały kości jej prawej nogi. Jej liczne przyszłe podróże były związane m.in. z leczeniem tych dolegliwości (Niemcy, Egipt, Gruzja). Do końca życia borykała się z uciążliwym bólem w kościach, stawach i płucach¹⁸¹.

Olha Petriwna Kosacz nie chciała, aby jej dzieci poszły do szkoły i były pod wpływem języka rosyjskiego. Z tego powodu zagwarantowała im wszystkim gruntowne nauczanie domowe, na które składały się m.in. nauka gry na pianinie, prywatne lekcje profesorów kijowskiego gimnazjum dla chłopców oraz lektoraty języka francuskiego i niemieckiego¹⁸². Larysa posiadała zdolności muzyczne i bardzo wrażliwy słuch. Niestety, z przyczyn zdrowotnych nie mogła rozwinąć umiejętności gry na pianinie, pozostała jej więc nauka języków, czytanie i inne sposoby zdobywania wiedzy. W efekcie biegle posługiwała się językiem ukraińskim, rosyjskim, polskim, bułgarskim, niemieckim, francuskim i włoskim. W większości z nich tworzyła, a dodatkowo tłumaczyła ze starogreckiego, polskiego, niemieckiego, francuskiego i włoskiego. Dobrze знаła też łacinę, co ułatwiło jej naukę hiszpańskiego podczas pobytu w Egipcie¹⁸³.

W wieku dziewięciu lat Larysa napisała swój pierwszy wiersz *Надя*, a już wcześniej, bo w wieku lat pięciu, korespondowała ze swoimi krewnymi w Genewie. Gdy miała trzynaście lat, w lwowskim czasopiśmie *Зоря* ukazały się w druku jej dwa wiersze, w których po raz pierwszy użyła swojego pseudonimu – Łesia Ukrainka. Zastosowanie takiego rozwiązania zasugerowała jej matka, która sama tworzyła pod pseudonimem¹⁸⁴. Jako czternastolatka przetłumaczyła dwie powieści Nikołaja Gogola. W 1886 r. pomagała matce stworzyć antologię *Перші Вінок*, w której także pojawiły się jej wiersze: *Русалка* i *На зеленому горбочку*. Od 1888 r. regularnie publikowała w różnych ukraińskich periodykach. Jej pierwszy zbiór wierszy, *На крилах пісень* pojawił się w 1897 r. we Lwowie¹⁸⁵.

¹⁷⁸ М.І. Жарких, *Біографія*, ukrainka.name/uk/Biography.html [dostęp: 02.05.2023].

¹⁷⁹ N.V. Monakhova, *Olena Pchilka*, [w:] *A Biographical Dictionary...*, s. 416.

¹⁸⁰ М.І. Жарких, *Біографія...* [dostęp: 02.05.2023].

¹⁸¹ N.V. Monakhova, *Lesya Ukrainka*, [w:] *A Biographical Dictionary...*, s. 592.

¹⁸² Tamże, s. 592.

¹⁸³ М.І. Жарких, *Біографія...* [dostęp: 02.05.2023].

¹⁸⁴ Tamże.

¹⁸⁵ N.V. Monakhova, *Lesya Ukrainka...*, s. 592-593.

Dopiero w 1899 r. udało się przeprowadzić operację kości w prawej nodze Łesi, co od tamtej pory umożliwiło jej relatywnie swobodne chodzenie. W tym samym roku wydała ona drugi tom wierszy: *Думи і мрії*. W 1907 r. stwierdzono u niej gruźlicę nerek, co zmusiło ją do zastosowania jedynej, dostępnej wówczas metody leczenia tej choroby – kuracji klimatycznej w Egipcie. Przebywała tam sezonowo w latach 1909–1910, 1911, 1912–1913. Niestety, w ten sposób udało się jedynie spowolnić postępowanie choroby. W 1913 r. podczas pobytu w Gruzji, w miejscowości Surami, poetka zmarła z wyczerpania z powodu słabego funkcjonowania nerek¹⁸⁶.

Łesia była aktywną uczestniczką wydarzeń politycznych, związanych głównie z organizacjami socjaldemokratycznymi. W efekcie znajdowała się pod ciągłą kontrolą tajnych służb policji. Wbrew przeciwnościom zajmowała silne stanowisko w kwestii losu kobiet. Jej teksty krytkowały aktualny system i opresję określonych grup społecznych. Wyjątkowość jej dzieł została później doceniona przez nacjonalistyczne i komunistyczne nurty polityczne. Wykorzystywała ona swoje wyjątkowe umiejętności językowe, aby tłumaczyć utwory z literatury zachodniej i w ten sposób przybliżać ludności ukraińskiej jej nurty, motywy i problematykę, otwierając swojego rodzaju „furtkę” dla nowych pomysłów i konceptów. W jej dziełach dominuje romantyzm, ale pojawiają się w niej także elementy dekadenskie, realistyczne, jak i czysto estetyczne, bez orientacji ideowej, jak np. jej *opus magnum*, *Лісова пісня* (*Pieśń lasu*).

Z perspektywy polskiego odbiorcy ciekawe mogą być powiązania Łesi Ukrainki z Marią Konopnicką i Adamem Mickiewiczem. To, skąd poetka знаła język polski, nie jest do końca jasne. Wiadomo jednak, że w swojej twórczości miała epizody zarówno pośrednio, jak i bezpośrednio związane z tymi autorami. W utworach Konopnickiej i Ukrainki pojawia się zjawisko „przejrzystego podwójnego dna”, w którym przekazywana jest nadzieja na rozkwit narodu w niesprzyjających mu warunkach. Polska autorka zawarła w swoim drugim tomie wierszy (z 1883 r.) utwór pt. *Na skrzydłach pieśni*. W ten sam sposób Larysa zatytułuje później swój pierwszy tom poezji¹⁸⁷. Z Adamem Mickiewiczem łączy ją nieco inna historia. W jej życiu miały miejsce trzy epizody związane z polskim wieszczem i wszystkie wydarzyły się stosunkowo wcześnie. W wyżej wspomnianym czasopiśmie *Зоря* pojawił się przetłumaczony przez nią fragment *Konrada Wallenroda*. Jest to pierwszy dowód na jej znajomość języka polskiego, miała bowiem w dniu publikacji tłumaczenia tylko szesnaście lat. Drugim elementem jest powiązanie swojego cyklu wierszy *Кримські спогади* z *Sonetami krymskimi* Mickiewicza, a trzecim – utwór pt. *На мотив з Міцкевича*, inspirowany *Nie pewnością* romantyka¹⁸⁸.

Nadzieja

Nie mam ni doli, ni woli,
Została mi tylko sama nadzieja:
Nadzieja, by powrócić raz jeszcze na Ukrainę,
Spojrzyć raz jeszcze na ojczysty kraj,
Spojrzyć raz jeszcze na niebieski Dniepr, –
Tam żyć czy umierać, wszystko mi jedno;
Spojrzyć raz jeszcze na step, mogiły,
Na koniec wspomnieć o płomiennych wspomnieniach...
Nie mam ni doli, ni woli,
Została mi tylko sama nadzieja.

Ł. Ukrainka, *Nadzieja*, ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22950 [dostęp: 21.05.2023].

¹⁸⁶ M.I. Жарких, *Біографія...* [dostęp: 02.05.2023].

¹⁸⁷ M.I. Жарких, *Łesia Ukrainka i Polska*, „Dziennik Kijowski” 5 (636), 2021, s. 6.

¹⁸⁸ Tamże.

Miejsca związane z życiem Łesi będą omawiać chronologicznie, zgodnie z etapami jej życia. Z racji, że biografia autorki obfitowała w przeprowadzki, na liście pojawia się kilka jej miejsc zamieszkania, a w związku z tym – instytucji, muzeów i memoriałów.

Fot. 6.1. Muzeum Łesi Ukrainki we wsi Kołodeżno pod Nowogrodem Wołyńskim
Źródło: archiwum prywatne prof. Halyny Naienko

Pierwszym obiektem związanym z Łesią Ukrainką, który warto przedstawić w tym rozdziale, jest muzeum upamiętniające poetkę i aktywistkę, ulokowane w domu jej narodzin w Nowogrodzie Wołyńskim, przy dzisiejszej ulicy Sobornosti 94.

Ten „niewielki domek” Kosaczowie wynajmowali od mieszczańskiej rodziny Okrużko. Pojawienie się na budynku tablicy pamiątkowej dla Łesi Ukrainki jest związane z wizytami jej matki, Ołeny Pczilki w roku 1928, czyli piętnaście lat po śmierci poetki. Ołena przybyła do Nowogrodu Wołyńskiego w celach naukowych. Odwiedzając aktualnych mieszkańców domu, pokazała im miejsca związane z życiem Larysy. Dopiero Olha Kosacz-Krywiniuk dowiedziała się od ludzi z miejscowości Zwiahel, że upamiętniono jej siostrę tablicą na ich rodzinnym domu. Można na niej przeczytać napis: „В цьому будинку 25 лютого 1871 р. народилась видатна українська поетеса Леся Українка”, czyli: „W tym domu 25 lutego 1871 r. urodziła się sławna ukraińska poetka, Łesia Ukrainka”.

Fot. 6.2. Pomnik Łesi Ukrainki w Nowogrodzie Wołyńskim
Źródło: archiwum prywatne prof. Halyny Naienko

W 1965 r. z inicjatywy miłośników twórczości Łesi Ukrainki w tym miejscu powstało muzeum, na które początkowo składały się zdjęcia i dokumenty. Z okazji 150-lecia narodzin poetki przeprowadzono remont obiektu i wznowiono ekspozycję części pamiątkowej. Dziś znajduje się tam ośrodek muzealny z wydzielonymi tematycznymi salami, których rozkład, jak i eksponaty, można zobaczyć na stronie internetowej instytucji¹⁸⁹.

Kolejnym obiektem, powiązanym z życiem poetki, jest muzeum pamięci w Łucku o nazwie *Лесина вітальня* (*Salon Łesi*). Znajduje się przy ulicy Drahomanowa 23. Jest to budynek z końca XVIII w., w którego zachodnim skrzydle mieściło się w latach 1890–1891 biuro oraz mieszkanie służbowe ojca Łesi – Petra Kosacza. To właśnie w Łucku dziewięcioletnia Larysa uczyła się grać na pianinie i napisała swój pierwszy wiersz. Główną salą muzeum jest salon. Na ścianach wiszą portrety członków rodziny artystki, wykonane w 1891 r. oraz zdjęcia starego Łucka. Pomieszczenia wypełnione są typowymi, XIX-wiecznymi meblami, co dobrze oddaje klimat tego miejsca. W kompleksie pomieszczeń znajduje się także jadalnia, w której rodzina Kosaczów spędzała na dyskusjach wieczory. Zwiedzanie tego muzeum jest interaktywne – eksponatów można dotykać, siadać na krzesłach, grać na fortepianie, aby jak najlepiej wczuć się w atmosferę tego inteligentnego mieszkania¹⁹⁰.

¹⁸⁹ *Історія Музею*, lumuseum.zwiahel.info/history [dostęp: 03.05.2023].

¹⁹⁰ *Лесина Вітальня*, karpaty.info/ua/uk/vo/lk/lutsk/museums/lesya/ [dostęp: 03.05.2023].

Fot. 6.3. Muzeum *Salon Łesi* w Łucku

Źródło: visitlutsk.com/wp-content/uploads/2019/08/16456_800x600_57002849-1.jpg [dostęp: 13.06.2023]

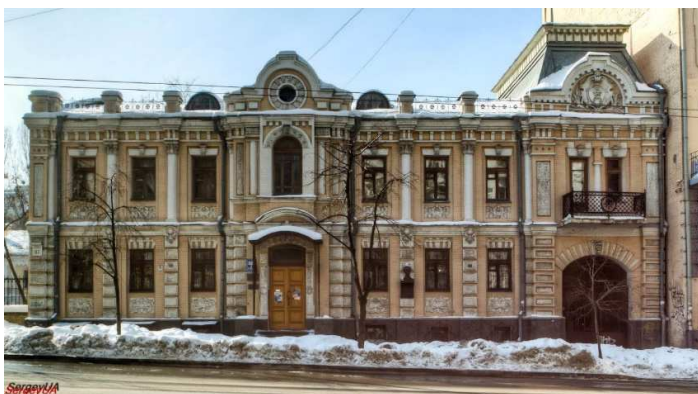
W Kołodeźnie w rejonie kowelskim, które było szczególnie istotne w życiu Łesi, znajduje się kolejny zabytek z nią związany. W tej miejscowości zachował się majątek rodzinny, w którym mieszkała przez czternaście lat. Dziś jest tu powstałe w 1949 r. muzeum twórczości i pamięci Łesi Ukrainki, na które składa się rodzinny „szary dom” i „biały dom”. W obu budynkach odtworzono wnętrza

z okresu życia poetki. W Kołodeźnie znajduje się także park imienia Łesi Ukrainki, w którym na 120. rocznicę jej urodzin pojawił się jej pomnik¹⁹¹.

Z powstaniem *Pieśni lasu* bezpośrednio związana jest następna lokacja – małownicza, wołyńska wieś Skulin, w której Łesia odnalazła inspirację do napisania swojego najznakomitszego dzieła. Tutaj spędzała lato ze swoim wujkiem Lwem. Niedaleko jeziora Neczymne (ukr. Нечимне) miłośnicy twórczości Łesi zbudowali w ustronnym miejscu mały domek dla upamiętnienia poetki. Niestety, pierwotna budowla spłonęła podczas pożaru lasu. W 2004 r. miejscowe władze postanowiły udostępnić fragment obszaru chronionego i stworzyć Muzeum *Pieśni lasu*. Na terenie tamtejszego rezerwatu przyrody znajdują się drewniane figury przedstawiające postaci z dramatu¹⁹². W skromnym, dwukondygnacyjnym budynku można obejrzeć zdjęcia, książki i listy z tego okresu życia poetki¹⁹³.

Fot. 6.4. Muzeum Łesi Ukrainki w Kijowie

Źródło: lh5.googleusercontent.com/p/ [dostęp: 13.06.2023]

Losy Łesi Ukrainki są powiązane także z Kijowem. W 1899 r. rodzina Kosaczów wynajęła tu mieszkanie przy dawnej ulicy Marijinsko-Błahowiszczeńskiej 97 (dziś ul. Saksahanskogo 97), w którym spędziła następną dekadę. Dziś znajduje się tu Muzeum Łesi Ukrainki, w którym zebrana została jej spuścizna, m.in. pokaźna liczba listów, które wysyłała ona rodzinie podczas pobytów za granicą, kurując uciążliwą chorobę. Można tam znaleźć także archiwalne dokumenty i zdjęcia. Mieszkanie składa się z przedpokoju i pięciu pomieszczeń. Wnętrze ozdobiono oryginalnymi meblami i przedmiotami użytkowymi z epoki¹⁹⁴. Miały w nim swoją redakcję czasopisma *Рідний край* i *Молода Україна*.

W Kijowie znajduje się także grób Łesi Ukrainki na cmentarzu Bajkowa. Od 1951 r. miejsce pochówku dramatopisarki jest pomnikiem historii o znaczeniu narodowym. Na tym samym cmentarzu pochowana została matka Łesi – Ołena Pczółka.

¹⁹¹ Стежками Лесі Українки: ТОП 5 лесених місць в Україні, zrucho.travel/Publications/Entry/5688?lang=ua [dostęp: 03.05.2023].

¹⁹² Tamże.

¹⁹³ Музей лісової пісні, ua.igotoworld.com/ua/poi_object/70123_muzey-lesnoy-pesni.htm [dostęp: 03.05.2023].

¹⁹⁴ Музей Лесі Українки, mvduk.com.ua/muzej-lesi-ukrayinky/ [dostęp: 03.05.2023].

Poetka posiada związane z nią miejsca nie tylko w Ukrainie. Łesia ostatnie lata życia spędziła w Gruzji, gdzie w 1913 r. zmarła. Wraz ze swoim mężem mieszkała tam w domu, który od 1952 r. pełni funkcję muzeum jej pamięci. Znajduje się ono w alei Guramishvili 2. Przed budynkiem można zobaczyć także popiersie pisarki.

Ta wielka poetka, pomimo stosunkowo krótkiego i przepełnionego wieloma trudnościami życia, potrafiła odnaleźć w sobie siłę, aby walczyć o lepsze jutro dla siebie i innych kobiet. Swoją działalnością uświadamiała naród, zwracała w swoich dziełach uwagę na istotne kwestie, jak np. rola kobiety w społeczeństwie i kulturze. Wprowadzała nowe rozwiązania i innowacje do kanonu ukraińskiej literatury. Była wrażliwa na świat wokół siebie i potrafiła dostrzec w codzienności zarówno niesprawiedliwość i cierpienie, jak i subtelne piękno i mistycyzm. Do dziś jej dzieła są przedmiotem badań i licznych interpretacji, a jej przekaz i misja pozostają wiecznie żywe.

Fot. 6.5. Nagrobek Łesi Ukrainki na cmentarzu Bajkowa w Kijowie

Źródło: [upload.wikimedia.org/wikipedia/ commons/thumb/9/95/JPG](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/95/JPG) (dostęp: 13.06.2023)

Lidia Pańczak

VII. MARIJA JURIĆ ZAGORKA

Odrodzenie narodowe było ważnym ruchem narodowo-politycznym i kulturowym w Chorwacji. Miało miejsce w XIX w. i rozpoczęło się pod wpływem romantyzmu i oświecenia oraz podobnych nurtów rozwijających się w innych krajach monarchii habsburskiej (m.in. czeskie odrodzenie narodowe). To okres intensywnego rozwoju kulturalnego, politycznego i literackiego, który odegrał kluczową rolę w budowaniu świadomości narodowej i walki o niezależność¹⁹⁵. Marija Jurić Zagorka, pisarka i dziennikarka, chociaż urodziła się rok przed oficjalnym zakończeniem ruchu odrodzeniowego, swoją działalnością przyczyniła się do rozwoju literatury chorwackiej. Propagowała także dalsze dążenie do niezależności, sprawiedliwości społecznej i politycznej oraz walki z uciskiem władzy.

Marija Jurić Zagorka urodziła się 2 marca 1873 r.¹⁹⁶ we wsi Negocav położonej niedaleko miasta Vrbovec. Jej ojciec, Ivan Jurić był bogatym zarządcą Šanjugovo – posiadłości barona Gezy Raucha. Owocem związku Ivana i jego żony, Josipy Domin, oprócz Zagorki, była trójka jej rodzeństwa – dwóch braci i siostra¹⁹⁷.

Dzieciństwo Zagorki nie było szczęśliwe. Jej rodzice bardzo często wdawali się w kłótnie, a matka miała obsesję na punkcie seksualnej czystości, która niszczyła i doprowadzała rodzinę do szaleństwa. Przykładowo: kiedy Marija miała dziewięć lat, uczestniczyła we mszy świętej w lokalnym kościele, podczas której pocałowała dłoń księdza, tak jak to było wtedy w zwyczaju. Jej matka i chrzestna oskarżyły ją za uganianie się za mężczyznami¹⁹⁸.

Jej edukacja rozpoczęła się w posiadłości barona Raucha Goluboveca, gdzie była uczona razem z jego dziećmi przez prywatnych nauczycieli¹⁹⁹. Następnie uczęszczała do szkoły podstawowej w Varaždinie i liceum żeńskiego w klasztorze Sióstr Miłosierdzia w Zagrzebiu. Nauka przychodziła jej z łatwością, więc jej ojciec chciał wysłać ją do uniwersytetu w Szwajcarii, by mogła dalej się rozwijać. Baron Rauch popierał ten pomysł i był chętny wszystko sfinansować. Wizja ta została jednak stłamszona przez matkę Zagorki, która nie pozwoliłaby, by Marija „włóczyła się po jakiejś uczelni, gdzie byłaby narażona na kontakt z mężczyznami”²⁰⁰.

Zagorka swoją pierwszą gazetę, *Samostanske novine* (*Gazeta klasztorna*), wydała w wieku dwunastu lat w liceum klasztorным. Zawierała ona podania i legendy ludowe²⁰¹. Sama ją napisała, zredagowała i dystrybuowała – jeden oprawiony egzemplarz pożyczala uczniom do przeczytania.

¹⁹⁵ J. Ravlić, *Hrvatski narodni preporod: Ilirska knjiga*, Zagreb 1965, s. 7.

¹⁹⁶ Z datą narodzin Zagorki związanych jest wiele niejasności i nieporozumień, spowodowanych poniekąd przez samą pisarkę, która unikała podania dokładnego terminu. Najczęściej wymieniane były lata 1873, 1876 i 1879, jako rok urodzenia oraz 1 stycznia lub 1 marca, jako dzień narodzin. Z badań aktu urodzenia i chrztu ustalono, że prawidłową datą jest 2 marca 1873 r. Niestety, na jej nagrobku na cmentarzu Mirogoj widnieje błędna data, 1 marca 1879 r.

¹⁹⁷ M. Vujnović, *Forging the Bubikopf nation: a feminist political-economic analysis of Zenski list, interwar Croatia's women's magazine, for the construction of an alternative vision of modernity*, Iowa 2008, s. 109-110.

¹⁹⁸ Tamże, s. 112-113.

¹⁹⁹ Tamże, s. 113.

²⁰⁰ Tamże, s. 195.

²⁰¹ Tamże, s. 195.

Jej pierwsze literackie przedsięwzięcie nie zostało przyjęte pozytywnie przez przełożoną klasztoru. Gazeta została skonfiskowana, a Zagorka została ukarana²⁰².

Marija niestety nie skończyła szkoły. W 1889 r., na kilka miesięcy przed zakończeniem jej ostatniego roku szkolnego, opuściła liceum Sióstr Miłosierdzia i wróciła do domu, pod presją rodziców. Przebywała tam do roku 1890, kiedy została zmuszona do wyjścia za mąż za bogatego, węgierskiego urzędnika kolejowego, Andriję Matrą, który był od niej osiemnaście lat starszy. To małżeństwo zostało zorganizowane przez matkę oraz chrzestną Zagorki. Po ślubie nowożeńcy przeprowadzili się do węgierskiego, prowincjonalnego miasta Szombathely. Zagorka uczyła się węgierskiego, ale nadal tworzyła po kryjomu na strychu i starała się mówić po chorwacku, mimo dezaprobaty i zakazów męża²⁰³.

W październiku 1895 r. przyszły lider Chorwackiej Partii Chłopskiej, Stjepan Radić, poprowadził grupę studentów, którzy spalili węgierską flagę w akcie protestu przeciwko węgierskiemu uciskowi na placu głównym w Zagrzebiu. Mąż Zagorki dostrzegł okazję do wykorzystania jej zdolności pisarskich i poprosił ją o napisanie artykułu potępiającego całe wydarzenie. Miał on zostać napisany po węgiersku i opublikowany w jednej z wielu budapeszteńskich gazet. Marija stanowczo odmówiła, mimo gróźb męża, który chciał wysłać ją do szpitala psychiatrycznego. Uważał, że jej odmowa i zachowanie to akt szaleństwa. Po tym zajściu Zagorka uciekła od męża i znalazła schronienie w Sremskiej Mitrovicy, w domu swojego wujka. Następnie wyruszyła do Zagrzebia. Zdecydowała się pracować, by zarobić własne pieniądze, co w tamtych czasach było uznawane za niedopuszczalne. Mąż, niedługo po jej ucieczce, wysłał za nią list gończy, oskarżając ją o niepoczytalność. Po przybyciu do Zagrzebia, Zagorcy z pomocą kuzyna udało się wynająć mały pokój. Pewnej nocy została złapana przez policję i wysłana do szpitala psychiatrycznego. Jednakże po przeprowadzeniu badań lekarze stwierdzili, że nie jest chora psychicznie i pozwolili jej opuścić szpital²⁰⁴. Zagorka zaczęła sprzedawać rodzinną biżuterię i z tego się utrzymywać²⁰⁵. Kilka miesięcy później do jej drzwi zapukał ojciec i błagał ją, by wróciła z nim do domu, by uratować reputację rodziny. Marija jednak odmówiła i zerwała wszelki kontakt ze swoimi rodzicami²⁰⁶.

Rok 1896 był przełomowy dla Zagorki. Najpierw w czasopiśmie politycznym *Obzor* (*Horyzont*) został opublikowany jej artykuł *Egy percz* (*Jedna chwila*), pod którym po raz pierwszy podpisała się używając swojego najbardziej znanego pseudonimu – Zagorka. Artykuł skupiał się na problemie używania wyłącznie języka węgierskiego na dworcach kolejowych, którego ludność chorwacka nie rozumiała, przez co ludzie nie wiedzieli, dokąd jadą pociągi, wsiadali do złych pociągów, itp.²⁰⁷ Dzięki poparciu biskupa, Josipa Juraja Strossmayera, właściciela czasopisma *Obzor*, Zagorka została redaktorem, mimo głośnych sprzeciwów redaktora naczelnego, Šimy Mazzury, który uważał, że kobieta pracująca w redakcji to skandal kulturowy i moralny. W ciągu następnych lat Mazzura nie ukrywał swojej mizoginii i antyfeminizmu, używając obraźliwych i uwłaczających określeń opisując Zagorkę. Niemniej jednak odniosła ona sukces i stała się jedną z pierwszych dziennikarek politycznych w Europie Południowo-Wschodniej²⁰⁸.

W 1897 r. Zagorka założyła pierwszą w Chorwacji kobiecą organizację związkową *Kolo radnih žena* (*Koło kobiet pracujących*). Pierwszymi członkiniami były robotnice z Dioničkiej tiskary, które zrzeszyła pisarka, widząc, w jak trudnych warunkach pracowały te kobiety. Tak rozpoczęła się jej walka o równouprawnienie kobiet, zwłaszcza w zakresie praw człowieka i obywatela oraz prawa do pracy²⁰⁹. W 1899 r. Zagorka poszerzyła swoje horyzonty i wydała pierwszą powieść *Roblje* (*Niewolnicy*). Koszty wydania i druku pokrył biskup Strossmayer, który zachęcał ją do pisania

²⁰² *Kronologija života i rada. Marija Jurić Zagorka (Negovec, 2. ožujka 1873.–Zagreb, 30. studenog 1957.)*, zagorka.net/biografija/ [dostęp: 08.05.2023].

²⁰³ M. Vujnović, *Forging the Bubikopf nation...*, s. 120.

²⁰⁴ Tamże, s. 122-123.

²⁰⁵ *Kronologija života...* [dostęp: 08.05.2023].

²⁰⁶ M. Vujnović, *Forging the Bubikopf nation...*, s. 123.

²⁰⁷ *Kronologija života...* [dostęp: 08.05.2023].

²⁰⁸ S. Jakobović Fričec, *Marija Jurić*, [w:] *A Biographical Dictionary...*, s. 196.

²⁰⁹ *Kronologija života...* [dostęp: 08.05.2023].

powieści historycznych, które miałyby zastąpić czytelnikom utwory niemieckie, a przy tym popularyzowałyby chorwacką literaturę i język oraz chorwacką historię, która stanowiłaby fundament ich fabuły. Zagorka skupiła się na pisaniu tych powieści dopiero w roku 1910, pięć lat po śmierci Strossmayera²¹⁰.

Rok 1903 był czasem protestu i buntu przeciwko węgierskiemu banowi Károlowi Khuen-Hédervárowi, który przez dwadzieścia lat swoich rządów prowadził opresyjną politykę wobec Chorwatów, ich języka i praw. Zagorka przez pięć pełnych miesięcy, od marca przez lipiec, była jedynym redaktorem *Obzoru* – jej współpracownicy zostali aresztowani²¹¹. Brała udział w protestach i demonstracjach ulicznych, pomagała innym demonstrantom w ucieczce przed policją oraz pisała artykuły polityczne krytykujące rząd węgierski²¹². Jurić poprowadziła pierwszą demonstrację kobiet w Zagrzebiu, w której uczestniczyło ok. 1800 osób, za co została aresztowana i uwięziona²¹³. W więzieniu spędziła dwanaście dni, podczas których napisała dramat *Evica Gupčeva*²¹⁴, który skupia się na roli kobiet w historii narodu chorwackiego. Przez cenzurę nie mogła wystawić sztuki w Zagrzebiu. Udało się ją pokazać w Splicie, który był pod kontrolą austriacką i nie podlegał węgierskiej cenzurze²¹⁵.

Rok 1910 był dla Zagorki istotny z powodów zawodowych, jak i osobistych. W tym roku Chorwackie Stowarzyszenie Dziennikarzy (*Hrvatsko novinarsko društvo*) powstało z inicjatywy Milana Grlovicia. Marija była jednym z założycieli związku i zasiadała w zarządzie. Jej zadaniem było napisanie proklamacji o utworzeniu stowarzyszenia i zgromadzenie nowych członków. To wydarzenie polepszyło warunki pracy dziennikarzy. Przed powstaniem związku dziennikarze nie byli chronieni przez prawo, co narażało ich na presję i manipulację ze strony cenzorów, właścicieli gazet, itp. Po jego powstaniu powoli otrzymywali oni coraz większą ochronę prawną. Chorwackie Stowarzyszenie Dziennikarzy istnieje do dziś²¹⁶. W tym samym roku Zagorka wyszła także za mąż. Drugie małżeństwo zawarła z pisarzem komedii i dziennikarzem – Slavko Amadejem Vodvařką. Zaczęła używać dwóch nazwisk – Jurić Vodvařka. Informacji o ich związku nie ma wiele. Rozwiedli się w 1914 r.²¹⁷

Co jest moją winą?

Na skraju grobu, po 50 latach walki i pracy, spadło dziś na mnie ciężkie potępienie: bojkot społeczny i pracowniczy. Kto mnie pozywa? Kto sędzi? Dlaczego? Nie wiem. Prokurator, sędziowie z aktem oskarżenia nigdzie się nie pojawili. Dlatego u schyłku życia apeluję do uczciwości i ludzkości – o wysłuchanie mojego aktu oskarżenia i mojej obrony – o sprawdzenie dokumentów i żywych świadków – bo pragnę – i mam do tego prawo – umrzeć w uczciwości.

M. Jurić Zagorka, *Što je moja krivnja?*, scribd.com/document/501957131/Marija-Jurić-Zagorka-Što-Je-Moja-Krivnja

[dostęp: 19.06.2023]

Zagorka w 1925 r. założyła pierwsze czasopismo przeznaczone wyłącznie dla kobiet – *Ženski list* (*Kobiece czasopismo*). Pisała artykuły na różne tematy, od mody po gospodarstwo domowe lub społeczeństwo. Czasopismo wspierało prawa kobiet i idee feministyczne. Marija odeszła z redakcji w 1938 r. i założyła nowe czasopismo dla kobiet – *Hrvaticę*, która także propagowała idee feministyczne i patriotyczne²¹⁸. *Hrvatica* (*Chorwatka*) została rozwiązana przez ustaszów w 1941 r.²¹⁹

²¹⁰ Tamże.

²¹¹ M. Vujnović, *Forging the Bubikopf nation...*, s. 132.

²¹² *Kronologija života...* [dostęp: 08.05.2023].

²¹³ S. Jakobović Friebec, *Marija...*, s. 196.

²¹⁴ M. Vujnović, *Forging the Bubikopf nation...*, s. 133.

²¹⁵ *Kronologija života...* [dostęp: 08.05.2023].

²¹⁶ Tamże.

²¹⁷ Tamże.

²¹⁸ Tamże.

Zagorka zmarła w nocy 30 listopada 1957 r. w swoim mieszkaniu przy ulicy Dolac 8, w Zagrzebiu. Została pochowana na cmentarzu Mirogoj²²⁰.

Fot. 7.1. Mieszkanie Mariji Jurić Zagorki w Zagrzebiu

Źródło: hvm.mdc.hr/files/images/muzeji/stalni_postav/Memorijalni_stan_Marije_Juri_Zagorke/galerija/Memorijalni-stan-Marije-Juri-Zagorke_slika5.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Zagorka spędziła większość swojego życia w Zagrzebiu, największym mieście i stolicy Chorwacji. Jest ono położone u podnóża Medvednicy, na północnym brzegu Sawy. Zamieszkuje je ponad 750 tys. mieszkańców. Przy ulicy Dolac 8 znajduje się mieszkanie Zagorki, w którym przebywała od 1938 r. aż do swojej śmierci w 1957 r.²²¹ Od 2009 r. ma tam siedzibę Centrum Studiów Kobięcych (dalej: CSK, chor. *Centar za ženske studije*), pierwsze nieinstytucjonalne centrum edukacyjnego w Chorwacji. Zostało założone przez feministki, badaczki, artystki i aktywistki w 1995 r.²²² Izba Pamięci Mariji Jurić Zagorki (*Memorijalni stan Marije Jurić Zagorka*) to jeden z jego projektów. Izba została udostępniona zwiedzającym po odkupieniu mieszkania Zagorki przez władze miejskie od jej spadkobierców i oddaniu go do użytku CSK²²³. Znajduje się tam stała ekspozycja pamięci Zagorki (*Memorijalne zbirke Zagorka*). Można zobaczyć meble Zagorki, stare i nowe wydania jej książek, czasopisma oraz jej maszynę do pisania, na której stworzyła swoje powieści²²⁴. CSK od 2007 r. organizuje coroczne Dni Mariji Jurić Zagorki²²⁵ upamiętniające rocznicę jej śmierci, w ramach których prowadzi działalność dokumentalno-informacyjną oraz edukacyjną i kulturalną. Centrum obchodzi też jej urodziny, a w każdy trzeci czwartek miesiąca prowadzone są publiczne wykłady na temat Zagorki i literatury kobiecej²²⁶.

Przy ulicy Krvavi most 2 znajduje się Biblioteka Mariji Jurić Zagorki, w neorenesansowym domu Vilima Schwarza, który został zaprojektowany i zbudowany w 1882 r. przez wybitnego architekta Kuno Weidmanna. Biblioteka została założona w 1954 r. i pierwotnie nazywała się *Gornji grad*. Nazwę zmieniła w 1994 r. Gromadzi wiedzę na temat życia i twórczości Zagorki oraz

²¹⁹ S. Jakobović Fribec, *Marija...*, s. 197.

²²⁰ *Kronologija života...* [dostęp: 08.05.2023].

²²¹ Tamże.

²²² Centrum założyły: Aida Bagić, Rada Borić, Nadežda Čaćinović, Sanja Iveković, Željka Jelavić, Biljana Kašić, Jasmina Lukić, Nela Pamuković, Karmen Ratković, Vesna Teršelić, Neva Tölle i Maja Uzelac. Zob. zenstud.hr/o-nama/povijest/ [dostęp: 08.05.2023].

²²³ A. Gostomska, *Zagorka. Fenomen (nie)obecny*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 12, 2022, s. 6-7.

²²⁴ *Stan Marije Jurić Zagorka*, zagorka.net/stan-marije-juric-zagorka/ [dostęp: 08.05.2023].

²²⁵ Pełna nazwa tego wydarzenia to: *Kulturno-znanstvena manifestacija Dani Marije Jurić Zagorka*.

²²⁶ A. Gostomska, *Zagorka...*, s. 7.

innych instytucji, które takie informacje posiadają. Zajmuje się także pozyskiwaniem artefaktów związanych z Zagorką. Dzięki współpracy z Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu wzbogaciła swoje zbiory o prace studentów, poświęcone Zagorce. Warte uwagi są oryginalne listy Zagorki pisane do Nady Volarić – wieloletniej współpracownicy, której podyktowała wiele ze swoich dzieł. Biblioteka posiada także portret pisarki, подарowany przez malarza Gorana Vilicia²²⁷.

Ulica Tkalčičeva jest jedną z najczęściej uczęszczanych ulic centrum Zagrzebia. Jest rozpoznawalna dzięki licznym kawiarniom, barom i restauracjom. Na jej początku znajduje się pomnik Mariji Jurić Zagorki, wykonany z brązu przez rzeźbiarza Stjepana Gračana, ustawiony w 1990 r.²²⁸ Przedstawia postać w pół kroku i jest wielkości przeciętnej kobiety²²⁹.

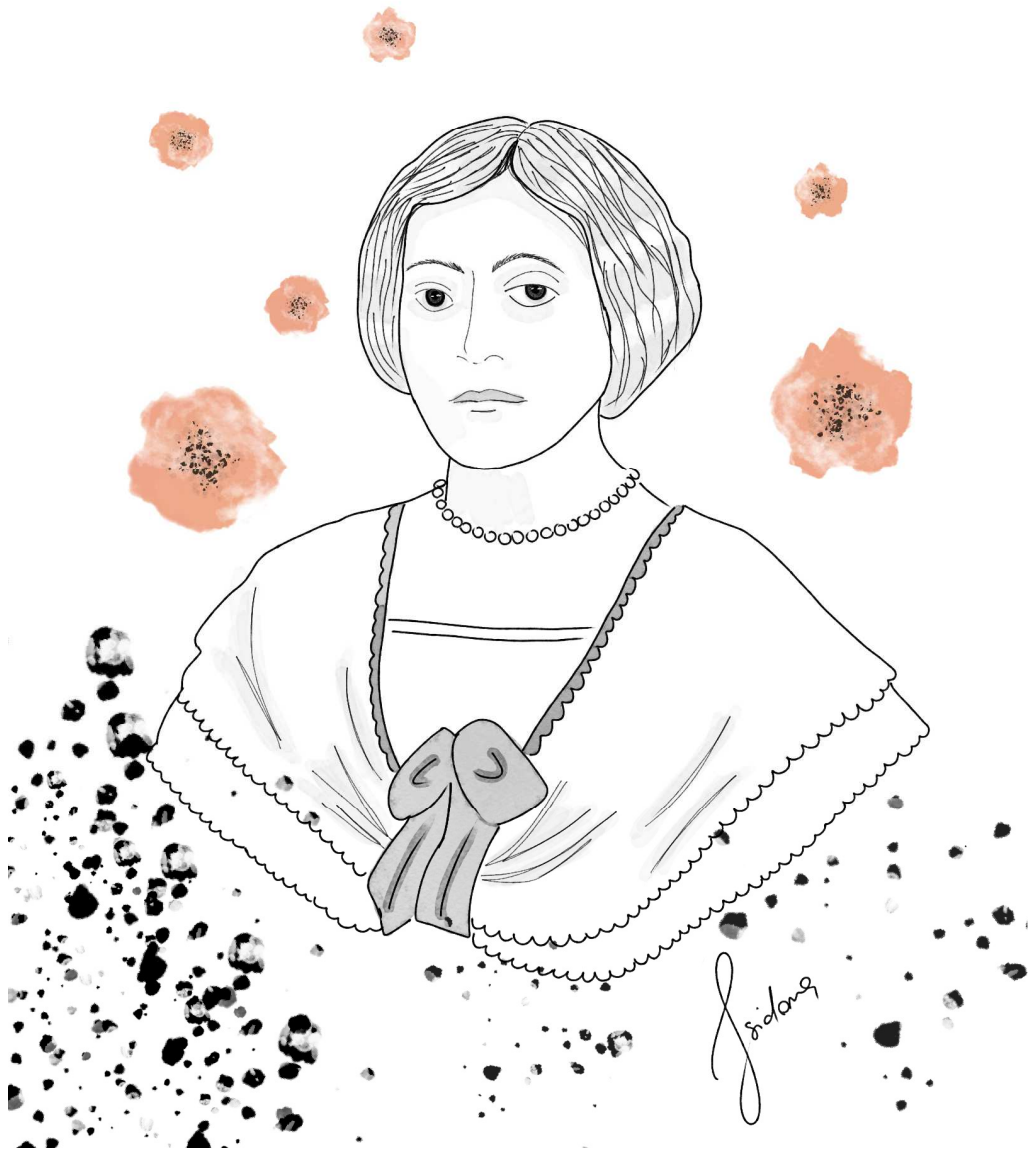
Fot. 7.2. Pomnik Mariji Jurić Zagorki w Zagrzebiu

Źródło: img.itinari.com/activity/images/original/-wiki-dalibor-bosits-marijajuriczagorka.jpg (dostęp: 13.06.2023)

²²⁷ *Knjižnica Marije Jurić Zagorke*, kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-marije-juric-zagorke/o-knjiznici-662/osnovni-podaci16582/16582 [dostęp: 08.05.2023].

²²⁸ I. Klindić, *Brončani spomenik Mariji Jurić Zagorki na početku Tkalčičeve ulice*, licegrada.hr/broncana-skulptura-marije-juric-zagorke-na-pocetku-tkalciceve-ulice/ [dostęp: 08.05.2023].

²²⁹ spomenik.pbworks.com/w/page/38607229/Marija_Jurić_Zagorka?revision=113601906 [dostęp: 08.05.2023].

Karina Rakoczy

VIII. ISIDORA SEKULIĆ

Była pierwszą kobietą, która została członkinią Serbskiej Akademii Nauk, a także pierwszą pisarką, która zyskała znaczne uznanie w Serbii. Isidora Sekulić przyszła na świat 16 lutego 1877 r. w serbskiej wsi Mošorin, która położona jest w Wojwodinie (ówczesne Austro-Węgry). Była córką prawnika, Danilo Sekulicia i Ljubicy Sekulić. W 1881 r., kiedy Isidora miała cztery lata, siedmioletni brat przyszłej pisarki, Predrag zmarł z powodu gruźlicy, a dwa lata później ich matka podzieliła jego los. Ojciec Isidory odszedł w wyniku tej samej choroby w 1900 r., kiedy jego córka była już dorosła i zdobywała wykształcenie. Isidora pozostała więc bez bliskich krewnych²³⁰.

Młoda kobieta dużo podróżowała, a za granicą spędziła w sumie ok. dziewiętnaście lat. Wykształcenie początkowo zdobywała w Nowym Sadzie i Somborze. W 1894 r. rozpoczęła edukację w dziedzinie nauk przyrodniczych na Węgrzech, którą zakończyła z sukcesem trzy lata później. Od 1903 r., przez następne czterdzieści jeden lat, aż do 1944 r., aktywnie udzielała się w kobiecej organizacji *Kolo srpskih sestara* (Koło Serbskich Sióstr), która działała na rzecz równouprawnienia kobiet²³¹.

W 1909 r. przyszła pisarka wróciła do Serbii i w 1912 r. osiadła w Belgradzie. Isidora była erudytką, tzn. posiadała obszerną wiedzę na temat literatury francuskiej, angielskiej, rosyjskiej czy skandynawskiej. Zwiedziła m.in. Włochy, Anglię i Francję. Podczas pobytu w Norwegii poznała Emila Stromnickiego – polskiego lekarza, którego poślubiła w 1913 r. Emil, niestety, zmarł prawdopodobnie w grudniu 1913 r., a Isidora już nigdy nie zdecydowała się na ponowne zamążpójście. W tym samym roku zadebiutowała też jako pisarka, a jej pierwszym dziełem były opowiadania i impresje *Towarzysze podróży* (*Saputnici*). Po śmierci męża kontynuowała edukację i w 1922 r. w Berlinie uzyskała stopień doktora w dziedzinie filozofii. Po tym aż do emerytury w 1931 r. wykonywała zawód nauczycielki w Belgradzie. W 1926 r. Isidora została sekretarzem belgradzkiego PEN Clubu. Pisarka była feministką i z determinacją działała na rzecz praw kobiet. Należała do zarządu serbskiego stowarzyszenia literackiego *Odbor srpske književne zadruge*, z którego jednak odeszła z powodu poglądów jego założyciela, który nie potrafił zaakceptować członkostwa kobiety-pisarki. W 1950 r., w wieku 72 lat Isidora została, jako pierwsza kobieta w historii, członkinią Serbskiej Akademii Nauk. Należała też do serbskiego Towarzystwa Edukacji Kobiety i Ochrony Jej Praw. W trakcie swoich licznych podróży u boku innych aktywistek wygłosiła wiele apeli na temat praw kobiet oraz ich pozycji w społeczeństwie. To Isidorze Sekulić jako pierwszej udało się zyskać uznanie dla swej twórczości pisarskiej, w czasach, gdy to jeszcze mężczyźni dominowali w dziedzinie literatury²³².

Isidora była pisarką, tłumaczką, zapaloną podróżniczką, starannie wykształconą osobą, feministką i aktywną działaczką na rzecz praw kobiet. Zmarła 5 kwietnia 1958 r. w Belgradzie. W dniu śmierci miała 81 lat. Owocem jej długoletniej pracy jest nie tylko wybitna spuścizna literacka (o której dowiemy się więcej w dalszej części rozdziału), ale i umocnienie pozycji pisarek w Serbii. Zaangażowanie Isidory w sprawy kobiet – zarówno w jej dziełach, jak i w działalności społecznej – można zidentyfikować jako wczesny feminizm. Pisarka w krytyczny sposób eksplorowała kobiecość w różnych aspektach i broniła pozycji kobiet oraz ich statusu społecznego – sama była owdowiałą, niezamężną i bezdzietną osobą, która jednak niepodzielnie oddawała się swojej karierze i próbowała umożliwić to innym kobietom.

²³⁰ I. Nenić, *Isidora Sekulić*, [w:] *A Biographical Dictionary...*, s. 491.

²³¹ Tamże, s. 491-492.

²³² Tamże, s. 492.

W pisarskim dorobku Isidory Sekulić obok prozy możemy znaleźć także liczne eseje – o istnieniu niektórych nie wiedzą nawet niektórzy specjaliści. To one właśnie stanowią esencję poglądów feministycznych, nie zawsze wyrażonych dosłownie, pisarki.

W 1911 r., a więc dwa lata przed prozatorskim debiutem Isidory i na początku jej eseistycznej twórczości, powstał tekst zatytułowany *Ima li pravo Konstantin Bruner? (Czy Constantin Brunner ma rację?)*. Esej ten jest mało znany i bardzo często nie do końca rozumiany. Isidora w swojej pracy zwraca uwagę na istotny problem w europejskim modernizmie. Porusza kwestię ograniczania kobietom możliwości uczestnictwa w literaturze, kulturze i historii na przestrzeni wieków oraz w czasach jej współczesnych. Isidora odważnie kpi z dualizmu płciowego i polemizuje z mizoginistycznymi głosami europejskich filozofów tamtego okresu. Jednak jej tezy oraz sposób pisania sprawiają, że esej ten odbierany jest jako antyfeministyczny, a fakt, iż jego autorką była kobieta, wywołuje niemałe zdziwienie wśród męskich krytyków²³³.

Tezy Isidory zostały jednak przedstawione w sposób, który wymaga od nas nieszablonowego myślenia. Nie mówi ona bezpośrednio o problemie relacji mężczyzny i kobiety, zamiast tego krytykuje dualizm płciowy i utrwaloną rolę kobiety w społeczeństwie oraz jej niższość w stosunku do mężczyzn, przedstawiając skrajne tezy antyfeministyczne.

Żadnemu bogu nie jest tak trudno służyć jak mężczyźnie (*čovek*²³⁴); a kobieta jest niewolnicą mężczyzny, zaś niewolnik traci swoją duszę. W tym wszystko się zawiera. [...] Kobieta podąża za mężczyzną. [...] On wybiera, on stawia wymagania, które my spełniamy, on legitymizuje naszą wartość. My wciąż jeszcze żyjemy cudzą świadomością, świadomością mężczyzny²³⁵.

Poza esejami twórczość Isidory Sekulić obejmuje także opowiadania i impresje, jak i artykuły krytycznoliterackie, listy i relacje z podróży. Proza artystyczna pisarki charakteryzuje się wyrazistym i zwartym stylem. Poza kwestią męskiej dominacji w społeczeństwie (*Kronika prowincjonalnego cmentarza*, 1940) autorka podejmowała także takie tematy, jak zanikanie serbskiego mieszczaństwa (*Diakon cerkwi Bogurodzicy*, 1919) czy życie w trakcie II wojny światowej i problem zachowania człowieczeństwa w tym okresie (*O moim narodzie*, 1948). Jej dzieła zawierały silny pierwiastek psychologiczny. Eseje autorstwa Isidory poruszały natomiast takie tematy, jak literatura, muzyka i teatr oraz język i filozofia. Kobieta była także tłumaczem, przekładała m.in. Edgara Poe’go, Fiodora Dostojewskiego i Oscara Wilde’a²³⁶.

Kosta Huragan

Na cmentarzu pod wielkim konarem słynnego orzecha widać jeszcze resztki grobu Kosty Huragana. Grób był ubogi, a w dodatku, gdy nadeszła pora na dojrzałe orzechy, chodziły po nim dzieci. Biedny Kosta Huragan. W czasie jego pogrzebu drzewo nie było jeszcze tym królewskim orzechem, którym jest teraz, ani wielka gałąź nie mogła osłaniać jego grobu, ani też ów nieszczęsny człowiek nie miał w sobie nic z huraganu. Przewisko to było i pozostało tylko przypadkową i nieważną rzeczą w życiu majstra Kosty.

I. Sekulić, *Kosta Huragan*, [w:] *Kroniki małomiasteczkowego cmentarza*, tłum. M. Korodowicz, Warszawa 1983, s. 15.

Na wyrażone ustnie życzenie Isidory Sekulić, które później zostało prawnie potwierdzone decyzją Drugiego Sądu Rejonowego w Belgradzie, prywatna biblioteka pisarki wraz z jej rzeczami

²³³ M. Koch, *Mistrzynie myślenia...*, s. 128-131.

²³⁴ W języku serbskim *čovek* ('człowiek') i *muškarac* ('mężczyzna') są synonimami. W czasach modernizmu słowo *čovek* było używane w kontekście mężczyzny.

²³⁵ M. Koch, *Mistrzynie myślenia...*, s. 132.

²³⁶ *Isidora Sekulić*, pl.wikipedia.org/wiki/Isidora_Sekulić [dostęp: 02.05.2023]. Kompleksowe omówienie dorobku Isidory Sekulić polski Czytelnik znajdzie w: M. Koch, *Podróże w czasie i przestrzeni. Proza Isidory Sekulić*, Wrocław 2000.

osobistymi zostały przekazane Bibliotece Uniwersyteckiej im. Svetozara Markovicia w Belgradzie. Jest ona centralną biblioteką Uniwersytetu w Belgradzie oraz największą taką instytucją w Serbii. Jej budynek znajduje się na bulwarze Króla Aleksandra 71. Biblioteka została wybudowana z zasobów finansowych przekazanych przez biznesmena i filantropa Andrew Carnegie po I wojnie światowej. Uroczyste otwarcie instytucji miało miejsce w dniu św. św. Cyryla i Metodego, 24 maja 1946 r., natomiast imię Svetozara Markovicia nadano jej w 1946 r., w stulecie jego urodzin. Kiedy podczas II wojny światowej Biblioteka Narodowa w Belgradzie uległa zniszczeniu, Biblioteka Uniwersytecka, która wówczas posiadała 280 000 woluminów, przejęła jej funkcję²³⁷.

Fot. 8.1. Biblioteka Uniwersytecka w Belgradzie

Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/Univerzitetska_biblioteka%2C_Beograd_10.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Po otwarciu Biblioteki Uniwersyteckiej im. Svetozara Markovicia w jej zasobie znajdowały się 57 254 publikacje (monografie i czasopisma), natomiast dzisiaj zbiór liczy ich już ok. 1 700 000, w tym egzemplarze rzadkie lub cenne. Biblioteka jest także w posiadaniu 33 oddziałów specjalnych

(serb. *legati*), tzn. prywatnych zbiorów książek i czasopism oraz rzeczy osobistych, pośmiertnie przekazanych przez pisarzy, profesorów i inne osoby bliskie instytucji. Kolekcje te są przechowywane jako całość (np. Sala Pamięci Isidory Sekulić) i traktowane ze specjalną uwagą i ostrożnością. Znajdują się w podziemiach biblioteki. Tam też możemy znaleźć Czytelnię Działu Rzadkości, gdzie umożliwione jest nam zapoznanie się ze zbiorami specjalnymi, np. rękopisami²³⁸.

Fot. 8.2. Dom Isidory Sekulić w Belgradzie

Źródło: beogradskonasledje.rs/wp-content/uploads/2022/09/01-34-1024x642.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Isidora Sekulić w testamencie ustnym przekazała Bibliotece Uniwersyteckiej wyposażenie swojego gabinetu, prywatną bibliotekę, która liczy ponad 3000 książek i ok. 80 tytułów czasopism, 21 obrazów oraz rękopisy, które udostępnia się czytelnikom w formie digitalnej. Pisarka pozostawiła instytucji także maszyny do pisania, które przechowywane są w sejfie i wyjmowane w razie potrzeby oraz przybory do pisania, okulary, broszki i biżuterię. Isidora obdarowała bibliotekę swoim dobytkiem z myślą, aby ludzie korzystali z jej rzeczy i czytali książki, które do niej należały. Jest to jeden z najbogatszych i najlepiej zachowanych zbiorów specjalnych, który udostępniany jest zwiedzającym podczas Dni Europejskiego Dziedzictwa Kulturowego. Zaintere-

²³⁷ unilib.rs/o-nama/istorijat/ [dostęp: 03.05.2023].

²³⁸ Универзитетска Библиотека „Светозар Марковић”, [sr.wikipedia.org/wiki/Универзитетска_библиотека_„Светозар_Марковић”](https://sr.wikipedia.org/wiki/Универзитетска_библиотека_„Светозар_Марковић) [dostęp: 03.05.2023].

sowani mieli też szansę przyjrzeć się z bliska prywatnemu dziedzictwu pisarki w 2016 r., kiedy to Biblioteka Uniwersytecka we współpracy z gminą Savski Venac oraz Domem Króla Piotra I zorganizowali wystawę, przedstawiającą gabinet Isidory Sekulić, którego rekonstrukcji podjęły się Laura Barna i Lidija Jakšić. Na ekspozycji można było zobaczyć setki książek w języku serbskim, francuskim i niemieckim, biurko, przy którym Isidora pisała, zdjęcia z jej mieszkania, dwa tapicerowane fotele, zegar ścienny i radio. Jedynie stoliki uzupełniające wystawę nie należały do Isidory. Wydarzenie odbyło się w Domu Króla Piotra I, który znajduje się na tej samej ulicy co budynek, w którym pisarka spędziła ostatnie dwadzieścia lat życia²³⁹.

Fot. 8.3. Pomnik Isidory Sekulić przed gmachem Wydziału Pedagogicznego w Somborze

Źródło: ocdn.eu/pulscms-transforms/1/ (dostęp: 13.06.2023)

W Belgradzie, pod adresem Vase Pelagicia 70 znajduje się Dom Isidory Sekulić. Został on zbudowany na wzgórzu Topčider w latach międzywojennych jako typowy dom rodzinny z ogrodem. Budynek ten jest zabytkiem kultury, jednak ponieważ pisarka przekazała wszystkie swoje rzeczy prywatne Bibliotece Uniwersyteckiej w Belgradzie, nic nie wskazuje na jej wieloletnie życie w tym miejscu²⁴⁰. Poza domem Isidory Sekulić w Belgradzie, istnieje również miejsce, w którym bohaterka tego rozdziału się wychowała. Znajduje się ono w rodzinnej wsi pisarki, Mošorin. Niestety, pomimo statusu zabytku kulturowego Wojwodiny, budynek ten został zaniedbany do tego stopnia, że osiedlili się w nim bezdomni.

Isidora Sekulić została pochowana na cmentarzu Topčider w Belgradzie. Pisarka

poprzez swoje prace oraz aktywne działanie na rzecz praw kobiet wywarła bardzo duży wpływ na ich emancypację, ich jakościowy i ilościowy udział w różnych dziedzinach sztuki oraz kulturowy rozwój Serbii. Do dziś jest przez wielu ceniona i uwielbiana. Powstały m.in. fundacja jej imienia oraz Nagroda Literacka im. Isidory Sekulić, a także pomniki, np. pomnik Isidory, który znajduje się przed gmachem Wydziału Pedagogicznego w Somborze²⁴¹.

Od września 2009 r. pod patronatem gminy miejskiej Savski Venac oraz Domu Króla Piotra I realizowany jest także projekt *Isidora nas sluša*, który stanowi hołd wobec pisarki i polega na organizowaniu forów literackich, czyli rozmów z ważnymi pisarzami, poetami, krytykami oraz wydawcami, w celu ukazania wiodących problemów w literaturze i kulturze poprzez polemiczne rozmowy i dyskusje. Autorką projektu jest pisarka Laura Barna, korzystająca ze wsparcia Stowarzyszenia Obywatelskiego *Organizacija*²⁴².

²³⁹ Legat Isidore Sekulić, sr.wikipedia.org/sr-el/Легат_Исидоре_Секулић [dostęp: 03.05.2023]; Lj. Bukvić, *Biblioteke legati kao čuvari kulturnog nasleđa*, kucastil.rs/lifestyle/biblioteke-legati-kao-cuvari-kulturnog-nasledja [dostęp: 03.05.2023].

²⁴⁰ Кућа Исидоре Секулић, sr.wikipedia.org/wiki/Кућа_Исидоре_Секулић [dostęp: 03.05.2023].

²⁴¹ Isidora... [dostęp: 02.05.2023].

²⁴² Исидора нас слуша, sr.wikipedia.org/wiki/Исидора_нас_слуша [dostęp: 03.05.2023].

Patrycja Alama

IX. KSENİJA ATANASIJEVIĆ

Ksenija Atanasijević jest pierwszą kobietą w historii Serbii z tytułem naukowym doktora. Jego przyznanie wiązało się z wieloma wątpliwościami ze strony profesorów Uniwersytetu w Belgradzie. Przyznać tytuł doktora czy nie przyznać, oto jest pytanie...

Ksenija Atanasijević urodziła się w 1894 r. w Belgradzie. O jej relacji z rodzicami nie wiadomo zbyt wiele, ponieważ zmarli oni niedługo po jej przyjściu na świat. Matka Kseniji, Jelena, umarła od razu po porodzie, natomiast ojciec, który zarządzał jednym z belgradzkich szpitali, odszedł, gdy Ksenija miała dwanaście lat. Pod opiekę młodą kobietę wzięła jej ciotka. Właściwie do momentu rozpoczęcia przez bohaterkę tego rozdziału edukacji wyższej, mało wiemy na temat jej życia, zarówno prywatnego, jak i naukowego. Wiadomo, iż po zakończeniu szkoły podstawowej, w czasach gimnazjalnych, zaczęła interesować się filozofią. Jej miłość do filozofii zauważyli nauczyciele. Ksenija dobrze odnajdywała się również w sferze lingwistycznej – znała kilka języków obcych. Zanim omówimy kwestię tytułu naukowego Kseniji, musimy wspomnieć o jej twórczości. W 1911 r., kiedy jeszcze nie była studentką, opublikowała autorskie tłumaczenie tekstu *Trojka* rosyjskiego pisarza Nikołaja Niekrasowa. W 1912 r. rozpoczęła studia na Uniwersytecie w Belgradzie²⁴³. Mniej więcej w tym samym czasie w czasopiśmie *Ženski svijet* pojawiały się pierwsze prace Kseniji, dotyczące np. literatury. Kolejnym krokiem kobiety w stronę propagowania swojej miłości do literatury i filozofii było założenie własnego czasopisma pod nazwą *Dan*. Publikowano w nim później teksty znanych serbskich pisarzy, takich jak Miloš Crnjanski czy Ivo Andrić²⁴⁴.

Zanim przejdziemy do 1920 r., czyli do momentu, w którym Atanasijević obroniła swoją rozprawę doktorską, powiedzmy coś o jej drodze do osiągnięcia tego tytułu. Ksenija przenosi się do Paryża i Genewy, aby pogłębić wiedzę dotyczącą tematu, który potem został przez nią wykorzystany do napisania pracy doktorskiej. Kobietę interesowały postulaty włoskiego filozofa – Giordano Bruno – z którymi mogła się zgadzać lub polemizować. W ten sposób powstała jej praca pt. *Brunovo učenje o najmanjem*. 21 czerwca 1920 r., w wieku dwudziestu ośmiu lat obroniła rozprawę doktorską pod właśnie takim tytułem. Interesujące jest natomiast to, co działo się tuż przed obroną czy też w jej trakcie. Zanim uzyskała tytuł doktora i najwyższą ocenę swojej pracy, od komisji egzaminacyjnej w Uniwersytecie w Belgradzie usłyszała kilka specyficznych słów. Zasiadał w niej wówczas profesor Branislav Petronijević, Milutin Milanković i jeszcze kilku innych profesorów. To właśnie oni zadali w obecności Kseniji pytanie, które dziś zdecydowanie zostałoby uznane za co najmniej nieadekwatne do sytuacji. A brzmiało ono tak: „Czy wszystko w porządku z hormonami naszej doktorantki?” Co doprowadziło do zadania tak specyficznego pytania? Być może fakt, że nieprzekonani o inteligencji Kseniji profesorowie chcieli poznać stan wiedzy filozofki na temat geometrii. Być może przypuszczano, że jako kobieta, wrażliwa na kwestie filologii i filozofii, nie będzie potrafiła rozwiązać skomplikowanych zadań. Bohaterka tego rozdziału poradziła sobie z pytaniem, dotyczącym geometrii, a zaskoczeni profesorowie zadali jej wówczas zacytowane przez nas wcześniej pytanie²⁴⁵. Najważniejsze jest jednak to, że pomimo sprzeciwu niektórych profesorów, Ksenija i tak otrzymała tytuł naukowy. Oprócz tego, że Kseniji nadano tytuł doktora jako pierwszej kobiecie w Serbii, ważne jest też to, że specjalizowała się ona w takiej

²⁴³ Ksenija Atanasijević, en.wikipedia.org/wiki/Ksenija_Atanasiyevic [dostęp: 10.04.2023].

²⁴⁴ A. Đurakovac, Ksenija Atanasijević – između filozofije i životne drame, portalmladi.com/ksenija-atanasijevic-prva-zena-doktor-nauka-u-srbiji/ [dostęp: 10.04.2023].

²⁴⁵ N. Anđelković, Srbija i žene: Ksenija Atanasijević – prva žena s titulom doktora nauka, feministkinja, filozofkinja koja je stradala u svim režimima, bbc.com/serbian/lat/srbija-55942890 [dostęp: 10.04.2023].

nauce, jak filozofia. Dalsza kariera uniwersytecka Kseniji nie była łatwa. Kontrowersje wzbudzała jej płeć, co dziś jest nie do pomyślenia. Od roku 1923 badaczka wykładała na Uniwersytecie w Belgradzie filozofię klasyczną, nowożytną, a także średniowieczną. W roku 1936 złożyła rezygnację z prowadzenia wykładów na uczelni. Przytoczymy kilka przykładów traktowania młodej naukownicy, które doprowadziły do tej decyzji. Pochodzą z pracy pt. *Ksenija Atanasijević. O meni će govoriti moja dela*. W 1924 r. w czasopiśmie *Srpski književni glasnik* badaczka polemizuje z ustaleniami swojego współpracownika, Nikoli Popovicia. Zamieszanie wokół pracy naukowca trwa dość długo, bo aż dwa lata. Teksty naukowe Popovicia były krytykowane, a ich wartość merytoryczna podważana. W jego obronie stanął profesor Branislav Petronijević, kończąc tym jednocześnie spór między badaczami. Sytuacja doprowadziła do stopniowo narastających dążeń do usunięcia Kseniji z uniwersytetu. Lilijana Vuletić wspomina jeszcze o momencie, w którym to Ksenija została posądzona o plagiat. Kobieta, czekając na decyzję, dotyczącą rozwoju jej kariery w kierunku uzyskania stanowiska profesora nadzwyczajnego na uniwersytecie, musiała przetrwać trudny czas. Profesor archeologii Miloje Vašić wniósł oskarżenie o plagiat, oświadczając, że Ksenija Atanasijević „w jednym ze swych artykułów przywołała słynnego pisarza, nie oznaczając ani jego, ani też jego pracy”²⁴⁶. Z tego powodu ponownie próbowano wydrzeć kobietę z uniwersytetu. Proces ten trwał od roku 1928, przez osiem kolejnych lat, ponieważ trudno było dowieść, że Ksenija naruszyła w jakiś sposób prawa autorskie. W roku 1935 na nocnym posiedzeniu zarządu uniwersytetu postanowiono, iż Ksenija nie otrzyma tytułu profesora nadzwyczajnego. Rok później badaczka zrezygnowała z pracy na uczelni. Kobieta otrzymała wsparcie od innych naukowców, niemniej jednak po zakończonej karierze na uniwersytecie, musiała się borykać z innymi trudnościami. Problematiczne okazały się gazety, w których oczerniano filozofkę, na co „odpowiadała tekstami polemizującymi w celu zdementowania spekulacji i kłamstw, w celu obrony samej siebie i swojej profesjonalnej i moralnej uczciwości”²⁴⁷. Z działalności naukowej kobieta nie rezygnuje i dalej wydaje teksty, poświęcone filozofii i etyce. Uniwersytet w Belgradzie jest więc jedną z ważniejszych destynacji dla naszego przewodnika. Był on silnie związany z życiem emancypantki, miłośniczki filozofii i pierwszej kobiety z tytułem doktora w Serbii.

Wstęp

Istnieją dwa punkty, w których doktryna Giordana Bruna, niewątpliwie największego filozofa XVI wieku, znacząco odbiega od doktryny Arystotelesa, który, zdaniem Bruna, był „najgłupszy ze wszystkich filozofów” (*stupidissimus omnium philosophorum*). Po pierwsze, Arystoteles twierdził, razem z Ptolemeuszem, że w środku skończonego wszechświata, który jest zakończony sferą graniczną gwiazd stałych, znajduje się stała ziemia, wokół której krążą wszystkie ciała niebieskie.

K. Atanasijević, *Бруново учење о најмањем*, Belgrad 1922, s. 3, scribd.com/document/333757369/Ksenija-Atanasijević-Brunovo-Učenje-o-Najmanjem# [dostęp: 12.06.2023].

Uniwersytet w Belgradzie powstał w 1808 r. Wówczas funkcjonował on pod nazwą Wielka Szkoła. Rozwój najpierw Wielkiej Szkoły, a następnie uniwersytetu zawdzięczamy osobowości, jaką był Dositej Obradović. Jednak za program i wszelkie działania, dotyczące powstania Wielkiej Szkoły, odpowiedzialny był Ivan Jugović. Jednym z pierwszych profili w instytucji był wydział prawniczy, posiadający w swojej ofercie edukacyjnej przedmioty ukierunkowane historycznie (np. historię prawoznawstwa czy nawet historię, związaną z Cerkwią)²⁴⁸. Oprócz prawniczego

²⁴⁶ L. Vuletić, *Ksenija Atanasijević u realjama akademskih elita i čaršije*, [w:] *Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela*, red. M. Dokmamović, Beograd 2020, s. 14.

²⁴⁷ Tamże, s. 18.

²⁴⁸ S. Avramović, *Nastanak i razvitak pravnoistorijskih predmeta na pravnom fakultetu u Beogradu*, „Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu” 5-6, 2013, s. 923-924.

istnieje już wówczas profil filozoficzny i inżynierski²⁴⁹. Od 1813 do 1841 r. w Serbii dochodzi do застоju w edukacji z powodu wrogich stosunków z Turcją. Rok 1841 jest momentem, w którym rozpoczął się rozwój Wielkiej Szkoły. Jest to związane z tym, iż jedno z liceów przeniosło swoją działalność właśnie do Belgradu, a tym samym rozpoczęło współpracę z Wielką Szkołą. Prawo, które było jednym z pierwszych kierunków, realizowanych przez tę placówkę, mogły studiować osoby, które uprzednio zakończyły dwuletnią edukację na profilu filozoficznym. Nauczanie wówczas trwało pięć lat (dwa lata to studia filozoficzne, trzy – ściśle prawnicze). W kolejnych latach plan studiów został rozszerzony również o przedmioty z zakresu prawoznawstwa.

Fot. 9.1. Uniwersytet w Belgradzie

Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/2b/Rektorat_Beogradskog_univerziteta.jpg/1200px-Rektorat_Beogradskog_univerziteta.jpg (dostęp: 13.06.2023)

Wkrótce uregulowany został także tok studiów – od 1853 r. nie trzeba już uczęszczać na zajęcia z filozofii, jeśli chce się zostać prawnikiem. Zmienia się znów plan studiów (tym razem rozszerza się on o prawo rzymskie czy też o historię praw Słowian). Przełomowy w historii obiektu jest zdecydowanie 1863 r.,

kiedy to zaczęto dążyć do założenia instytucji o nazwie Uniwersytet w Belgradzie. Trzeba będzie na to poczekać jeszcze kilkadziesiąt lat, niemniej jednak podejmowane są już wówczas poważne działania. Wielka Szkoła otrzymuje swoją siedzibę. Była ona w miejscu, w którym obecnie znajduje się rektorat Uniwersytetu w Belgradzie (Studentski trg 1, Belgrad). W tym samym roku, zamiast nazwy „oddział”, na określenie odrębnych działów (technicznego, prawniczego, filozoficznego) zaczyna się używać terminu „wydział” (*fakultet*). Największe jednak zmiany przyniósł rok 1905. Wówczas, zgodnie z ustawą edukacyjną, Wielka Szkoła zmienia się w instytucję, którą jest Uniwersytet w Belgradzie. Dwadzieścia pięć lat wcześniej mówiło się o takich potencjalnych zmianach, jednak wówczas do niczego nie doszło²⁵⁰. Dziś na Uniwersytecie w Belgradzie studiuje 90 tysięcy osób. Posiada on 31 wydziałów. Wydział Filozoficzny, który jest związany z bohaterką tego rozdziału, aktualnie znajduje się przy ulicy Čika-Ljubina 18-20.

Podczas II wojny światowej filozofka prowadzi wykłady w czytelni żydowskiej. Przeciwniczka faszyzmu i antysemityzmu, za propagowanie idei wolnościowych zostaje zatrzymana przez Gestapo w 1946 r. Postawiona przed sądem i skazana na karę pozbawienia wolności, ostatecznie tę wolność odzyskuje 17 maja 1946 r. Dwa lata później jeden z belgradzkich profesorów opisuje ją jako docentkę-plagiatorkę, która prowadziła skandaliczne życie. Przed tymi zarzutami się nie obroniła. Jej dalsze losy opiszemy niżej. Na razie zatrzymamy się przy czytelni żydowskiej, z którą badaczka była związana²⁵¹.

Ulica Kralja Petra 71a w Belgradzie obecnie jest miejscem, w którym mieści się Jevrejski istorijski muzej, czyli Muzeum Historii Żydów. Jest ono czynne od poniedziałku do piątku w godzi-

²⁴⁹ *University of Belgrade*, en.wikipedia.org/wiki/University_of_Belgrade [dostęp: 22.04.2023].

²⁵⁰ S. Avramović, *Nastanak...*, s. 925-942.

²⁵¹ L. Vuletić, *Ksenija...*, s. 23.

nach 8:30–15:30. Jako muzeum instytucja ta funkcjonuje od 1948 r. Zgodnie z informacjami, dostępnymi na jej stronie, „oprócz wystaw muzealnych, posiada również rozbudowane archiwum”²⁵². W tym samym miejscu czytamy, że archiwum „zawiera materiały, związane z życiem i działalnością Związku gmin żydowskich oraz pojedynczych żydowskich gmin na terenie byłej Jugosławii przed II wojną światową, przedwojenną żydowską prasę, materiały związane z antysemityzmem i Holokaustem”²⁵³.

Fot. 9.2. Muzeum Historii Żydów w Belgradzie
Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9b/.JPG (dostęp: 13.06.2023)

Zanim w tym miejscu powstało muzeum, w budynku istniała czytelnia żydowska, w której swoje wykłady wygłaszała bohaterka tego rozdziału. Czytelnia zaczęła funkcjonować w roku 1929. Celem jej założycieli było propagowanie nauki, literatury, kultury żydowskiej czy też muzyki. W akcjach, organizowanych przez czytelnię, mogli brać udział pełnoletni przedstawiciele społeczności żydowskiej, ale nie

tylko. Zapraszano ludność różnych narodowości. Problemy, poruszane podczas spotkań w czytelni, dotyczyły głównie życia Żydów w społeczeństwie serbskim. Budynek ucierpiał w 1941 r., kiedy został on zniszczony. Zawartość czytelni: „książki, meble, archiwa zostały skradzione (...), poza tym zachowały się najbardziej drogie dzieła wielkiego żydowskiego malarza Leona Koenig”²⁵⁴. Jak już wspomnieliśmy, Ksenija Atanasijewić była jedną z osób, prowadzących wykłady w czytelni. Oprócz niej o żydowskich artystach rozmawiali tu też inni badacze serbscy: Milutin Milanković, Miloje Milojević, a nawet profesor, z którym do czynienia miała Ksenija – B. Petro-nijewić²⁵⁵.

Atanasijewić nigdy nie powróciła do prowadzenia wykładów na uniwersytecie. Zaproponowano jej posadę w Ministerstwie Edukacji, którą odrzuciła. Rozpoczęła pracę w Bibliotece Narodowej.²⁵⁶ „Pracowała w serbskiej Bibliotece Narodowej do chwili przejścia na emeryturę. W 1954 r. ponownie zaczęła pisać artykuły do prasy. Czasopismo *Republika* wydało jej tekst, podpisany „Dr K.A.” Prowadziła także wykłady publiczne z filozofii. W 1972 r. ukazało się w USA tłumaczenie jej pracy doktorskiej o Giordano Bruno, ale schorowana Atanasijewić nie skorzystała z zaproszenia do wygłoszenia wykładów w jednej z amerykańskich uczelni”²⁵⁷. Pomimo zmagania ze środowiskiem naukowym, które wcale jej nie wspierało, a wręcz przy każdej możliwej okazji oczerniało jej osobę w prasie, Ksenija i tak prowadziła działalność związaną ze swoimi zainteresowaniami. Nadal wydawała publikacje, pracowała w bibliotece, która była nieodłączną częścią jej życia. Musimy wspomnieć również o smutnym fakcie, jakim była jej śmierć w 1981 r. Zmarła ona na skutek urazu głowy, spowodowanego przez upadek w swoim mieszkaniu.

²⁵² O muzeju, jimbeograd.org/o-nama/o-muzeju/ [dostęp: 28.04.2023].

²⁵³ Tamże.

²⁵⁴ A. Alkalaj, *Dvanaest godina Jevrejske čitaonice u Beogradu: 1929–1941*, „Jevrejski almanah” 1955/56, 1956, s. 116.

²⁵⁵ G. Radisavljević-Jočić, *Nove knjige: Jevrejska čitaonica u Beogradu 1929–1941*, mediasfera.rs/2016/10/13/20161013noveknjige-jevrejskacitaonicaubeogradu1929-1941/ [dostęp: 28.04.2023].

²⁵⁶ I. Nenić, *Ksenija Atanasijewić*, [w:] *A Biographical Dictionary...*, s. 43.

²⁵⁷ *Ksenija Atanasijewić*, pl.wikipedia.org/wiki/Ksenija_Atanasijewić [dostęp: 28.04.2023].

Biografię bohaterki tego rozdziału napisała wspomniana przez nas Lilijana Vuletić. Inni badacze również poświęcali uwagę w swoich pracach tej kobiecie. Jej pamięć nie jest jednak do końca kultywowana. Kilka lat po jej śmierci władze Belgradu zlikwidowały grób rodzinny, w którym została pochowana na Nowym Cmentarzu w Belgradzie. Uczyniono to z powodu nieuiszczenia opłat, związanych z jego utrzymaniem²⁵⁸. Prywatne archiwum Kseniji oraz jej biblioteka obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Serbskiego Kościoła Prawosławnego, mieszczącego się przy ulicy Kneza Sime Markovicia 6. Jest ono czynne od poniedziałku do piątku w godzinach 9:00–16:00²⁵⁹. W Belgradzie znajduje się również niewielka ulica jej imienia (ulica Ksenije Atanasijević). Pamiątka, która pozostała po Kseniji, to jej portret. Ponieważ w dzieciństwie przyjaźniła się z Nadeždą Petrović, która później została malarką, wykonała ona portret Kseniji po jej powrocie z Genewy²⁶⁰. Prawa do obrazu obecnie posiada The Pavle Beljanski Memorial Collection. Interesującym dla czytelnika naszego przewodnika może być jeszcze jedno miejsce, ściśle związane z życiem Atanasijević. Przy ulicy Gospodar Jovanova 49 mieści się dom, w którym mieszkała Ksenija. Tablica pamiątkowa wspomina bohaterkę naszego rozdziału. Możemy na niej zobaczyć napis „Ksenija Atanasijević (1894–1981), filozofka, feministka, pacyfistka i antyfaszystka. Od 1940 do 1981 r. mieszkała w tym domu”²⁶¹.

Ten rozdział przewodnika został poświęcony *filozofce, feministce, pacyfistce i antyfaszystce*²⁶². Życie kobiety, która jako pierwsza w Serbii uzyskała naukowy tytuł doktora, było niezrozumiałe dla różnych środowisk. Dziś nie dopuszczamy do siebie myśli o tym, że dyskryminacja kobiet może mieć miejsce. Ksenija Atanasijević, walcząc o swoje dobre imię – ale i innych kobiet, zdecydowanie przyczyniła się do lepszego ich traktowania.

Fot. 9.3. Serbska Biblioteka Narodowa w Belgradzie

Źródło: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d3/National_Library_of_Serbia.jpg (dostęp: 13.06.2023)

²⁵⁸ Tamże.

²⁵⁹ *Muzej Srpske pravoslavne crkve*, beotura.rs/muzej-srpske-pravoslavne-crkve/ [dostęp: 28.04.2023].

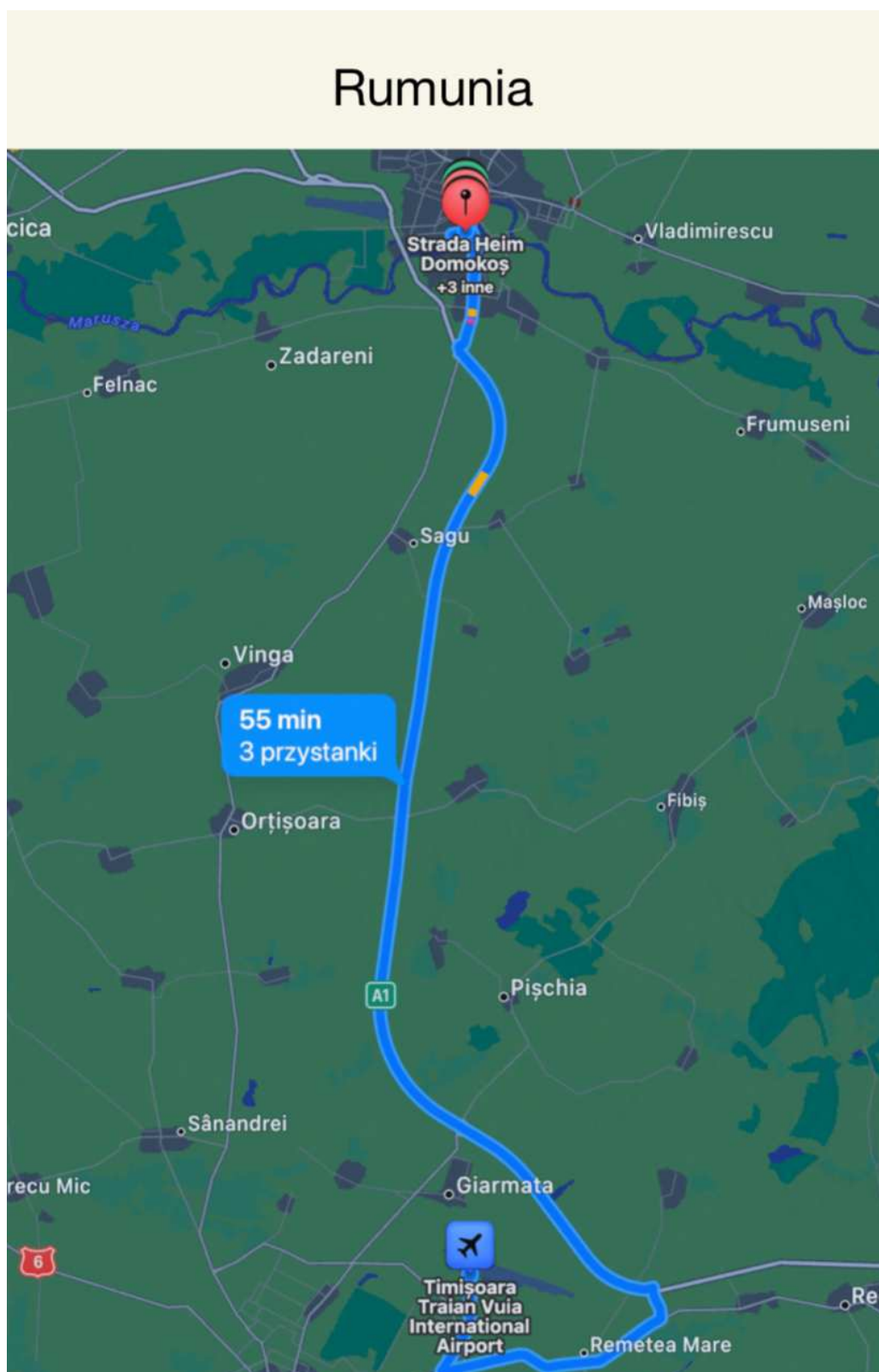
²⁶⁰ I. Cvetanović, *Ljudi koji su pomerali granice: Ksenija Atanasijević*, wannabemagazine.com/ljudi-koji-su-pomerali-granice-ksenija-atanasijevic/ [dostęp: 28.04.2023].

²⁶¹ N. Anđelković, *Srbija i žene...* [dostęp: 10.04.2023].

²⁶² Tamże.

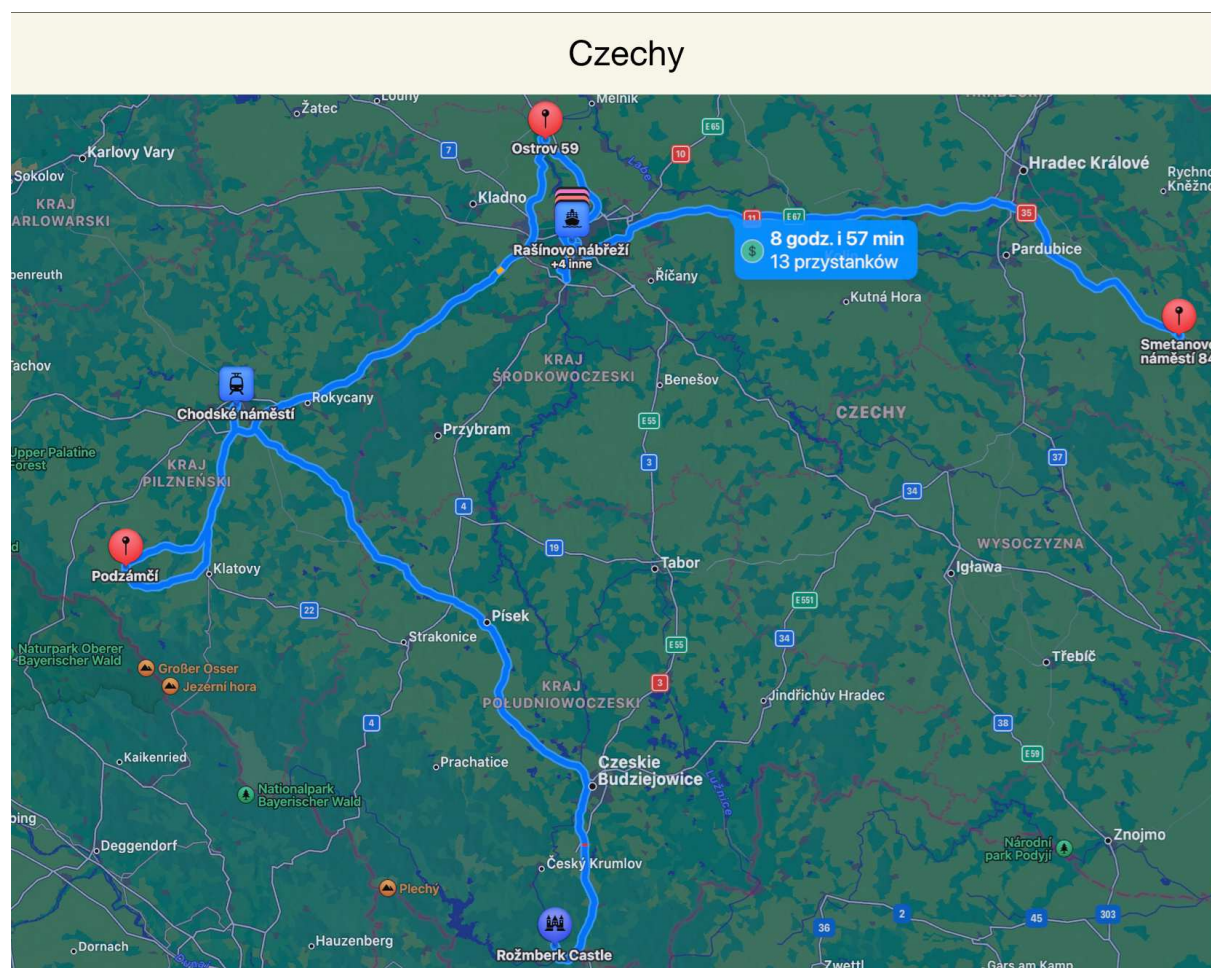
WSKAZÓWKI DOJAZDU

Wędrówki śladami *Dziewięciu muz literatur słowiańskich* zapoznają nas z historią oraz przyrodą tych bliskich nam obszarów. Wskazówki dojazdu zostały podzielone na kilka części. Zaproponowane przez nas trasy dotyczą Rumunii, Czech, Ukrainy, Chorwacji i Serbii.

Jedną z destynacji, w które możemy się udać po przeczytaniu dziewięciu rozdziałów naszego przewodnika, jest Rumunia. Najbardziej istotne ze względu na **Eustahiję Aršić** jest tu miasto Arad. Aby dostać się do tej miejscowości, najlepiej będzie wylądować na lotnisku w Timișoarze. Lot z Warszawy do Timișoary trwa ok. pięciu godzin. Do tego miejsca, oddalonego jedynie 50 km od miasta Arad, nie ma obecnie bezpośrednich lotów ze stolicy Polski. Przesiadka jest we Frankfurcie. Po przybyciu do Timișoary proponujemy wybrać jedną z dwóch opcji: pierwszą z nich jest udanie się do hotelu Pensuine Carpe Diem Spa. Znajduje się on w pobliżu lotniska, na ulicy Strada Cristofor Columb 28. Doba spędzona w tym obiekcie wynosi ok. 290 zł. Do hotelu dostaniemy się taksówką. Ceny taksówek w Rumunii wynoszą ok. 2 zł za kilometr. Istnieje też możliwość wypożyczenia samochodu dla posiadaczy prawa jazdy: ceny wahają się w okolicach 73–200 zł za wynajęcie auta na dzień. Samochód możemy wypożyczyć już na lotnisku i swobodnie poruszać się po terenie Rumunii (istotna informacja dla kierowców: nie wymaga się tu posiadania międzynarodowego prawa jazdy). Kolejną opcją, którą możemy zaproponować miłośnikom dłuższych pobytów za granicą, jest pokonanie trasy z lotniska w Timișoarze (taksówką lub samochodem) do miasta Arad, a konkretnie do jednego z hoteli, znajdujących się w pobliżu najważniejszych dla naszego przewodnika miejsc. Koszt pobytu w Hotelu Gio Arad, zlokalizowanym na ulicy Piata Heim Domokos, to 180 zł za dobę. Ośrodek znajduje się 650 metrów od jednej ze wspomnianych przez nas atrakcji – Domu z kłódką. Dla zwiedzających jest on czynny całą dobę. Po odwiedzeniu tej lokalizacji możemy się udać do kościoła św. św. Piotra i Pawła. Droga zajmie nam 8 minut pieszo. Po drodze do świątyni możemy zatrzymać się w lokalnych cukierniach czy restauracjach, których zdecydowanie na tym obszarze nie brakuje. Z kościoła możemy pieszo pokonać dystans jednego kilometra do Kompleksu Muzealnego Arad (Complexul Muzeal Arad). Muzeum jest czynne od 9:00 do 17:00 w dni robocze, a w weekendy w godzinach 11:00–19:00. Cena za wejście wynosi 10 leów dla osoby dorosłej (ok. 9 zł), 2 leje zaś dla dzieci i studentów. Jeśli planujemy odwiedzić muzeum wiosną lub latem, należy zwrócić uwagę na to, iż jest ono nieczynne w dniach: 1 maja, 1 czerwca i 15 sierpnia. Ostatnią atrakcją, która znajduje się w pobliżu, jest twierdza Arad. Ta pochodząca z XVII w. budowla robi ogromne wrażenie. Z muzeum do twierdzy dojdziemy pieszo w piętnaście minut. Po powrocie do hotelu możemy obejrzeć materiał na platformie YouTube, poświęcony filizance Eustahiji Aršić (o której była mowa w pierwszym rozdziale przewodnika).

Przenieśmy się do Czech, a konkretnie do miasta Litomyšl, związanego z kolejną bohaterką naszego przewodnika, **Magdaleną Dobromilą Rettigovą**. Wybierając samochód, słynną autostradą A1 z Łodzi do Litomyšla dojedziemy w 5 godzin. Naszą propozycją na dłuższy pobyt w tym miejscu jest czterogwiazdkowy hotel Zlatá Hvězda na ulicy Smetanovo Náměstí 84. Cena za dobę w tym obiekcie wynosi ok. 500 zł. W pobliżu hotelu znajdują się wszystkie ważniejsze lokalizacje, do których teraz się udamy. Pójdźmy najpierw pieszo do renesansowego zamku, pokonując zaledwie 600 metrów od hotelu. Dla zwiedzających jest on czynny od wtorku do niedzieli w godzinach 10:00–16:00 (od połowy maja do końca czerwca) i od 9:00 do 16:00 w miesiącach lipcu i sierpniu. Bilet wstępu kosztuje 200 koron (ok. 40 zł), a dla młodzieży w wieku 16–24 lat – 160 koron. Z zamku możemy udać się na ulicę Jiráskovą 9, gdzie zobaczymy Muzeum Regionalne. Obiekt jest zamknięty dla zwiedzających w poniedziałki, a w pozostałe dni czynny 9:00–17:00 (z godzinną przerwą między 12:00 a 13:00). Cena biletu ulgowego to 40 koron, a normalnego – 80 koron. Z muzeum możemy udać się do zlokalizowanego 40 metrów dalej kościoła Znalezienia Krzyża Świętego, a po przejściu kolejnych 600 metrów zobaczymy kościół św. Anny. Znajduje się on na terenie cmentarza, na którym została pochowana Rettigová. W odległości 550 metrów jest usytuowany Plac Smetany, na którym ujrzymy zegar astronomiczny. Ta atrakcja przyciąga turystów. W jego pobliżu co roku odbywa się festiwal gastronomiczny im. Magdaleny Dobromily Rettigovej. W 2023 r. miał on miejsce 20–21 maja. Uczestnicy mogli wziąć udział w licznych konkursach na najlepsze czeskie potrawy.

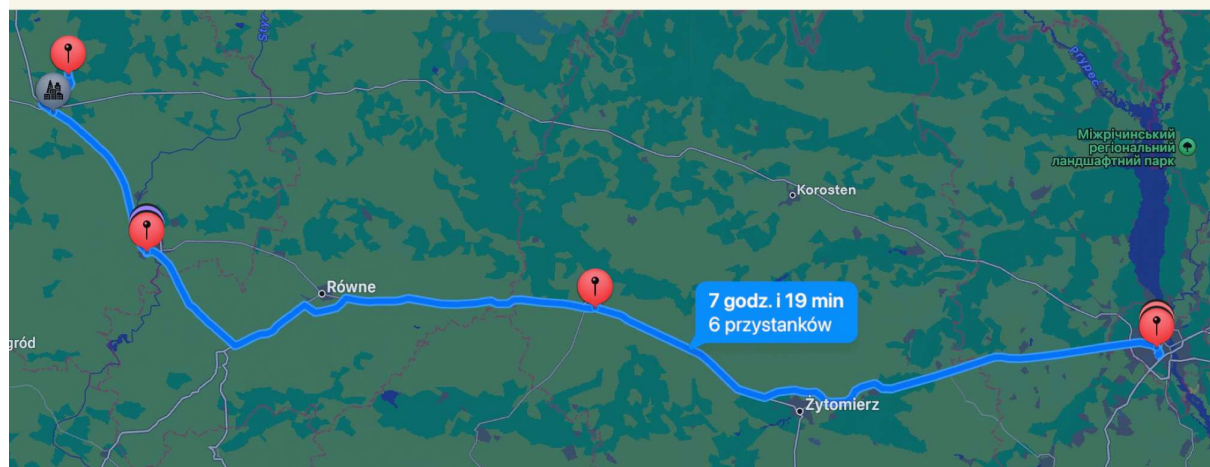

Pozostaniemy nadal w Czechach. Zmieńmy tylko lokalizację. Następnego dnia udajemy się do stolicy, a konkretnie do miejsca o nazwie Rašínovo nábřeží, tuż obok małowniczej Wełtawy. Drogą krajową numer 35, a następnie 17 wydostaniemy się na autostradę numer 35, a następnie autostradą nr 11 i 0 dojedziemy do Pragi. Aby dotrzeć do jednego z parkingów, należy przejechać przez następujące ulice: 5 května, Čiklova, Vnislavova, aż w końcu zaparkujemy na Rašínovo nábřeží. Podana lokalizacja jest nieprzypadkowa, ponieważ po chwili będziemy mogli wejść na most Pałackiego oraz zobaczyć pomnik Pałackiego. Miejsca te są istotne ze względu na kolejną bohaterkę naszego przewodnika, **Sofię Podlipską**, która mieszkała w tej okolicy, w domu nr 1672. Budynek nie zachował się do dnia dzisiejszego, w związku z czym potraktujemy to jako „ciekawostkę”. W pobliżu znajduje się Žofín Palace. Aby dostać się do obiektu, musimy poświęcić 13 minut. Nazwany na cześć księżniczki Zofii (matki cesarza Franciszka Józefa I) zamek jest dostępny dla zwiedzających w godzinach 8:30–17:00 (w weekendy jest nieczynny). Trzydzieści kilometrów dalej znajduje się kolejna atrakcja. Możemy się do niej dostać, korzystając z komunikacji miejskiej lub jadąc samochodem drogą krajową nr 4. Mówimy tu o kościele św. Jana Nepomucena przy ulicy Strakonické 51, w miejscowości Velká Chuchle. Oprócz zwiedzania barokowego kościoła, w tej dzielnicy Pragi możemy też spędzić chwilę w otoczeniu drzew, przemierzając znajdujący się 850 metrów od kościoła „Chuchelský gaj”. Po tym, jak już zachwycimy się florą, być może i fauna wywrze na nas wrażenie. Ponieważ typowe dla tej dzielnicy jest organizowanie wyścigów konnych, podpowiemy, jak się tam dostać i być może je zobaczyć. Wydarzenie odbywa się pod adresem Radotínska 69/34, bilet wstępu kosztuje 200 korun (ulgowy 100). Pojedźmy 46 kilometrów dalej, aby zobaczyć zrekonstruowany w 2015 r. barokowy zamek Veltrus na ulicy Ostrov 59, w miejscowości Veltrusy. Zamek możemy odwiedzić od wtorku do soboty w godzinach 10:00–15:30 (w sobotę do 16:00). Bilet normalny kosztuje 200 korun, a ulgowy – 160.

Z Pragi przenieśmy się w inne miejsce w Czechach, aby zapoznać się z lokalizacjami, związanymi z **Elišką Krásnohorską**, bohaterką piątego rozdziału naszego przewodnika. Z Veltrus, auto-

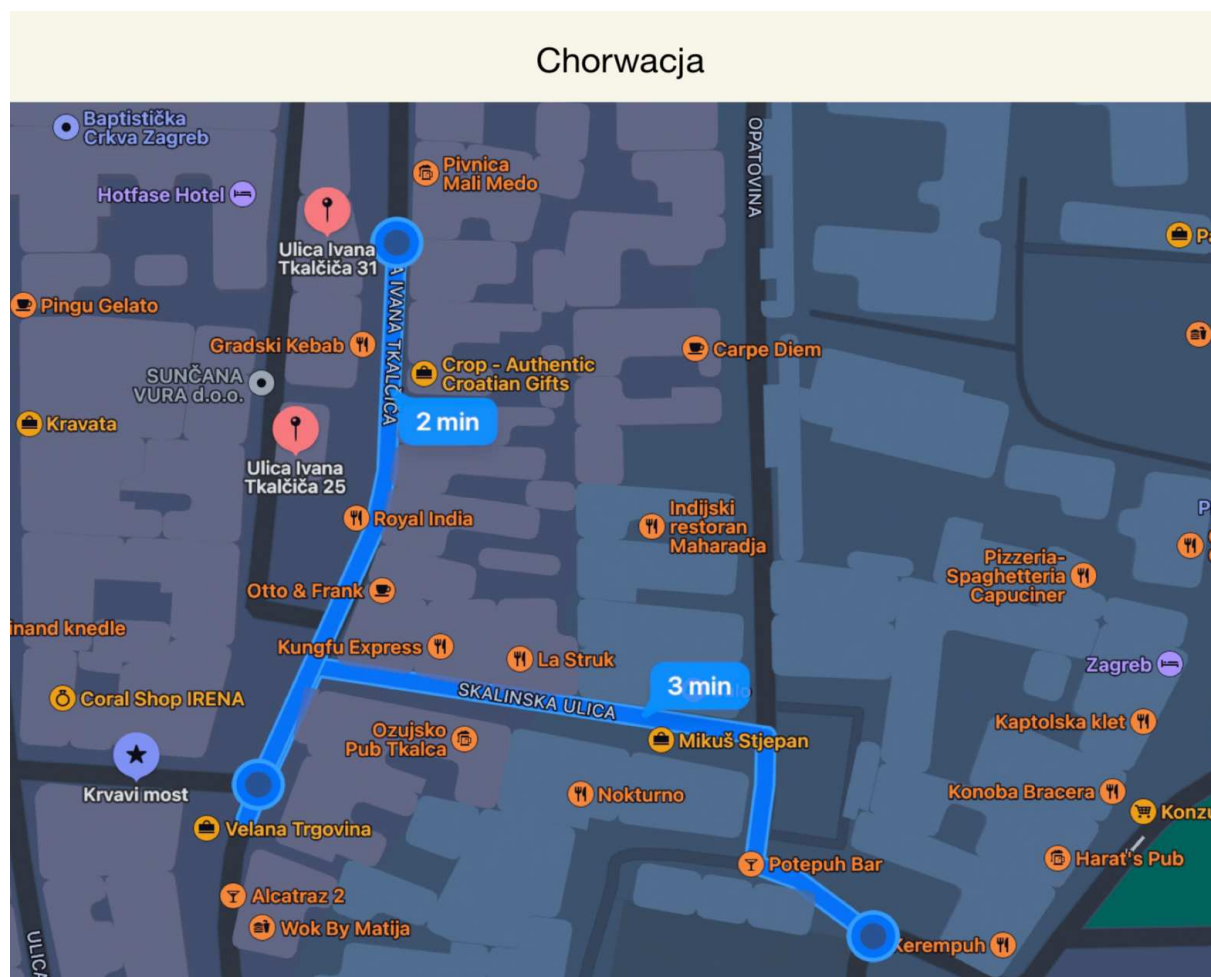
stradą nr 0, a następnie nr 5, przejeżdżając przez drogi krajowe o numerach 26 i 190, wjedziemy do miejscowości Česká Kubice, gdzie zatrzymamy się w pensjonacie Krásnohorská (Česká Kubice 42). Mamy z niego blisko do jednej z atrakcji. Jest nią zamek Rýzmberek w miejscowości Kdyně. Podróż samochodem zajmuje ok. 20 minut. W zamku znajduje się restauracja (Občerstvení Rýzmberek), gdzie możemy skosztować np. kiełbasy z grilla czy typowe czeskie *utopence*. Atrakcji nie brakuje także w miejscowości oddalonej 10 km od zamku. Mamy tu na myśli Domažlice, a konkretnie – Muzeum Chodska, które jest kolejną destynacją naszego przewodnika. Jest ono umiejscowione na ul. Chodské náměstí 96. Muzeum mieści się w zamku, w którym ciekawą atrakcją jest także lapidarium czy piwnice. Muzeum jest udostępnione zwiedzającym przez cały tydzień w godzinach 9:00–17:00 (z godzinną przerwą między 12:00 a 13:00) w okresie od kwietnia do października, w pozostałe miesiące jest ono czynne godzinę krócej. Sto siedemdziesiąt metrów dalej znajduje się klasztor augustianów, który także warto odwiedzić. W pobliżu wymienionych lokalizacji jest dużo restauracji czy sklepów z lokalnymi wyrobami. Polecamy spróbować miejscowej odmiany kołacza, np. w cukierni na ul. Kostelní 172 (Cukrárna pod věží). We wrześniu możemy uczestniczyć w festiwalu folklorystycznym, który trwa nawet kilka dni. Wstęp jest bezpłatny. Na rok 2023 jeszcze nie podano konkretnej daty festiwalu. Ostatnią atrakcją, związaną z Krásnohorską, jest zamek Rožmberk. To w nim toczy się akcja opery *Čertova stěna*. Droga z naszego pensjonatu do zamku wyniesie 3 godziny jazdy samochodem. Składa się on z kilku części, opisanych w rozdziale V. Obiekt można zwiedzić od wtorku do niedzieli w godzinach 9:00–15:30 (w miesiącach letnich czas odwiedzin wydłuża się o pół godziny i godzinę). Bilet wstępu kosztuje 200 korun, ulgowy – 160.

Ukraina

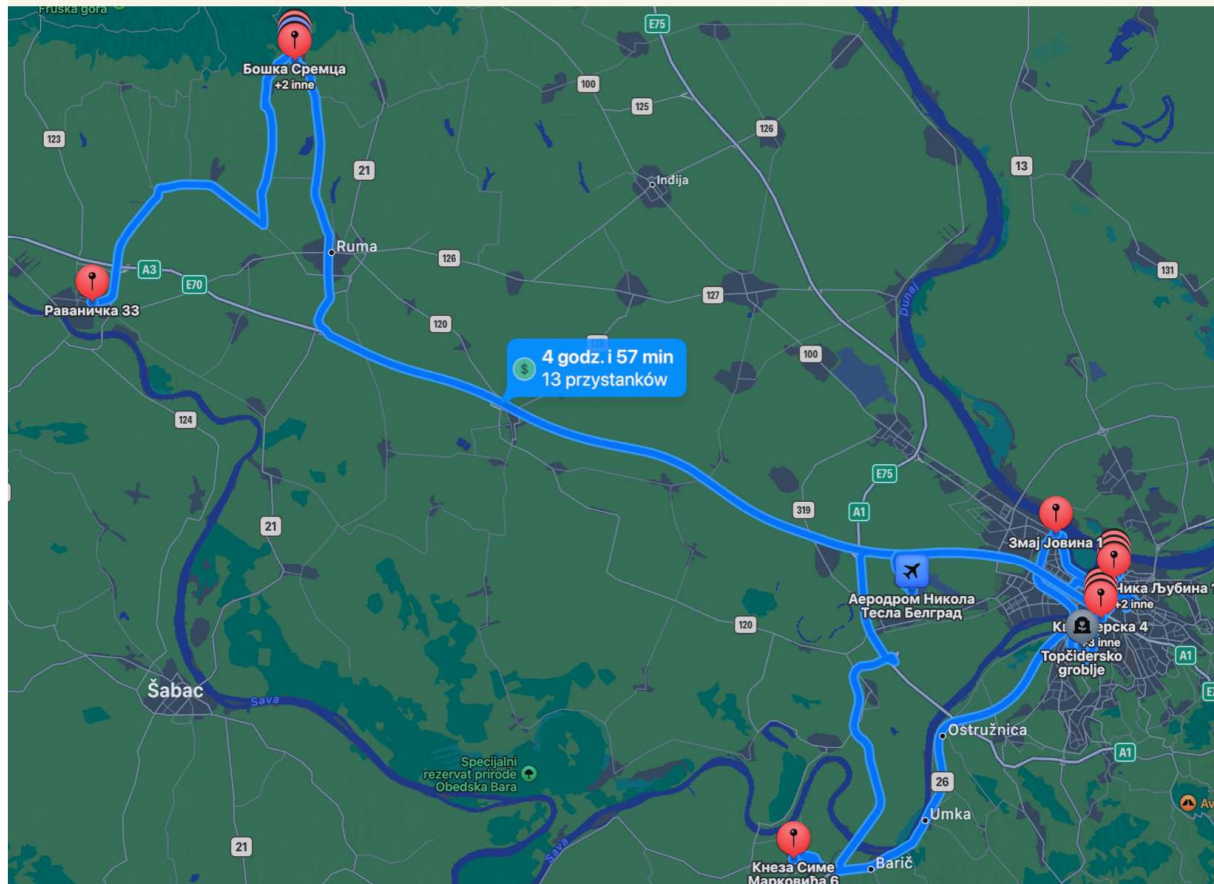
Kolejna propozycja wycieczki dotyczy wschodniego sąsiada polski – Ukrainy. Bohaterka szóstego rozdziału, **Łesia Ukrainka** jest związana z kilkoma miejscami w Ukrainie. Trasą S8, S2, a następnie S17 wjedziemy do Ukrainy. W Kołodeźnie, w którym się zatrzymamy, zobaczymy muzeum twórczości i pamięci Łesi, w murach jej dawnego domu. Obiekt znajduje się na ulicy jej imienia, pod numerem 53. Możemy go odwiedzić we wszystkie dni oprócz poniedziałku i niedzieli, w godzinach 10:00–18:00 (w sobotę do 17:00). Cena za wstęp to 30 hrywien dla dorosłych (aktualnie ok. 4 zł), dla dzieci – 20. Z muzeum w kilkanaście minut dotrzemy do Skulina, w którym znajduje się Muzeum *Pieśni lasu*, a także, oddalone 5 kilometrów od tej lokalizacji, jezioro Nezcymne. Wejście do muzeum kosztuje 40 hrywien (bilet ulgowy – 20). Można je zwiedzić od środy do niedzieli, w godzinach 9:00–17:00. Półtorej godziny drogi od jeziora znajduje się miejsce pamięci o nazwie *Лесина вітальня (Salon Łesi)*, w Łucku, przy ulicy Drahomanowa 23. Tam też polecamy się zatrzymać w hotelu Rhombus Hotel (ulica Danyła Halyts'koho 33). Ceny wahają się od 150–300 zł za noc. Muzeum jest zamknięte dla zwiedzających w soboty i poniedziałki, w pozostałe dni otwiera się o 10:00, a zamyka o 18:00. Po nocy w Rhombus Hotel możemy przejechać

autostradą E40 na ulicę Sobornosti 94 w Nowogrodzie Wołyńskim, gdzie jest usytuowane muzeum upamiętniające Łesię. Tam też zobaczymy popiersie przedstawiające poetkę. Następnie pojedźmy do stolicy – Kijowa, na ulicę Saksahanskiego 97. To tam od 1899 r. mieszkała Łesia, a dziś pod tym adresem znajduje się muzeum jej imienia (z listami, dokumentami i zdjęciami poetki). Obiekt jest zamknięty we wtorki, a w pozostałe dni czynny od 10:00 do 17:00. Możemy też na sam koniec wycieczki udać się na cmentarz Bajkowa, aby zobaczyć grób Ukrainki (adres: Baikova 6).

Marija Jurić Zagorka to bohaterka VII rozdziału naszego przewodnika. Podążając jej śladami, dotrzemy do ciekawych miejsc w bardzo popularnej wśród Polaków destynacji – Chorwacji. Najlepiej jest pojechać tam samochodem. Autostradą A1 w Polsce, następnie autostradą nr 1 w Czechach i A2 przez Austrię dotrzemy do Zagrzebia. W tym mieście, w pobliżu najważniejszych lokalizacji, możemy zatrzymać się w apartamencie Studio Apartament Zagorka przy ulicy Ivana Tkalčića 31, skąd mamy 40 metrów do pierwszej atrakcji – pomnika Mariji Jurić Zagorki. Cena za dwie noce w tym apartamencie to ok. 600 zł. W lokalu jest prywatna kuchnia, łazienka i taras, oferujący nam widok na miasto, a także bezpłatne Wi-Fi. Jeśli zależy nam na spróbowaniu miejscowych smakołyków, to w odległości kilkunastu metrów od lokalu znajduje się kilka restauracji (z kuchnią grecką, indyjską i innymi). Po obejrzeniu wspomnianego przez nas pomnika, udajmy się w kolejne miejsce – do Biblioteki Mariji Jurić Zagorki przy ulicy Krvavi Most 2. W tym neorenesansowym domu Vilima Schwarza zobaczymy portret pisarki, a także kolekcję jej prywatnych listów. Godziny pracy biblioteki to 8:00–20:00 w dni robocze, w soboty – 8:00–14:00. Ok. 200 metrów dalej, na ulicy Dolac 8 mamy kolejny obiekt związany z pisarką – dom, w którym kiedyś mieszkała. Aktualnie znajduje się tu Centrum Studiów Kobiety. Jest ono udostępnione zwiedzającym i zobaczyć w nim można np. meble z mieszkania Zagorki.

Serbia

Ostatnią, jedną z dłuższych tras w naszym przewodniku jest podróż po Serbii. Jest ona związana z takimi bohaterkami, jak: **Milica Stojadinović Srpkinja**, **Isidora Sekulić**, **Ksenija Atanasijević**. Z Warszawy do Belgradu lot trwa prawie dwie godziny. Cena za bilet to ok. 1500 zł. Możemy wybrać tańszą opcję – wtedy lot potrwa dłużej (7 godzin), z przesiadką we Frankfurcie i wyniesie 800 zł. Kiedy już wylądujemy na lotnisku Nikoli Tesli w Belgradzie, możemy udać się do cztero-gwiazdkowego hotelu Mint na ulicy Kvarnerskiej 4. Najlepiej po Belgradzie poruszać się taksówką (jest to bezpieczne rozwiązanie, ponieważ transport publiczny ma złą organizację). Cena za kilometr przejechany taksówką to 160 dinarów, a więc za trasę z lotniska do hotelu zapłacimy ok. 2880 dinarów (111 zł). Po Belgradzie możemy też poruszać się wypożyczonym samochodem. Jedna z wypożyczalni mieści się przy ulicy Kralja Milana 35, w pobliżu hotelu. Wynajęcie samochodu na dzień kosztuje ok. 95 zł. W Serbii jest honorowane prawo jazdy wydane w Polsce. Pierwszą atrakcją, jaką możemy zwiedzić, jest dom Isidory Sekulić na ulicy Vase Pelagića 70. Przy ulicy Temišvarskiej, 550 metrów od pierwszej atrakcji, mieści się Kuća Kralja Petra. W tym miejscu jest organizowany wieczorek literacki pt. *Isidora nas sluša*. Wstęp jest bezpłatny. Wykłady odbywają się w czerwcu. Następny obiekt znajduje się 6 kilometrów dalej. Cmentarz Topčider to miejsce, w którym spoczywają ważne osobistości z historii Serbii, w tym Isidora. Kolejna lokalizacja będzie związana z inną bohaterką naszego przewodnika – Milicą Stojadinović. Mowa tu o Muzeum Miasta Belgradu przy ulicy Zmaj Jovina 1. To właśnie tam znajdują się kalotyp i litografia, przedstawiające Milicę. Dla zwiedzających jest ono czynne od poniedziałku do piątku w godzinach 8:30–16:30. Z muzeum mamy bardzo blisko do kolejnej atrakcji. Po drodze nie zaszkodzi nam odwiedzić jednej z restauracji z tradycyjnymi bałkańskimi potrawami (np. lokal Mała Slavija na ul. Makenzijeve 2 oferuje nam ćevapčići w cenie 650 dinarów). Na bulwarze Króla Aleksandra 71 (niecały kilometr od restauracji) mieści się Biblioteka im. Svetozara Markovicia, związana z poprzednią bohaterką, Isidorą. Znajduje się w niej Sala Pamięci Isidory Sekulić, w której jest dość pokaźna ko-

lekcja jej książek. Biblioteka otwiera się o 8:00, zamyka o 23:00. Kiedy już pozachwycamy się księgozbiorem, pójdźmy do kolejnej lokalizacji. To tylko dwa kilometry od biblioteki, a mowa tu o ulicy Čika-Ljubina 18, przy której znajduje się Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Belgradzie. To obiekt związany z kolejną serbską feministką – Kseniją Atanasijević. Następnie udajmy się do oddalonego o kilometr Muzeum Serbskiego Kościoła Prawosławnego, mieszczącego się przy ulicy Kneza Sime Markovića 6. Tam możemy zobaczyć prywatne archiwum Kseniji oraz jej bibliotekę. Muzeum jest czynne w godzinach 9:00–16:00, a bilet wstępu kosztuje 200 dinarów (ulgowy – 100). Stąd przemierzamy się na ulicę Kralja Petra 71a. Odwiedzimy tam, związane z działalnością Atanasijević, Muzeum Historii Żydów, czynne od poniedziałku do piątku w godzinach 8:30–15:30. Dwa kilometry dalej znajduje się dom, w którym mieszkała Ksenija. To budynek na ulicy Gospodar Jovanova 49. Zobaczymy tam tablicę, upamiętniającą filozofkę. Jeśli mamy czas i ochotę, możemy też udać się na ulicę imienia Kseniji Atanasijević (7 kilometrów od domu, który opisywaliśmy wyżej), jednak nie uświadczymy na niej żadnych atrakcji. To w zasadzie uliczka, przy której mieszczą się budynki mieszkalne, a w ich pobliżu nie ma restauracji. Następny dzień to kolejne podróże, lecz tym razem na północ kraju. Przenieśmy się w miejsca ściśle związane z Milicą Stojadinović. Z hotelu w Belgradzie do pierwszego z nich dojedziemy w godzinę autostradą E-70, a następnie drogą krajową nr 21 i 314. Udajmy się do szkoły podstawowej im. Milicy Stojadinović, mieszczącej się na ulicy Boška Sremca bb. Wspominamy o niej nieprzypadkowo, ponieważ to w niej właśnie odbywają się zebrania Komitetu Spotkań Literackich *Milici u pohode*. W 2022 r. spotkania te miały miejsce 3–5 czerwca. Jeszcze nie jest znana dokładna data wydarzenia w roku 2023. Na ulicy Ravaničkiej 33 znajduje się kolejna atrakcja. To dom rodzinny Milicy. Wspomniane przez nas zebrania Komitetu Spotkań Literackich początkowo odbywały się właśnie pod tym adresem. Z tego miejsca mamy kilometr do głównej atrakcji regionu – monasteru Vrdnik. Znajduje się tam popiersie Milicy Stojadinović z 1912 r., autorstwa serbskiego rzeźbiarza Jovana Pešicia. Oprócz możliwości podziwiania monasteru i popiersia, Fruška Gora oferuje nam piękne widoki. Park Narodowy Fruška Gora jest wart uwagi. Ostatnim obiektem, związanym z życiem Milicy, jest biblioteka im. Milicy Stojadinović Srpkinji (jeden z organizatorów spotkań literackich *Milici u pohode*). Obiekt znajduje się przy ul. Vidovdanskej 17 we wsi Bukovac, oddalonej 26 kilometrów od Fruškej Gory. Po długiej wycieczce wśród przyrody, możemy na chwilę zatrzymać się przy zbiorze ponad 12 000 książek.

Każda z destynacji oferuje inne atrakcje. Wszystkie zaproponowane przez nas trasy będą ciekawe dla miłośników sztuki, historii czy przyrody. Aby móc zachwycić się pięknem opisywanych miejsc, warto poświęcić im dłuższą chwilę. Podróże po krajach, związanych z życiem słowiańskich pisarek i feministek, oferują nam nie tylko piękne widoki, ale także naukowe i historyczne walory, z którymi warto się zaznajomić.

SŁOWNICZEK POJĘĆ

Abiturient – osoba czekająca na zakończenie szkoły średniej, dopuszczona do matury.

Absyda – półokrągłe, półeliptyczne lub wielokątne pomieszczenie dostawiane często do brył świątyń i innych budynków.

Alegoria – zjawisko literackie polegające na przekazaniu (poza wyrażonym wprost znaczeniem) ogólniejszej, a nieraz bardziej abstrakcyjnej treści.

Ambona – in. kazalnica. Miejsce w świątyniach służące do czytania tekstów liturgicznych.

Antologia – publikacja zawierająca zbiór dzieł jednego lub wielu autorów powiązanych motywem lub tematyką.

Antysemityzm – postawa niechęci i wrogości wobec Żydów i osób pochodzenia żydowskiego.

Bitwa na Kosowym Polu – starcie zbrojne z 1389 r. Turków Osmańskich i Serbów. Konsekwencją tego wydarzenia jest późniejsze wchłonięcie Serbii przez państwo osmańskie. Jest to także częsty motyw w serbskiej twórczości literackiej.

Czeskie odrodzenie narodowe – okres odrodzenia czeskiej kultury, języka i literatury przypadający umownie na lata 1774–1859. Naród czeski sprzeciwiał się germanizacji i walczył o równe prawa dla czeskości.

Destynacja – cel

Dualizm – dwoistość zjawisk.

Emancypacja – pierwotnie: wyzwolenie i obdarzenie kogoś pełnią praw. W dzisiejszym rozumieniu oznacza ona wyzwolenie pewnych grup społecznych. Tyczy się to wyznawanej religii, pochodzenia, jak i płci.

Empire – odmiana późnego klasycyzmu przypadająca na okres panowania Napoleona I w Europie (*styl cesarstwa*).

Erudytka – kobieta posiadająca szeroką wiedzę.

Etnografia – nauka zajmująca się analizą i opisem funkcjonowania, zwyczajów i dorobku poszczególnych kultur ludowych.

Gildia – nazwa średniowiecznych stowarzyszeń kupieckich i rzemieślniczych.

Gestapo – Tajna Policja Państwowa w III Rzeszy Niemieckiej.

Gwiazdne fortyfikacje – in. twierdza-gwiazda. Powstały w XV w. typ fortyfikacji w kształcie gwiazdy utrudniający zniszczenie murów przez artylerię. Trójkątne bastiony nachodziły na siebie, gwarantując wzajemną stabilność.

Hajduk – bałkański rozbójnik.

Heraldyka – nauka pomocnicza historii, badająca pochodzenie i symbolikę herbów rodowych.

Holocaust – masowa zagłada Żydów w latach 1941–1945. Zginęło wtedy ok. 6 milionów osób pochodzenia żydowskiego.

Ikonostas – w Kościołach wschodnich tradycji bizantyńskiej ozdobna przegroda wewnątrz cerkwi pokryta ikonami. Rozdziela miejsce ołtarzowe i nawę dla wiernych.

Imperium Osmańskie – państwo rządzone przez dynastię Osmanów, istniejące od końca XIII w. do 1922 r.

Industrializacja – proces zmiany społeczeństwa tradycyjnego w społeczeństwo przemysłowe.

Kalotyp – pierwsza technika fotograficzna, polegająca na prześwietlaniu pokrytego srebrną, światłoczułą substancją papieru w celu uzyskania obrazu w negatywie.

Katakumby – podziemny cmentarz.

Klub PEN – Międzynarodowe Stowarzyszenie Pisarzy.

Kodyfikacja – zebranie pewnych treści w spójny, określony system.

Kołacz – dawne słowiańskie pieczywo obrzędowe. Nazwę przyjęło od swojego kształtu. Dziś słowo rozumiane w Polsce jako słodki wypiek w kształcie pustego w środku waka.

Lapidarium – miejsce służące prezentacji i przechowywaniu okazów kamieni naturalnych i fragmentów konstrukcji architektonicznych.

Librecista – osoba zajmująca się pisaniem librett.

Libretto – tekst-podstawa dla dzieł sceniczno-muzycznych.

Linia regulacyjna – linia zabudowy.

Litografia – technika graficzna wykorzystująca gładko wypolerowany kamień wapienny w celu powielania obrazu narysowanego na nim specjalnym tuszem.

Macierz Serbska – serb. *Matica srpska*. Najstarsza literacka, kulturalna i naukowa instytucja narodu serbskiego.

Merytoryczny – dotyczący treści sprawy.

Mizoginia – patologiczny wstręt do kobiety.

Молода Україна – półlegalna organizacja młodzieżowa w cesarstwie austrowęgierskim, zrzeszająca studentów wyższych uczelni. Organizacja ta wydawała czasopismo pod tą samą nazwą.

Monografia – praca naukowa, która w wyczerpujący sposób opisuje pewne zagadnienie.

Nomenklatura – nazewnictwo.

Obelisk – pionowy pomnik, najczęściej w postaci wysokiego słupa o kwadratowej podstawie oraz z zakończeniem w postaci ostrosłupa.

Obszar katastralny – część gruntu wolnego od podatku należąca do jednego posiadacza.

Opus magnum – najwybitniejsze dzieło w dorobku danego artysty.

Osmanie, Osmanowie – zob. Imperium Osmańskie.

Paradygmat – zbiór pojęć i teorii stanowiących podstawę danej nauki.

Periodyk – czasopismo, publikacja ukazująca się regularnie.

Polemika – zabieg retoryczny służący wyrażeniu niezgody wobec stanowiska strony przeciwnej.

Powiernik – człowiek zaufany, któremu można powierzyć swoje interesy czy tajemnice.

Praski Kongres Słowiański – wydarzenie z 1848 r. Podczas tego Kongresu, czy też Zjazdu, reprezentanci narodów słowiańskich poświęcili uwagę walce z germanizacją i madziaryzacją.

Przegroda ołtarzowa – zob. ikonostas.

Рідний Край – ukraińskie czasopismo społeczno-polityczne, gospodarcze i literacko-naukowe, wydawane w latach 1915–1907.

Preparandia – szkoła pedagogiczna w języku rumuńskim.

Rody patrycjuszowskie – uprzywilejowana prawnie warstwa społeczeństwa miejskiego.

Serbska Gwardia Cywilna – stworzona w 1862 r. w Zatoce Kotorskiej zbrojna organizacja istniejąca przez 50 lat.

Sgraffito – motyw zdobniczy, wykonany techniką polegającą na nakładaniu na mur kilku warstw różnie zabarwionego tynku i zeszkrobywaniu według wzoru warstw wierzchnich.

Słowianoserbski język – język literacki używany na przełomie XVIII i XIX w. Stanowił mieszaną dialektów serbskich oraz ruskiej redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego.

Stowarzyszenie Svatobor – powstała w 1862 r. organizacja, mająca na celu wspieranie czeskich pisarzy i ich rodzin.

Utrakwiści, kalikstyni – umiarkowany odłam husytów w Czechach. Opowiadali się za wyważoną społecznie i politycznie reformą życia kościelnego. Domagali się udzielania wszystkim wiernym komunii pod dwiema postaciami. Postulowali likwidację świeckiej władzy duchowieństwa i majątków kościelnych oraz możliwość głoszenia kazań w języku czeskim.

Wiosna Ludów – seria narodowych i rewolucyjnych zrywów w Europie w latach 1848–1849.

Władyka – tytuł honorowy biskupów, arcybiskupów i metropolitów w słowiańskich Kościołach prawosławnych.

(VIII) wojna austriacko-turecka – konflikt zbrojny pomiędzy Imperium Osmańskim i cesarstwem austrowęgierskim z lat 1787–1791.

Wolumin – pojedynczy egzemplarz książki.

Zakon pijarów – in. Zakon Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych. Zakon ustanowiony został przez papieża Grzegorza XV w 1621 r.

Zdementować – sprostować błędną informację.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Čermaková-Sluková A., *Vzpomínky na Karolinu Světlou*, Praha 1909.

Maternová P., *Sofie Podlipská*, „Světlozor” 7, 1897, s. 81.

Podlipská, S., *Můj životopis*, „Ženský svět” 1, 1914, s. 6-7.

Opracowania

Alkalaj A., *Dvanaest godina Jevrejske čitaonice u Beogradu: 1929–1941*, „Jevrejski almanah” 1955/56, 1956, s. 113-116.

Avramović S., *Nastanak i razvitak pravnoistorijskih predmeta na pravnom fakultetu u Beogradu*, „Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu” 5-6, 2013, s. 921-944.

Bahenská M., *Ženský výrobní spolek český*, „Český lid” 3(91), 2004, s. 253-271.

Bělohávek M., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, t. 4, *Západní Čechy*, Praha 1985.

Bulboacă S.O., *Personalități politice, culturale și ecleziastice sârbe din Arad (sec. XVII–XIX)*, „Studii de Știință și Cultură” 3(22), 2010, s. 52-67.

Cerović L., *Srbi u Rumuniji*, Temišvar 2000.

Dutkowski J., *Eliška Krásnohorská*, [w:] *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomów 1890–1990*, t. 2, *Literatura czeska*, red. K. Donabidowicz, E. Spadzińska-Żak, Katowice 1999, s. 254.

Eliška Krásnohorská [w:] *Slovník českých spisovatelů*, red. R. Havel, J. Opelík, Praha 1964, s. 255-256.

Fifield C., *Smetana and “The Devil’s Wall”*, „The Musical Times” 128, 1987, s. 78-80.

Gostomska A., *Zagorka. Fenomen (nie)obecny*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 12, 2022, s. 1-25.

Heck R., Orzechowski M., *Historia Czechosłowacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.

Heczková L., *Eliška Krásnohorská*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women’s Movements and Feminisms. Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th, and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Loufti, Budapest–New York 2006, s. 262-265.

Heidenreichová-Holečková J., *Sofie Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících*, Praha 1941.

Jakobović Fribec S., *Marija Jurić*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women’s Movements and Feminisms, Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th, and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Loufti, Budapest–New York 2006, s. 195-199.

Johanides J., *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou 1995.

Jokeš P., *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa*, Kraków 2020.

Koch M., *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX w.*, Wrocław 2007.

Koch M., *Mistrzynie myślenia. Serbski esej feministyczny (XIX–XXI w.)*, Poznań 2019.

Koch M., *Podróże w czasie i przestrzeni. Proza Isidory Sekulić*, Wrocław 2000.

- Kouba M., *"Böhmisches Kochbuch auch in deutscher Sprache herauszugeben..." Obrozenecké kuchařské knihy v kontextu česko-německé kulturní výměny*, [w:] *Interkulturalitat in Sprache, Literatur und Bildung. Interculturality in language, literature and education. Interkulturalita v jazyce, literature a vzdělání*, red. P. Knápek, Pardubice 2016, s. 67-85.
- Lašťovka M., *Pražský uličník*, Praha 1998.
- Lenderová M., *K hříchu i modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999.
- Lenderová M., *Kuchařské knihy a národní identita v 19. století*, „*Studia Historica Nitriensia*” 2, 2015, s. 195-205.
- Lenderová M., Kopiczková B., Burešová J., Maur E., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.
- Moldanová D., *Czech Women Writers from the National Revival to the Fin de Siècle*, [w:] *A History of Central European Women's Writings*, red. C. Hawkesworth, London 2001, s. 47-62.
- Moldanová D., *Obraz ženského osudu a jeho proměny v tvorbě spisovatelek na přelomu století*, „*Česká literatura*” 5(34), 1986, s. 420-431.
- Monakhova N.V., *Lesya Ukrainka*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms, Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Loutfi, Budapest-New York 2006, s. 592-594.
- Monakhova N.V., *Olena Pchilka*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms, Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Loutfi, Budapest-New York 2006, s. 416-419.
- Nenić I., *Isidora Sekulić*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women's Movement and Feminisms Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Loutfi, Budapest-New York 2006, s. 491-493.
- Nenić I., *Ksenija Atanasijević*, [w:] *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, red. F. de Haan, K. Daskalova, A. Loutfi, Budapest-New York 2006, s. 41-43.
- Pražák P., *Smetanovy zpěvohry*, t. 4, *Čertova stěna*, Praha 1948.
- Radovanović S., *Pogovor*, [w:] *Srpske pesnikinje od Jefimije do danas. Antologija poezije*, Beograd 1972, s. 222.
- Ravlić J., *Hrvatski narodni preporod: Ilirska knjiga*, Zagreb 1965.
- Rožmberk, [w:] *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, red. T. Durdík, Praha 2002, s. 485-486.
- Rožmberk nad Vltavou, [w:] *Umělecké památky Čech*, t. 3, red. E. Poche, Praha 1980, s. 255-261.
- Sandor M., *Arad vármegye és Arad Szabad Királyi Város – Monographiája*, [w:] *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Története*, red. J. Benedeka, Arad 1898, s. 286-338.
- Sedláček A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, t. 3, *Budějovsko*, Praha 1884.
- Skerlić J., *Istorija nove srpske književnosti*, Beograd 1914 [=1997].
- Směřičková H., *První české dívčí gymnázium 1890–1990: sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990.
- Stojadinović Lj., *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1924.
- Tarajło-Lipowska Z., *Historia literatury czeskiej. Zarys*, Wrocław 2010.
- Tardonová V., *Eliška Krásnohorská a Ženské listy (1873–1926)*, Pardubice 2009.

Vujnović M., *Forging the Bubikopf nation: a feminist political-economic analysis of Zenski list, inter-war Croatia's women's magazine, for the construction of an alternative vision of modernity*, Iowa 2008.

Vuletić L., *Ksenija Atanasijević u realjama akademskih elita i čaršije*, [w:] *Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela*, red. M. Dokmamović, Beograd 2020, s. 11-24.

Zadní Chodov, [w:] *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, t. 2, red. A. Profous, Praha 1949, s. 29.

Žarkych M.I., *Łesia Ukrainka i Polska*, „Dziennik Kijowski” 5 (636), 2021, s. 6.

Materiały internetowe

Al Albatross, *Crkva svetog Petra i Pavla Arad*, youtube.com/watch?v=AuRIwSoyelo [dostęp: 30.04.2023].

Anđelković N., *Srbija i žene: Ksenija Atanasijević – prva žena s titulom doktora nauka, feministkinja, filozofkinja koja je stradala u svim režimima*, bbc.com/serbian/lat/srbija-55942890 [dostęp: 10.04.2023].

Arjocu F., *Casa cu lacăt din Arad – legenda*, [w:] *Drum liber – Vezi România cu alți ochi*, drumliber.ro/casa-cu-lacat-din-arad-legenda/ [dostęp: 30.04.2023].

Asiedu D., *A brave few women: the forgotten legacy of the American Ladies' Club in Prague*, english.radio.cz/a-brave-few-women-forgotten-legacy-american-ladies-club-prague-8631032 [dostęp: 9.05.2023].

Božena Němcová, pl.wikipedia.org/wiki/Božena_Němcová [dostęp: 10.05.2023].

Bugarski S., *Srpske pravoslavne crkve u Rumuniji*, rastko.rs/rastko-ro/crkva_arad.htm [dostęp: 30.04.2023].

Bukvić Lj., *Biblioteke legati kao čuvari kulturnog nasleđa*, kucastil.rs/lifestyle/biblioteke-legati-kao-cuvari-kulturnog-nasledja [dostęp: 03.05.2023].

Cetatea Aradului, cetatea-aradului.ro/ [dostęp: 29.04.2023].

Chrám Nalezení sv. Kříže – piaristický, litomysl.cz/sedmikosteli/chram_nalezeni_sv_krize_piaristicky [dostęp: 08.04.2023].

Chrám Nalezení sv. Kříže, zamecke-navrsi.cz/cs/m-69-chram-nalezeni-sv-krize [dostęp: 08.04.2023].

Complexul Muzeal Arad, museumarad.ro/ [dostęp: 30.04.2023].

Cvetanović I., *Ljudi koji su pomerali granice: Ksenija Atanasijević*, wannabemagazine.com/ljudi-koji-su-pomerali-granice-ksenija-atanasijevic/ [dostęp: 28.04.2023].

Ćirić D., *Tajna Eustahije Arsić: Prva srpska književnica čiji je lik otkriven na porcelanskoj šoljici za čaj*, 24sedam.rs/kultura/7-dana-sa-umeticima/63153/tajna-eustahije-arsic-prva-srpska-knjizevnica-ciji-je-lik-otkriven-na-porcelanskoj-soljici-za-caj/vest [dostęp: 13.04.2023].

Červená věž, zamecke-navrsi.cz/cs/m-76-cervena-vez [dostęp: 08.04.2023].

Domažlice – Chodský hrad, chodsko.net/co-videt/bod-zajmu/115#content [dostęp: 06.05.2023].

Domažlice – stručně o historii města a jeho památkách, web.quick.cz/chodsko1/historie.htm [dostęp: 06.05.2023].

Đorđe Rajković, en.wikipedia.org/wiki/Đorđe_Rajković [dostęp: 10.05.2023].

Đurakovac A., *Ksenija Atanasijević – između filozofije i životne drame*, portalmradi.com/ksenija-atanasijevic-prva-zena-doktor-nauka-u-srbiji/ [dostęp: 10.04.2023].

Gastronomické slavnosti M.D. Rettigové v Litomyšli, kudyznudy.cz/akce/gastroslavnosti-magdaleny-dobromily-rettigove [dostup: 08.04.2023].

gastroslavnosti.cz/ [dostup: 08.04.2023].

Historické centrum, litomysl.cz/atraktivita/historicke_centrum [dostup: 08.04.2023].

Historie, chodsko.net/chodskem/strucna-historie [dostup: 03.05.2023].

Historie muzea, rml.cz/cs/muzeum/historie.html [dostup: 08.04.2023].

Hrad Rožmberk – prohlídka interiéru hradu i vyhlídka z věže, kudyznudy.cz/aktivita/hrad-roz-mberk-prohlidky-interieru-hradu-i-vyhliad [dostup: 06.05.2023].

Isidora Sekulić, pl.wikipedia.org/wiki/Isidora_Sekulić [dostup: 02.05.2023].

Jakobínka – historie a rekonstrukce, hrad-rozmberek.cz/cs/vez-jakobinka/jakobinka---historie-a-rekonstrukce [dostup: 06.05.2023].

Jovan Pešić, sr.wikipedia.org/sr-el/Јован_Пешић [dostup: 10.05.2023].

Kláštevní zahrady, zamecke-navrsi.cz/cs/m-72-klasterni-zahrady [dostup: 08.04.2023].

Klindić I., Brončani spomenik Mariji Jurić Zagorki na početku Tkalčičeve ulice, licegrada.hr/broncana-skulptura-marije-juric-zagorki-na-pocetku-tkalciceve-ulice/ [dostup: 08.05.2023].

Književni susreti Milici u pohode, sr.wikipedia.org/sr-el/Књижевни_сусрети_Милице_у_походе [dostup: 10.05.2023].

Knjižnica Marije Jurić Zagorki, kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-marije-juric-zagorki/o-knjiznici-662/osnovni-podaci16582/16582 [dostup: 08.05.2023].

Konkurs za nagradu „Milica Stojadinović Srpkinja“, delfi.rs/vesti/vest/890_konkurs_za_nagradu_milica_stojadinovic_srpkinja_delfi_knjizare [dostup: 10.05.2023].

Kostel sv. Anny, litomysl.cz/sedmikosteli/kostel_sv_anny [dostup: 08.04.2023].

Kronologija života i rada. Marija Jurić Zagorka (Negovec, 2. ožujka 1873.–Zagreb, 30. studenog 1957.), zagorka.net/biografija/ [dostup: 08.05.2023].

Ksenija Atanasijević, en.wikipedia.org/wiki/Ksenija_Atanasiyevich [dostup: 10.04.2023].

Ksenija Atanasijević, pl.wikipedia.org/wiki/Ksenija_Atanasiyevich [dostup: 28.04.2023].

Kuća u kojoj je živela Milica Stojadinović Srpkinja u Vrdniku, sr.wikipedia.org/sr-el/Кућа_у_којој_је_живела_Милица_Стојадиновић_Српкиња_у_Врднику [dostup: 10.05.2023].

Ládyová J., Eliška Krásnohorská nám ženám proslapala cestičku ke vzdělání, zena-in.cz/clanek/eliska-krasnohorska-nam-zenam-proslapala-cesticku-ke-vzdelani [dostup: 20.04.2023].

Legat Isidore Sekulić, sr.wikipedia.org/sr-el/Легат_Исидоре_Секулић [dostup: 03.05.2023].

Litomyšlský orloj, litomysl.cz/atraktivita/litomyslsky_orloj [dostup: 08.04.2023].

Ludwig August von Frankl, en.wikipedia.org/wiki/Ludwig_August_von_Frankl [dostup: 10.05.2023].

Manastir Vrdnik, sr.wikipedia.org/sr-el/Манастир_Врдник [dostup: 10.05.2023].

Milica Stojadinović, knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/en/authors/milica-stojadinovic [dostup: 10.05.2023].

Milica Stojadinović Srpkinja, pl.wikipedia.org/wiki/Milica_Stojadinowicz-Srpkinia#cite_note-enciklopedia-1 [dostup: 10.05.2023].

Milica Stojadinović Srpkinja, sr.wikipedia.org/sr-el/Милица_Стојадиновић_Српкиња [dostup: 10.05.2023].

Milica Stojadinović-Srpkinja, xn--meh.pisz.pl/Milica_Stojadinowicz-Srpkinia [dostup: 10.05.2023].

Miloš Obilić, pl.wikipedia.org/wiki/Miloš_Obilić [dostęp: 10.05.2023].

Mirković M., *Milica Stojadinović Srpkinja – viteškinja tužnog lika*, zrnoznanja.com/milica-stojadinovic-srpkinja-viteskinja-tuznog-lik/ [dostęp: 10.05.2023].

Mondo Portal, *Prkosne Srpkinje: Znate li priču o prvoj srpskoj spisateljici fantastike, Eustahiji Arsić?*, youtube.com/watch?v=IPgQhJSCZO0 [dostęp: 30.04.2023].

Muzej Srpske pravoslavne crkve, beotura.rs/muzej-srpske-pravoslavne-crkve/ [dostęp: 28.04.2023].

Muzejní expozice, rml.cz/cs/muzeum/expozice.html [dostęp: 08.04.2023].

Muzeum Chodska na Chodském hradu s bohatými etnografickými sbírkami, kudyznudy.cz/aktivita/muzeum-chodska-na-chodskem-hradu [dostęp: 06.05.2023].

Muzeum Chodska vystavuje nový exponát, ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1179670-muzeum-chodska-vystavuje-novy-exponat [dostęp: 06.05.2023].

Muzeum hrdebního soudnictví, hrad-rozmberek.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/6234-muzeum-hrdebniho-soudnictvi [dostęp: 08.05.2023].

Nagrada „Milica Stojadinović Srpkinja”, sr.wikipedia.org/sr-el/Награда_Милица_Стојадиновић_Српкиња [dostęp: 10.05.2023].

navtur.pl/place/show/2818,arad [dostęp: 29.04.2023].

O festivalu, old.chodskeslavnosti.cz/cs/ofestivalu/ [dostęp: 06.05.2023].

O kraji, chodsko.net/chodskem/o-kraji [dostęp: 03.05.2023].

Ogranak „Milica Stojadinović Srpkinja”, cityguide.rs/places/ogranak-milica-stojadinovic-srpkinja/ [dostęp: 10.05.2023].

osnovneskole.edukacija.rs/drzavne/irig/os-milica-stojadinovic-srpkinja-vrdnik [dostęp: 10.05.2023].

Piotr II Petrowicz-Niegosz, pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_II_Petrowicz-Niegosz [dostęp: 10.05.2023].

Portmoneum, zamecke-navrsi.cz/cs/m-70-portmoneum [dostęp: 08.04.2023].

První české absolventky VŠ byly výsledkem emancipace na konci 19. století, novinky.cz/clanek/veda-skoly-prvni-ceske-absolventky-vs-byly-vysledkem-emancipace-na-konci-19-stoleti-40028371 [dostęp: 23.04.2023].

Radisavljević-Jočić G., *Nove knjige: Jevrejska čitaonica u Beogradu 1929–1941*, mediasfera.rs/2016/10/13/20161013noveknjige-jevrejskacitaonicaubeogradu1929-1949/ [dostęp: 28.04.2023].

Renesanční zámek, litomysl.cz/atraktivita/renesancni_zamek [dostęp: 08.04.2023].

Rodný byt Bedřicha Smetany, zamecke-navrsi.cz/cs/m-298-rodny-byt-bedricha-smetany [dostęp: 08.04.2023].

sbirky.rml.cz/hledani.php [dostęp: 29.04.2023].

Simić J., *Obraz crveni pred kućom vile vrdničke: Na Fruškoj gori propada dom u kojem je Milica Stojadinović Srpkinja provela detinjstvo*, novosti.rs/drustvo/vesti/1166945/obraz-crveni-pred-kucom-vile-vrdnicke-fruskoj-gori-propada-dom-kojem-milica-stojadinovic-srpkinja-provela-detinjstvo [dostęp: 10.05.2023].

Sladký Jan Kozina, chodsko.net/beta/www/chodskem/celeb-detail/1065 [dostęp: 03.05.2023].

Slovansky Island, welcometoprague.eu/slovansky-island [dostęp: 9.05.2023].

Soukromé pokoje, hrad-rozmberek.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/6164-soukrome-pokoje [dostup: 08.05.2023].

spomenik.pbworks.com/w/page/38607229/Marija_Jurić_Zagorka?revision=113601906 [dostup: 08.05.2023].

Stan Marije Jurić Zagorke, zagorka.net/stan-marije-juric-zagorke/ [dostup: 08.05.2023].

Stefan Urosz IV Duszan, pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Urosz_IV_Duszan [dostup: 10.05.2023].

Svobodová E., *Odsouzena k věčnému blouzení: Skutečný příběh „bílé paní“ Perchty z Rožmberka*, stoplusjednicka.cz/odsouzena-k-vecnemu-blouzeni-skutecny-pribeh-bile-pani-perchty-z-roz-mberka [dostup: 08.05.2023].

Tuleu I., *Cetatea Aradului*, prourbe.ro/monumente/cetatea-aradului/ [dostup: 29.04.2023].

unilib.rs/o-nama/istorijat/ [dostup: 03.05.2023].

University of Belgrade, en.wikipedia.org/wiki/University_of_Belgrade [dostup: 22.04.2023].

Vuk Karadžić, pl.wikipedia.org/wiki/Vuk_Karadžić [dostup: 10.05.2023].

Z Českého Krumlova na hrad Rožmberk, zamek-ceskykrumlov.cz/cs/tipy-na-vylet/10584-z-ceskeho-krumlova-na-hrad-rozmberek [dostup: 06.05.2023].

Základní údaje o Litomyšli, litomysl.cz/zakladni_udaje_o_litomysli [dostup: 08.04.2023].

Zámecké divadlo, zamek-litomysl.cz/cs/o-zamku/zamecke-divadlo [dostup: 08.04.2023].

zamek-litomysl.cz [dostup: 08.04.2023].

zenstud.hr/o-nama/povijest/ [dostup: 08.05.2023].

Zofin, prague.net/zofin [dostup: 9.05.2023].

Žene i Srbija: Velikanke srpske kulture – 18 stvari koje niste znali o 18 književnica, slikarki, filozofkinja koje su krčile put ostali ma, bbc.com/serbian/lat/srbija-60088229 [dostup: 10.05.2023].

Анастас Јовановић, srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=анастас_јовановић [dostup: 10.05.2023].

Еустахија Арсић, knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/autorke/eustahija-arsic [dostup: 13.04.2023].

Жарких М.І., Біографія, l-ukrainka.name/uk/Biography.html, 2014 [dostup: 02.05.2023].

Исидора нас слуша, sr.wikipedia.org/wiki/Исидора_нас_слуша [dostup: 03.05.2023].

Історія Музею, lumuseum.zwiahelinfo/history [dostup: 03.05.2023].

Карађорђе Петровић, sr.wikipedia.org/wiki/Карађорђе_Петровић [dostup: 10.05.2023].

Кућа Исидоре Секулић, sr.wikipedia.org/wiki/Кућа_Исидоре_Секулић [dostup: 03.05.2023].

Лесина Вітальня, karpaty.info/ua/uk/vo/lk/lutsk/museums/lesya/ [dostup: 03.05.2023].

Љубомир Ненадовић, sr.wikipedia.org/wiki/Љубомир_Ненадовић [dostup: 10.05.2023].

Милица Стојадиновић Српкиња, srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=милица_стојадиновић_српкиња [dostup: 10.05.2023].

Музей Лесі Українки, mvduk.com.ua/muzej-lesi-ukrayinky/ [dostup: 03.05.2023].

Музей лісової пісні, ua.igotoworld.com/ua/poi_object/70123_muzej-lesnoy-pesni.htm [dostup: 03.05.2023].

О музеју, jimbeograd.org/o-nama/o-muzeju/ [dostup: 28.04.2023].

Стежками Лесі Українки: ТОП 5 лесиних місць в Україні, zruchno.travel/Publications/Entry/5688?lang=ua [dostęp: 03.05.2023].

Університетська Библиотека „Светозар Марковић”, [sr.wikipedia.org/wiki/Универзитетска_библиотека_„Светозар_Марковић”](https://sr.wikipedia.org/wiki/Универзитетска_библиотека_„Светозар_Марковић) [dostęp: 03.05.2023].

Хајдук Вељко, sr.wikipedia.org/wiki/Хајдук_Вељко [dostęp: 10.05.2023].

INDEKS OSÓB

A

Aleksić Nikola (1808–1873) – serbski malarz.

Aleksić Stevan (1876–1923) – serbski malarz.

Andrić Ivo (1892–1975) – jugosłowiański powieściopisarz, nowelista i poeta.

Arouet François-Marie (1694–1778) – francuski pisarz, filozof, historyk i publicysta.

Arsić Eustahija (1776–1843) – serbska pisarka.

Arsić Sava (1760–1824) – serbsko-rumuński kupiec i dzierżawca.

Artmannová Magdalena – zob. Rettigová Magdalena Dobromila.

Atanasijević Ksenija (1894–1981) – serbska pisarka, tłumaczka i filozofka.

B

Bruno Giordano (1548–1600) – włoski filozof, teolog, poeta i duchowny katolicki.

Buquoy Jiří Jan Jindřich (1814–1882) – austriacki szlachcic.

Buquoy Karol Bonawentura (1571–1621) – francuski szlachcic.

C

Carnegie Andrew (1835–1919) – amerykański przemysłowiec szkockiego pochodzenia.

Cincić Eustahija – zob. Arsić Eustahija.

Crnjanski Miloš (1893–1977) – serbski poeta, prozaik i publicysta.

Č

Čermáková-Sluková Anežka (1864–1947) – czeska nauczycielka, pisarka, tłumaczka i etnografka.

D

Dobrovský Josef (1753–1829) – czeski filolog, językoznawca, ksiądz i sławista.

Dostojewski Fiodor (1821–1881) – rosyjski pisarz i myśliciel.

Drahomanow Mychajło (1841–1895) – ukraiński działacz społeczny, literaturoznawca, historyk i etnolog.

F

Ferdynand II Habsburg (1578–1637) – król Czech w latach 1617–1637 i Węgier w latach 1618–1637, cesarz rzymski w latach 1619–1637.

Franciszek Józef I (1830–1916) – w latach 1848–1916 cesarz Austrii i król Węgier, król Czech i król Chorwacji, w latach 1848–1866 Prezydent Związku Niemieckiego.

Frankl Ludwig August (1810–1894) – czesko-austriacki pisarz i poeta żydowskiego pochodzenia.

G

Garrigue Masaryk Tomáš (1850–1937) – pierwszy prezydent Czechosłowacji.

Garrigue-Masaryková Charlotte (1850–1923) – czeska działaczka feministyczna, publicystka i tłumaczka.

Gogol Nikołaj (1809–1852) – rosyjski pisarz, poeta, dramaturg i publicysta pochodzenia ukraińskiego.

Gračan Stjepan (1941–2022) – chorwacki rzeźbiarz.

Grlović Milan (1852–1915) – chorwacki dziennikarz, publicysta, tłumacz, krytyk i pisarz.

Grund Norbert (1717–1767) – czeski malarz.

H

Havlíček Karel (1821–1856) – czeski dziennikarz, satyryk, polityk i tłumacz.

Honzáková Anna (1875–1940) – czeska lekarka.

J

Jan z Lichtensteinu (?–ok. 1474) – austriacki szlachcic.

Jefimija – zob. Mrnjavčević Jelena.

Jirásek Alois (1851–1930) – czeski pisarz i dramaturg.

Jovanović Anastas (1817–1899) – serbski fotograf i pisarz.

Jugović Ivan (1772–1813) – serbski profesor.

Jungmann Josef (1773–1847) – czeski pisarz, językoznawca, leksykograf i tłumacz.

Jurić Marija, ps. Zagorka (1873–1957) – chorwacka pisarka i dziennikarka.

K

Karadžić Vuk (1787–1864) – serbski myśliciel, pisarz, językoznawca, leksykograf i etnograf.

Khuen-Héderváry Károly (1849–1918) – węgierski polityk, ban Chorwacji w latach 1883–1903, premier Węgier w 1903 r. oraz w latach 1910–1912.

Koch Magdalena (1958–) – polska slawistka, badaczka literatury serbskiej i chorwackiej XX i XXI w.

Koen Leon (1859–1934) – serbski malarz.

Konopnicka Maria (1842–1910) – polska poetka, nowelistka, krytyczka literacka, publicystka i tłumaczka.

Kosacz Larysa Petriwna (1871–1913) – ukraińska poetka, pisarka i krytyczka literacka.

Kosacz Olha Petriwna (1849–1930) – ukraińska pisarka, krytyczka literacka, wydawczyni, etnografka i folklorystka.

Kosacz-Krywyniuk Olha Petriwna (1877–1945) – ukraińska pisarka, tłumaczka, lekarka i działaczka społeczna.

Kozina Jan, ps. Sladký (1652–1695) – chłop czeski, przywódca chłopskiego powstania Chodów w Czechach pod koniec XVII w.

Krásnohorská Eliška (1847–1926) – czeska pisarka, poetka i krytyczka literacka.

Kupecký Jan (1667–1740) – słowacki malarz.

Ł

Łesia Ukrainka – zob. Kosacz Larysa Petriwna.

M

Marković Svetozar (1846–1875) – pisarz serbski.

Maternová Pavla (1858–1923) – czeska nauczycielka, tłumaczka, poetka i krytyczka literacka.

Mickiewicz Adam (1798–1855) – polski poeta, działacz polityczny, publicysta, tłumacz, filozof, działacz religijny, mistyk, organizator, dowódca wojskowy i nauczyciel akademicki.

Milanković Milutin (1879–1958) – serbski matematyk, geofizyk, astrofizyk, inżynier budownictwa i pisarz.

Milojević Miloje (1884–1946) – serbski kompozytor, muzykolog, krytyk muzyczny i folklorysta.

Mrnjavčević Jelena (ok. 1349–po 1405) – serbska mniszka, pierwsza poetka w historii literatury serbskiej.

Müller Jan Kryštof (1673–1721) – geodeta, kartograf i topograf.

Mužák Petr (1821–1892) – czeski profesor.

N

Němcová Božena (1820–1862) – czeska pisarka.

Nenadović Ljubomir (1826–1895) – serbski pisarz, poeta, tłumacz i dyplomata.

Neruda Jan (1834–1891) – czeski poeta, pisarz i dziennikarz.

Nestorović Uroš (1765–1825) – pisarz, prawnik, filozof i pedagog.

Niekrasow Nikołaj (1821–1877/1878) – rosyjski pisarz, dziennikarz, redaktor i wydawca.

Njegoš Petar Petrović (1813–1851) – prawosławny biskup Czarnogóry, w latach 1830–1851 władca Czarnogóry.

Nováková Teréza (1853–1913) – czeska pisarka, redaktorka i etnografka.

Novotná Barbora – zob. Němcová Božena.

O

Obilić Miloš (?–?) – legendarny serbski bohater bitwy na Kosowym Polu.

Obradović Dimitrije (1742–1811) – serbski pisarz, myśliciel i moralista.

Obradović Dositej – zob. Obradović Dimitrije.

Obrenović Michał (1823–1868) – książę Serbii w latach 1839–1842 i ponownie 1860–1868.

Oldřich II z Rožmberka (1403–1462) – czeski szlachcic.

Orfelin Zaharije (1726–1785) – serbski działacz kulturalny, poeta, historyk, rytownik, kaligraf, tłumacz oraz autor utworów teologicznych i dydaktycznych.

P

Panić Božidar (1941–) – serbski inżynier, publicysta i historiograf.

Panklová Barbora – zob. Němcová Božena.

Pcziłka Ołena – zob. Kosacz Olha Petriwna.

Pechová Alžběta – zob. Krásnohorská Eliška.

Perchta z Rožmberka (ok.1430–1476) – czeska szlachcianka.

Pešić Jovan (1866–1936) – serbski rzeźbiarz.

Petronijević Branislav (1875–1954) – serbski filozof i paleontolog.

Petrović Đorđe, ps. Karađorđe (1762–1817) – przywódca pierwszego powstania serbskiego i protoplasta dynastii Karađorđevićów.

Petrović Nadežda (1873–1915) – serbska malarka.

Petrović Veljko (ok. 1780–1813) – serbski hajduk, przywódca pierwszego serbskiego buntu przeciwko Imperium Osmańskiemu.

Podlipská Sofie (1833–1897) – czeska pisarka.

Podlipský Josef (1816–1867) – czeski lekarz, dziennikarz i polityk.

Poe Edgar Allan (1809–1849) – amerykański poeta, nowelista, krytyk literacki i redaktor.

Portman Josef (1893–1968) – czeski drukarz i bibliofil.

Pospíšil Jan, ps. Hostivít (1785–1868) – czeski drukarz, wydawca i księgarz.

Przemysł II Ottokar (ok. 1233–1278) – król Czech w latach 1253–1278.

Przemysł Ottokar I (ok. 1155–1230) – książę Czech w latach 1192–1193 i 1197–1198, król w latach 1198–1230.

R

Radić Stjepan (1871–1928) – chorwacki polityk.

Rajković Đorđe (1825–1886) – serbski pisarz, nauczyciel i redaktor.

Rašín Alois (1867–1923) – czeski polityk i ekonomista.

Rettig Jan Alois Sudiprav (1774–1774) – czeski prawnik, pisarz i tłumacz.

Rettig Josef Ondřej Liboslav (1821–1871) – czeski botanik, pedagog i pisarz.

Rettigová Jindřiška (1813–1854) – czeska śpiewaczka operowa i sopranistka.

Rettigová Magdalena Dobromila (1785–1845) – czeska pisarka i kucharka.

Rhoden Emmy (1829–1885) – niemiecka pisarka.

Rieger František Ladislav (1818–1903) – czeski polityk i ekonomista.

Rottová Johana – zob. Světlá Karolina.

Rottová Sofie – zob. Podlipská Sofie.

S

Sand George (1804–1876) – francuska pisarka.

Sekulić Isidora (1877–1958) – serbska pisarka, tłumaczka, erudytka i podróżniczka.

Smetana Bedřich (1824–1884) – czeski kompozytor okresu romantyzmu.

Stefan Uroš IV Dušan (ok. 1308–1355) – król Serbii w okresie od 8 września 1331 r. do 1346 r., od 1346 r. pierwszy car Serbii.

Stojadinović Milica, ps. Srpkinja (1828–1878) – serbska poetka i dziennikarka.

Strossmayer Josip Juraj (1815–1905) – chorwacki polityk i duchowny rzymskokatolicki.

Světlá Karolina (1830–1899) – czeska pisarka.

Š

Škréta Karel (1610–1674) – czeski malarz.

T

Tekelija Jovan (ok. 1660–ok. 1721) – serbski oficer służący w armii Habsburgów.

Tekelija Sava (1761–1842) – pierwszy serbski doktor prawa, założyciel Tekelijanum, prezes Maticy Serbskiej, filantrop, szlachcic i kupiec.

V

Váchal Josef (1884–1969) – czeski grafik, rzeźbiarz, malarz i ilustrator.

Vasić Miloje (1869–1956) – serbski archeolog.

Vok I z Rožmberka – czeski szlachcic.

Vrchlický Jaroslav (1853–1912) – czeski poeta, dramaturg, krytyk, eseista i tłumacz.

Vujić Joakim (1772–1847) – serbski pisarz, aktor, dramaturg, podróżnik i poliglota.

W

Wenzig Josef (1807–1876) – czeski pisarz.

Wilde Oscar (1854–1900) – irlandzki poeta, prozaik, dramatopisarz i filolog klasyczny.

Wolter – zob. Arouet François-Marie.

Wratisław II z Pernštejna (1530–1582) – czeski szlachcic, dyplomata i najwyższy kanclerz Królestwa Czech.

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH I ETNICZNYCH

Wykaz skrótów: cm. – cmentarz, dz. – dzielnica, j. – jezioro, k. – kotlina, k.h. – kraina historyczna, m. – miasto, p.g. – pasmo górskie, pl. – plac, p.p. – pomnik przyrody, pr. – prowincja, p.w.n. – państwo współcześnie nieistniejące, rz. – rzeka, ul. – ulica, w. – wyspa, wś. – wieś, wz. – wniesienie, z. – zamek.

Arad m.

- Casa cu Lacăt (Dom z kłódką)
- cerkiew św. św. Piotra i Pawła
- Kompleks Muzealny Arad
- kościół św. Mikołaja
- Minis (Muzeum Winorośli i Wina)
- Muzeum Lipova (Muzeum Miejskie)
- Muzeum Syria (Muzeum Pamięci I. Slavici i E. Montia)
- Pałac Kultury
- Savârsin (Muzeum Sztuki i Etnografii)
- Subcytadela
- Teatr Państwowy
- Twierdza Arad

Austria

Avala wz.

Banat k.h.

Belgrad m.

- Biblioteka Uniwersytecka im. Svetozara Markovicia
- bulwar Króla Aleksandra
- Čika-Ljubina ul.
- Dom Isidory Sekulić
- Dom Króla Piotra I
- Gospodar Jovanova ul.
- Kneza Sime Markovića ul.
- Kralja Petra ul.
- Ksenije Atanasijević ul.
- Muzeum Historii Żydów
- Muzeum Miasta Belgrad
- Novo Groblje cm.
- Savski Venac dz.
- Studentski trg pl.
- Topčider cm., wz.
- Vase Pelagića ul.
- Zemun dz.

Berlin m.

Brno m.

Brûdek wś.

Buda dz.

Bukovac wś.

- Vidovdanska ul.

Česká Kubice

- pensjonat Krásnohorská

Chodsko k.h.

- Chodsko Dolne

- Chodsko Górne

Czarnogóra
Czechy

Doksany wś.
Domažlice m.

- klasztor augustianów
- Muzeum Chodska

Francja
Fruška Gora p.g.

Genewa m.

Imperium Habsburskie p.w.n.
Imperium Osmańskie p.w.n.
Irig m.

Karlovac m.
Kdyně wś.

- Rýzmberek z.
- Kijów m.
- Bajkowa cm.
 - Marijinsko-Błahowiszczewska ul.
 - Muzeum Łesi Ukrainki
 - Saksahanskogo ul.

Kołodeżno wś.

- Muzeum *Pieśni lasu*
- Neczymne j.

Koprivnica wś.

Kosowe Pole k.

kraj pilzneński

kraj południowoczeski

Kralupy nad Veltawą m.

Krásná Hora wś.

Królestwo Węgierskie p.w.n.

Krumlov m.

Litomyśl m.

- Górne Miasto
- kościół św. Anny
- kościół Znalezienia Krzyża Świętego
- Muzeum Regionalne
- Plac Smetany
- Portmoneum

Lwów m.

Łuck m.

- Drahomanowa ul.
- Salon Łesi

Marusza rz.

Medvednica p.g.

Mělník m.
Morawy k.h.
Mošorin wś.

Negovac wś.
Nowogród Wołyński m.
• Sobornosti ul.
Nowy Sad m.
• Petrovaradin dz.

Ołomuniec m.

Peszt dz.
Pilzno m.
Postřekov wś.
Požarevac m.
Praga m.
• Barvířský ostrov, zob. Slovanský ostrov
• Biała Góra wz.
• Chuchelský gaj p.p.
• Jiráskovo náměstí pl.
• Lipa wolności p.p.
• most Jiráskov
• most Palackiego
• Nábřeží Bedřicha Engelse, zob. Rašinovo nábřeží
• Nowe Miasto dz.
• Olszański cm.
• Palacké nábřeží ul.
• Park Zítkove Sady
• Podskale dz.
• pomnik Palackiego
• Rašinovo nábřeží ul.
• Slovanský ostrov w.
• Teatr Narodowy
• Tunel Wyszehradzki
• Velká Chuchle dz.
• Vyšehradské nábřeží ul.
• Wyszehrad dz.
• Wyszehradzka Skała wz.
• Žofín Palace
Přelouč m.

Rožmberk nad Wełtawą m.
• Rožmberk z.
• wieża Jakobínka
Rumunia
Rychnov nad Kněžnou m.

Sawa rz.
Seghed m.
Serbia
Skulin wś.
Sombor m.

Split m.

Sremska Mitrovica m.

Statenice wś.

Surami m.

Szombathely m.

Szumawa p.g.

- Park Narodowy Szumawa

Tabor m.

Tašmajdan dz.

Transylwania k.h.

Uście nad Orlicą m.

Varadin wś.

Varaždin m.

Veltrusy m.

- kaplica pogrzebowa Świętego Krzyża

Vrbovec m.

Vrdnik wś.

- Boška Sremca ul.
- monaster Vrdnik
- Ravanička ul.
- Szkoła Podstawowa im. Milicy Stojadinović Srpskinji

Vrutice rz.

Všeradice wś.

Wełtawa rz.

Wiedeń m.

Wojwodina pr.

Zagrzeb m.

- Biblioteka Mariji Jurić Zagorki
- Dolac ul.
- Gornji grad dz.
- Izba Pamięci Mariji Jurić Zagorki
- klasztor Sióstr Miłosierdzia
- Krvavi most ul.
- Mirogoj cm.
- Tkalčiceva ul.

Zwiahel, zob. Nowogród Wołyński

Dziewięć muz literatur słowiańskich.

*Przewodnik kulturowy śladami emancypantek
chorwackich, czeskich, serbskich i ukraińskich (XIX–XX w.)*

to unikalny przewodnik kulturowy po miejscach
związanych ze słowiańskimi emancypantkami XIX i XX w.
Zawiera wiadomości biograficzne o dziewięciu pisarkach,
poetkach, działaczkach na rzecz praw kobiet,
a także informacje na temat ważnych miejsc
związanych z ich działalnością, twórczością i życiem.

Wskazówki dojazdu ułatwiają czytelnikowi
zaplanowanie wycieczek śladami bohaterek.

Przewodnik jest ilustrowany oryginalnymi rysunkami.

